

سراپکی

ترجمہ امی

بہاولپور

ہن تھی فرید ا شاد ول مونجھاں کوں نہ کر یاد ول
جھوکاں تھیں آباد ول ایہا نیں نہ وہی ہک منی

محترم سید مسعود احمد شاہ

(کشنر بہاولپور ڈویژن)

اعلیٰ منتظم، ہر دل عزیز شخصیت

محسن سرائیکی ادبی مجلس

بیاد سید محمد علی شاہ مرحوم

شہ ماہی

سرائیکی

بہاولپور

جلد نمبر ۱۲- اکتوبر تا دسمبر ۱۹۹۹ء - شمارہ نمبر ۲۲

چیف ایڈیٹر (اعزازی) _____ جاوید چانڈیو
ایڈیٹر _____ سید دین محمد شاہ
ریاض سندھڑ
معاونت _____ سید مختیار علی شاہ
عثمان شاہ
سرکولیشن مینیجر _____ حفیظ الرحمن
قانونی مشیر _____ عبدالقیوم اعوان

مقام اشاعت: جھوک سرائیکی بہاولپور فون: 883990

سالانہ ۸۰ روپے

۲۰ روپے

قیمت نمبر

سید دین محمد شاہ ایڈیٹر، پبلشر جھوک سرائیکی بہاولپور قوں شائع کیتا

تفہیر

۲	ترجمہ: سید دین محمد شاہ	القرآن
۴	ادارہ	اداریہ
۵	ایڈیٹر	گالہ مہار
۷	سید دین محمد شاہ	قرآنی قصہ
۸		حضرت موسیٰ
۱۰	محمد حیات چغتائی	فریدیات
۱۱		کلام فرید اچانگ سنگ
۱۹	محمد اسماعیل احمدانی	تحقیق تیرے تنقید
۳۱	محمد اسلم بیٹا	رفت عباس دی و سبھی شاعری
۳۲	مزل حسین	قدیم سراہکی وچ حمد
۳۱	ریاض بھٹی	لوک ادب
۳۳	ارشاد تونسوی	تھل دے لوک گیت
۵۰	مسرت کلاچوی	انشائیہ
۵۷	حکیم فضل حسین ذوق	پروفیسر ڈائٹ ہیڈ
۶۲	ڈاکٹر محمد سلیم ملک	افسانے
۷۱	رمانہ جمیل	اگلی ڈھانک
۷۳	سید دین محمد شاہ	سجیان
		خیال نامہ
		جان باز جتوئی دی شان وچ عرشی مشاعرہ
		مزاح
		مزاحیہ خاکے
		تاریخ و سوانح
		قائد اعظم

متکلف برطرف (اردو) ایہہ رسالہ حکومت پنجاب دے مالی تعاون نال شائع کیتا گئے

THE COW

البقرة

ترجمہ سید دین محمد شاہ

وَقَدْ نَايَا دَم سَكَنَ اَنْتَ وَزَوْجَكَ الْجَنَّةَ وَكَلَا مِنْهَا رَغَدٌ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا
هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (۳۵)

English

And we said: O Adam dwell thou and thy wife in the garden, and eat from it a plenteous(food) wherever you wish, and approach not this tree, lest you be of the unjust

سرائیکی

اے اساں آکھیا اے آدم توں تے تیڈی
زال بہشت وچ رہو، جتھوں مرضی آوے
وافر کنوں وافر کھاؤ پر ایں درخت دے
نیزے نہ ونجہے، او نہ ہووے جو تساں
ظالماں وچ (شمار) تھیوو۔

تالہ مہار

ایں سہ ماہی کچھ اہم واقعات تھی گزرن جنہاں دا ذکر کرن ریکارڈ کیتے ضروری اے۔ تہاں ہائے دے جو ۱۲ اکتوبر کوں فوجی حکمراناں، نواز شریف دی حکومت دا تختہ چمک تے ملک دا انتظام سنبھال گدا۔ ایں سمجھو جو نواز شریف، جنرل پرویز مشرف کنوں مار کھا گیا۔ ایندے اتے تبصرہ کرن اساڈے دس کاہنی۔ اے ملک تے قوم کیتے چنگا تھئے یا مندا، اے وقت ڈیسی۔

البتہ سرائیکی ادبی مجلس تے ایندا اے اثر تھئے جو سوشل ویلفیئر فنڈز رک گئے تے اساڈا سالانہ فنانسی پروگرام 'صد سالہ تقریبات خواجہ غلام فرید جیڈھا جو ۵ نومبر تا ۸ نومبر ۱۹۹۹ء ترتیب ڈتا گیا ہاؤ معطل کرنا پیا۔ مجلس دا ایں دوران بہوں سارا خرچہ وی تھی چکیا ہا۔ مہماناں کوں رقعے پہنچ چکے ہن بلکہ اسلام آباد، لاہور، کراچی، ڈیرہ غازیخان وغیرہ معزز مہمان دانشور حضرات، شعراء کرام تے ہاندے فنکاراں نال اساں ماہ ستمبر کنوں ذاتی ملاقاتاں تے دعوتیں ڈیون شروع کر ڈتیاں ہن۔ کارڈ تک چمپ چکے ہن۔ اسا کوں ولادوبارہ ساری محنت کرنی پئی تاراں دے ذریعے، تے ٹیلی فون دے ذریعے سب حضرات کوں تقریبات دی مؤخری دی اطلاع کرنی پئی تے معذرت وی۔

پر، ایں سلسلے وچ اساں آپنے ہر دلعزیز کمشنر صاحب محترم تے مکرم، عالی منصب جناب سید سعید احمد شاہ صاحب دے بے حد ممنون احسان ہیں جنہاں نے حضرت خواجہ غلام فرید سہیل دے ایں موقع صد سالہ جشن دی کامیابی کیتے اساڈی بھرپور سرپرستی تے رہنمائی کیتی۔ اساں انہاں دے تے نال دی پوری ٹیم، خاص طور تے سہیل رانا نصیر احمد ایڈیشنل کمشنر بہاولپور، سہیل محمد احمد خان صاحب ایس پی سی ڈی اے بہاولپور دے بہوں شکر گزار تے زیربار ہیں۔ اساں دعا منگدے ہیں جو شالا اللہ سہیل شاہ صاحب الٹا دی بہاولپور دے عوام دی خدمت تے شفقت دا موقع ڈیوے، تے اساں ایویں آپنے مہربان نال ڈتے پار کریندے رہوں۔ آمین!

ڈوجھا واقعہ نہ آکھوں، ویقہ آکھو..... او اے جو نواز کاوش ہوراں سرائیکی ادبی مجلس دی پوری ران کونسل تے پوری انتظامیہ کونسل دے ستارہاں ممبران دے خلاف ول مقدمہ کر ڈتے۔ ۱۵

اکتوبر کوں پہلی بیٹھی ہئی۔ اے مقدمہ مجلس دے خلاف ایس گروپ دا ۵۰ واں مقدمہ ہے۔ پہلے چار مقدمے خارج تھی چکن۔ تے ہن نویں سروں جج توں آون دے بعد تازہ دم تھی تے ہیا مقدمہ وائر کر ڈتا گئے۔ چال اوہا اے، جو کہیں طرح stay مل ونجے پہلے مقدمیاں وچ ایس گروپ کوں نئے مل گیا تے ڈو سال مجلس واکم ٹھہر ہیا۔ حتیٰ کہ نویں انتخاب وی نہ کرائے ونج سکے۔ اے مقدمے انہاں کاوشاں دے علاوہ ہن جیڑھے اے گروپ مجلس دے خلاف اینٹی کرپشن، بینک فیجراں تے صوبائی سیکریٹری صاحبزادہ نال مجلس کوں نقصان پہچاون کیتے آپنی ہر ملاقات وچ کریندا آندے۔ ول اسادی

شرافت، سہ ماہی تے دی ڈیکھو!

بہادر شاہ ظفر کے پوتے مرزا احمد اختر
کی پانچ نایاب تصانیف کا مجموعہ

خواجہ فرید

☆ مناقب فریدی (جلد اول و دوم) ☆ سفر نامہ فریدی
☆ کشف الخلافة ☆ سوانح عسری حضرت فرید ثانی

ترتیب، حواشی، مقدمہ

جاویا پانڈیو

صفحہ 544 : قیمت 200 روپے

ناظم منظر حیات

سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) جھوک سرائیکی بہاولپور

سہ ماہی سرائیکی بہاولپور

حضرت موسیٰ

اللہ تعالیٰ نے قرآن مجید فرقان حمید وچ اپنے محترم تے معظم رسول ﷺ کوں مخاطب کرتے فرمائے "اساں تہا کوں موسیٰ" تے فرعون دیاں کچھ گالہیں ڈسیندے ہیں۔ تاں جو تہاں مومنوں کوں بہت کیتے اے قصہ صحیح صحیح سناؤ یو۔"

فرعون فخر تے غرور وچ بڑیا ہویا ہا۔ نسل در نسل بادشاہت دے نتیجے، او اپنے آپ کوں خدا مزان لگ پیا۔ اے قبلی لوک بنی اسرائیل کوں گھٹیا سمجھدے ہن انہاں تے ظلم کریندے ہن۔ انہاں کوں ونگار گھندے ہن۔

فرعون کوں نوجو میاں نے اے وی ڈساؤ تاں جو بنی اسرائیل وچ ہک شخص ایجھا پیدا تھیں جیڑھا اوں کوں تخت تے خت کھس گھنسی۔ ہن پاروں فرعون نے پورے ملک وچ ڈھنڈوری پھراؤتی تے زبان جاری کر ڈتاں جو بنی اسرائیل دے گھراں وچ جے کوئی پتر جے تاں او کوں قتل کر ڈتاؤنجے۔ فرعون دے لوک فساد دی ہن، ہن کیتے اوبالڑیاں کوں زہون ڈیون تے بالاں کوں مار گھنن۔

پر، اللہ تعالیٰ چاہندا ہا جو جیڑھے ایس ملک وچ کمزور تے مظلوم ہن انہاں تے احسان کرے تے انہاں کوں مضبوط کیتاؤنجے تاں جو او ایس ملک دے وارث بن تے مخلوقات دی صحیح رہنمائی کرن۔

اللہ علی دی نشادے مطابق حضرت موسیٰ بنی اسرائیل گھرانے وچ جے انہاں دے جنم تے انہاں کی اماں بی بی خوش تاں تھئی پر بہوں فکر مند وی تھئی جو ہنیں سرکاری ہرکارے آسن تے بال کوں کھس نے قتل کر ڈسین۔

اللہ سہیل ہوں ویلے بی بی کوں وحی کیتی جو ڈرے نہ۔ بال کوں آپنی چھاتی دے کھیر دی گھٹی اے تے دل لکڑ دی ہک صندوق قری وچ لٹکا تے دریا وچ لوڑھ چھوڑے۔ اللہ سہیل مادے دل وچ اے بال دی سٹ ڈتاں جو ڈرے نہ تے نہ مونجھی تھیوے بال ولد اہل ویسی۔ اے تاں وڈا آدمی ہنسی!

اکی نے دل بدھیا۔ اوں کیتا جیویں نقدیروں تھیو نا ہئی۔ ماتے اوندی بھین معصوم بال کوں لکڑ دی نڈو لڑی وچ لٹکا تے اللہ دی آس تے دریادے حوالے کر ڈتا۔ اے نظارہ کہیں دریا، کہیں لہراں نے اج

تائیں نہ ڈٹھا ہو سی جو فرق کر ڈیون والے پانی کوں اے امانت سنبھال کھن ٹرن دی ذمہ داری ڈالی گئی۔
 مانے دھمی کوں آکھیا، اڑی دریادی کندھی نال لک لک تے بھرا کوں ڈیدھی ونج..... کھان دھنی
 جی! کھنائیں بڑتاں نہ ویسی، کوئی بلاتاں نہ کھا ویسی! دریادیاں لہراں حم رنی دیاں پاندھن ہن۔
 صندوقزی تردی تردی بک پاسے ٹر پئی۔ حضرت موسیٰ دی بھین وی نال نال کندھی، چھاندی تے غیر
 مہدی گئی۔ دل ایویں تھیا جیویں رب دا منشا ہا۔ لہراں تے سوار، لہراں دی لولی نال او مستقل دا عظیم
 پیغمبر، نکابال مندر وچ اگلو ٹھا چسید اچسید افرعون بادشاہ دے محل دے نزدیک ونج پنا۔ لوکاں ڈٹھا کوئی
 شے تردی آندی اے۔ اور تقدیر تردی آندی ہئی۔ ہدیاں نے سنبھال کیتی تاں ڈٹھوئے جو بک ملو کرا
 بال مندر پیا کریندے۔ کہیں کوں اے خیال نہ آیا جو اے پتر اے کہیں کوں اے خیال دی وی نہ آیا جو
 اے بنی اسرائیل دی اولاد وی تھی سجدے۔ کہیں سرکاری آدمی کوں وی اے سوچ نہ پئی جو پتر
 تے دفعہ لگی ہوئی اے۔ ہر کہیں کوں تقدیر آپنے خطے لاڈتا۔ ہل چل مچ گئی رتاں زانایاں ڈٹھا۔ کندھے گئی
 صندوقزی تے کڈے گیا بادشاہ دا حکم۔ بال چسید اٹھیا شاہی محل دے اندر بچ گیا۔ حیرانی تھی تے ایر
 نوں گلہ داچر چاتے تماشا بن گیا.....

..... بال جاگ پیا، پیچھاں، شہزادیاں تے نوکرانیاں..... ہک چاوے تے بنی گئے۔ پھکیاں
 سیٹیاں تے پیار..... بال داچر نکل آیا، او کوں بچھ لگی، اوندے ڈسکاریاں تے کچھ زالیں کھل پیاں تے کچھ
 پریشان تھیاں۔ ایں لڑھ لاجھ وچ بال رون لگ پیا۔۔۔ بھین شودی سنیاں اکھیں نال بکی بکی چپ کھڑی
 ہو چھن دی پلو دے اندروں صدقے تھیوے تے خیر کھڑی مئے، پر بول نہ سکے۔ ملکہ آکھیا 'اڑی اے
 سوہناں بال کیمد اہوسی، روندے کوں چپ کراؤ..... ہن کیویں کروں؟ ایندی ماہو وے ہا اپنا کھیر پلاوے
 با۔ بھین سب کچھ ڈٹھا سب کچھ صبر نال سنیا۔ اے نظارہ وی کہیں درود یوار نہ سنیا ہوسی، کہیں امان نہ ڈٹھا
 ہوسی۔ جو وارث پرے کھڑتے مجبور ہووے کھڑی تے پرانے لوک پئے ہک بئے کنوں بال کوں کھن
 تے پئے رہاؤں! اڑی ایکوں چپ کراؤ، آپنا کھیر ڈیو، ایکوں پلاؤ..... میں صدقے میں گھولی.....
 بال کوں ٹپا ٹپا چھاتی نال لایوئے پر بال نہ کہیں دا کھیر پیوے، نہ چپ کرن وچ آوے۔ 'مائی بال دا حال
 تاں ڈیکھو۔ حرام اے جو کہیں دا کھیر پیوے کھیر نہ پیسی تاں مرویسی.....'

اے سنن ہاتے بھین کنوں نہ رہیا گیا اوں اپنیاں اکھیں پونجھ، غم لگاتے ڈردے آکھیا ہک ہے..... ہک گھر
 ہے آکھوتاں میں ڈال کوں سڈ آواں، متاں اوند اکھیر پیوے۔ کہیں آکھیا ہا سڈ ڈیکھو۔ بچ تے ونج ڈی، ڈٹھا
 ہوئے نی۔ بال چپ نی کریندا۔ کیا کروں..... شودے دارنگ نیلا کالا تھی گئے۔ چھوہر گئی کہیں کوں

دھرتی موسیٰ دی بھین خوشی خوشی گھر کوں بھنسی ، ساریاں گالھیں امڑی کوں ونج سنایں تے
 اہیں اہاں جلد جلدی جل ، متاں ملکہ کوئی ہنسی دئی رکھ گئے ۔ ماصدقے تھیدی ، دعائیں مہدی
 اماندی پوندی شاہ محل وچ بچ گئی ۔ اتھاں ملکہ پریشان تے سب پریشان ہن ۔ بال دی امڑی ونج تے
 اجازت گھدی جو اوکے پلاوے ؟ بال دا چھاتی نال لگن ہاتے جنت دا او چشمہ جاری تھی گیا جیہڑا کھلیم اللہ
 دے ہے داہا ۔ پیغمبر اداوارث آپنے وارثاں وچ آپنا تے ایں جھولی وچ بک وڈے منصوبے دی بنیاد
 رکھ بیج گئی ۔ تقدیرے آگوں فرعون تے ہامان دیاں 'تدبیراں' سب لشکریاں دیاں سوچاں آپنے
 انجام کوں بے خبر ہن ! (جاری)

دیوانِ فرید

تقابلی مطالعہ ، حواشی ، ترتیب :

جاوید چانڈیو

☆ دبیر الملک مولوی عزیز الرحمن مرحوم کا متن

☆ خواجہ فرید کے پہلے مکمل مطبوعہ دیوان "اسرارِ فریدی" کے ساتھ تقابلی مطالعہ

☆ ڈاکٹر مہر عبدالحق کی "لغاتِ فریدی" تحقیقی مطالعے کے ساتھ

☆ ایک کتاب میں تین کتابیں ، فریدیات میں ایک حقیقی اضافہ

۶۵۱ صفحات ، رنگین سرورق ، اعلیٰ کمپوزنگ اور طباعت کے ساتھ -- مجلد / ۳۰۰ روپے - کارڈ کور / ۲۰۰ روپے

برلور (من خط لکھ کر طلب فرمائیں)

ناظم مطبوعات

سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) - "جھوک سرائیکی" - سرائیکی چوک ، بہاولپور

کلام فرید اچ انگ سنگ

تخلیق کار دے فکری کم کوں سمجھن کیتے اوندے ٹبر تے اوں ویسب کوں جانن دی وی لوز
ہوندی ہے جیدے اچ اوں اکھ کھولی، کھیڈیا، پڑھیا، میل جول رکھس، اپنے ان پانی کیتے پورہیا کیتس، پرپا
پر تاتے ولول پھلکا پھلکا۔ اساڈے کول عمرانی تنقید (Sociological Criticism) دی جائے
نفسیاتی تنقید تے چوکھی گوڈتی ویدی ہے۔ حالانکہ ویسب (اندرا، باہرلا) ہمدے دے رکھ رکھاوت
تخلیقی پس منظر کیتے بہوں اہم ہے۔ گوڑ جڈاں اظہار دی کہیں شکل اچ سامنے آندے تال او معاشرے
دے گچھے ڈکھ تے مسائل دی نشاندہی ہوندی ہے۔

خواجہ فرید (۱۸۴۵-۱۹۰۱ء) دا شعری تہ فنی افق اتلا وسیع تے بے پایاں ہے جو او ساکوں اسلامی فقہی،
فلسفیانہ، صوفیانہ تفصیلات توں گھن کر اپیں لوک داستاناں، لوک ریتاں، عام زندگی دے سکھ بڑیاں
دے نال نال انسانی ظاہری باطنی رشتیاں دے وی اشارات ڈیندے۔ اے سارے کچھ وسیاتی پارکھواں
کوں او Component مہیا کریندن جیدے نال فریدیات تے پرکھ پڑچول کرن اچ مدد ملدی ہے
انسانی تاریخ تریہ (۳۰) لکھ ورھے پرانی ہے تے اے ڈسیندی ہے بدہ منڈھ لاقوں گروہ تے جتھ دی
شکل اچ اپنی آل اولاد دی حفاظت کیتے کہیں ڈھنڈھ یاد ریادی من تے رہند اہائی۔ ساڈھے ترے ہزار قبل
مسح تائیں مادری نظام (MATRIARKI) رہیا تے رڑھ واہی دے دوز اچ پدر سری نظام زور پکڑا۔
رگ وید توں پتہ لگدے جو اتھوں دی آبادی کئی قبیلنیں اچ ونڈی ہوئی ہائی (ایہ سسٹم جنوبی پنجاب تے
سندھ اچ ہن وی ہے)، پر نیوے کئی عمراں وچ تھی ویندے ہن۔ بھوکیں جاگیر کلے ہمدے دی جائے
سارے خاندان دی مشترکہ ملکیت ہوندی ہائی۔ وڈیری گھر دے اچ جھک دی ذمہ وار ہوندی ہائی۔ م
پل، مرن ریتاں رذائتاں اچ گرویندا ہا معاشرتی سانجھ تے باہمیت دی مثال ہن۔ عمرانی زندگی دی اکھ
بکھڑھاپ تھی گئی ہے۔ ست یا چوڈھاں بیڑھیں دے وڈوڈیرے بھل گئے ڈوں ترے پشتاں چیتے رہ گئیں۔
ایشیائی تربیت بہوں کمزور ہے چٹاں وی اوندی بے وسائی تے کچھ نہیں کر سگھدا۔ ایہا وجہ ہے جو عورت
محبت، وفا، شرم تے صبر اتے مرد فخر وڈائی تے بے وفائی دی علامت تصور تھیدے۔ ساڈی علاقائی

موفان شامری تے زسایت دے شعوری لا شعوری کھنے اثر ہن۔ مادر کائنات تخلیقی عمل تے اوندے ڈکھی مراحل داناں ہے۔ تے صوفی اپنے آپ کوں ایس تناظر اچ مؤنٹ ظاہر کریندے۔
Kingsley Davis (ماہر عمرانیات) رشتیاں ناطیاں کوں ڈوں تال ڈیندے۔
(الف) بنیادی رشتے :- [۱] مکانی نیڑپ۔ بھو شوق تے منزل۔ دوست

[۲] خونی تے باطنی رشتے۔ ماء پیو۔ آل اولاد
[۳] ظاہری تعلق۔ لمبے عرصے کیتے استاد، شاگرد
(ب) ثانوی رشتے :- [۱] مکانی دوری۔ وکھو وکھ منزل تے شوق۔ گاہک، دکاندار
[۲] وقتی تے ظاہری قدر شناسی۔ مقرر، سامع
[۳] صرف باہر لے دباؤ دے احساس نال رشتہ۔ افسر، ماتحت

یہوں سارے تعلقات دا محرک سکھاتے سدھاسادا نہیں اے پیچیدہ گیرا تے جذبات نال گنڈھیا ہویا ہے۔ رشتیاں دے اسلامی تصور بارے کلام پاک دیاں بے شمار آیات ہن۔ چاہت محبت تے ایثار و قربانی دا عمل تے جاودانی ثبوت حضرت اسماعیلؑ تے اہل بیت ہن۔ تعلق تے جذبات دی ایس شدت کوں سرائیکی مرثیہ وچ پڑھیا تے محسوس کیتا ونج سکدے۔ کلام فرید انگ سنگ ایس طراحوں کلاسیفائی کریندے۔
(۱) انگ (خونی رشتے)

نیر، گھر، پتھاری تے اوندے وسنیک سانہواں توں توں وی ڈھیر نیڑے ہوندن، انہاں دی خوشی غمی، جیون مرن سانجھا ہوندے دیوان فرید خونی رشتیاں دی بہوں ساری تفصیلات ڈیندے۔
اوتے پے دار رشتہ دنیا داسب توں وڈا تعلق ہے پر جیوں بال کوں والدہ چار سال (۱۸۴۸ء) دی عمر اچ پھور اکرو بنجے ول او اٹھ ورھے تک پہنچدے پہنچدے (۱۸۵۲ء) یتیم وی تھی ونجے تے سکے بھرا خواجہ فرجہاں دے نال خونی تعلق توں زیادہ عقیدت تے روحانیت حوالہ حاوی ہووے اوں حساس شخص دا کپ کتنی وڈی آزمائش ہوندی ہے۔ دنیا دا گہرا ڈکھ پیاریں دا وچھوڑا ہے تے نکھر پ وی مستقل۔ دیوان فرید اچ ما، امڑی سولہ دفعہ۔ بابل، پیو ۲۰ جاہیں۔ ویر، بھائی ۱۵ تے بھین دا حوالہ یارہاں مرتبہ نظر آندے۔

اڑی	تھیرے	ویر	نہیرے	س	نناں	کھیرے	(۱۲)
اڑی	جڑ	جڑ	لاوم	تھیرے	بابل	ویر	نہ
نہ	اویرا	دشمن	ویرھا	ما	پیو	رکھم	بکھیرا
							تھیرا (۲۷)

پہلے ڈانہ دی قسمت بھڑی
 ما پو ویاھے مول نہ بھاندے
 درد اندیشے سکڑے سوڑے
 پڑ پرانی امڑی سکڑی
 ناز حسن کتھ راج ہانے
 سینگیاں سرتیاں کھڑے درتیاں
 باجھوں تھڈے باجھ اجائی
 مارم ما پو ویر ویر
 ڈٹری مول نہ قسمت واری
 ما پو ویر ویر وساریم
 بھینیں ویر تھئے سبھ ویری
 ڈٹری جمہیں امڑی کھڑی
 ما پو تتی توں دور ہے
 ما پو بھاواں مول نہ بھانواں
 اللہ راسی ما نہ ماسی
 مٹھی ذی ما اوڑی ہے
 جڈاں جاہم پا کر جھولی
 ما پو ویرن بھین بھنجیاں
 ہجر دیاں گزریاں ڈکھیاں راتیں
 مارم ما پو ویر
 سینیں بھینیں وین الاوم
 ما ڈٹری شوق دی گھڑی ہے
 البیلیاں بانہ چوڑیلیاں
 ویر نہیڈے امڑی جھیرے

(۲۸) جمدے ویلے امڑی مٹھری
 (۱۳۶) مہیں ڈیوم برودے باندے
 (۸۱) یا نہ بھین تے بھائی ہم
 (۸۱) مونجھ مونجھاری وائی ہم
 (۸۱) کتھ ما بھینیں بھائی وو یار
 (۴۴) ویری ما پو ویر
 (۴۸) امڑی بابل بھینیں بھائی
 (۵۵) دل سینگیاں سرتیاں لہم نہ کل
 (۷۴) ما پو ویر نہ لہم سنبھال
 (۷۷) راول ڈٹرم رولا
 (۹۰) امڑی مول نہ بھانواں ڈی بھانواں
 (۱۳۳) غم گھڑی ڈکھ ڈان
 (۱۳۸) ڈکھ درد قمر کلور ہے
 (۱۵۸) ویری دوست پرانے اساڈے
 (۱۷۷) شہر بھھور دی وای
 (۱۸۲) تتی دا ویر ویری ہے
 (۱۸۶) کر وین ڈتی ما لولی
 (۱۹۹) چڑھ چڑھ لاون جھیرے
 (۲۰۸) ما پو خویش نہ بھدے باتیں
 (۲۱۰) دشمن لوک شہر دے
 (۲۴۱) ویرن ویری سخت ستاون
 (۲۴۲) جیس صبر آرام ونجایا ہے
 (۲۵۵) ما بھین کنوں دل چھڑی
 (۲۵۷) بابل ننت دڑکائے
 (۲۵۸)

اے سارے پکے رشتے ہن تے تریمت کوں انہاں تے بہوں ناز ہوندے۔ صوفیا موجودہ جہاں کوں پکے

جی جان کوں سورجیا آکھدے ہن۔ شاعری اچھو ناماد تصور غنوار تے سہیلی دے طور تے ابھر دے
کام فرید اچھے سارے ہمدرد رشتے وی غنہ لادوں کار سدھے مونہ نہیں لیندے۔ میاں یادانی وی
اپاہیت کوں خالی ہے۔

پڑ پرانی امڑی بکڑی
مونجھ مونجھاری دانی ہم (۸۱)

کچے خونی رشتے وی پڑسن کوں ملدن

مے چاچے تے ہمسائے ان سو نہیں نظر بندے (۱۸۰)
اصلوں سدھڑا منہ نہ ڈیندے مے چاچے تے (۲۵۸)
کام فرید اچھی دارشتہ ہیر دے روپ اچھو نظر دے۔

ہیر سلیٹی چوچک بیٹی (۲۶۹)

کتھ چوچک دی جائی دو یار (۴۴)

جیڑھی جوراج بانی (ڈیکھو کافیاں ۴۴، ۱۹۴) تے پیل ملکانے یاد کریندی ہے، پیو دھی دی ازلی محبت دا
پرچارک ہے۔ پتر دا تصور کتھائیں واضح نہیں ابھراتے اس عمل کوں ایڈی پس الجھاؤ دے سوجھلے وچ بیا
پرکھاؤ کجھ دے۔ خواجہ فرید مترائے پن (Step ness) دے ڈکھ وی سمجھدے ہن تے ماپو جائی،
سکڑے بھائی جیہیاں سوہنی تراکیب ور تیندن۔

خوشیاں کردی ما پیو جائی (۱۶۴)

منہ نہ لیدے سکے بھائی (۱۸۸)

ڈکھ ڈکھڑے تھئے ویرو، سکڑے بھائی (۲۴۲)

کانیاں اچھو ہڑے وڈڑے چٹے والوں دا حوالہ وی ملدے۔

(ب) سنگ ساہ خلق الادا تعلق

اے تعلق اکثر اوقات انگ نالوں وی اگوں ودھ ویندے۔ مثل مشہور ہے جو ڈکھو چلدیاں دے تے سنگ
ملدیاں دے۔ مادھو لال شاہ حسین، مول رانو، ہیر رانجھا، سسی پنوں، عراقی تے ہندو واقعہ اوحوالے
نہن جیدے اچھو سنگ امر تھی کے تاریخ تے ریت روایت دا حصہ بن گئے۔ ۲۷۲ کافیاں اپوں صرف
۷۷ کافیاں اچھو انگ سنگ دی جائے، منظر کشی، وچھوڑے دی کیفیت یاد رس وحدانیت ملدی ہے باقی ہر
کانی اخوت محبت، یاری دوستی تے یکجہتی دا مرقع ہے۔ خواجہ فرید دے من بھاندے اکھر:

یار (۲۸۵)، یار (۱۳)، یار چل (۱۰)، ڈھولایار (۳)، جین یار (۳)، یار برو چل (۳)، بھورل جانی (۵)
 سانول چل (۶۲)، سانولڑے (۵)، سوہنا (۲۶)، دوست (۱۱)، ڈھول، ڈھولن (۱۹)، ڈھولا (۵)،
 برو چل جت (۳)، ہلی، ساتھی (۱۴)، محرم راز، ساتھی، مونس (۱۱)، منھل (۳)، ہوت (۱۹)، مان
 (۳۰)، جن (۱۵)، مارو (۸)، دلبر (۲۳) تے دلدار (۸) چہ ہزار نو سو سولہاں (۶۹۱۶) مصرعیاں
 اچ نظر دن تے ہک صوفی دے مشن تے عوامیت دی واضح دلیل ہن۔ اے عشق حقیقی توں عشق مجازی
 ول پندھ والفظی اظہار تے جمالیاتی اضطراب (AESTHETICAL ANXIETY) دا وجدانی
 شعری پیکر ہے۔ اگر سینگا یار چلے تاں ہر کوئی حسن نگرد اپاندھی بن کوں تیار ہوسی۔

نہ ڈھڑم مٹھرا کھنا

گیا ساون صاف سلکھنا (۲۶۵)

ایات فرید اچ سینگیاں سرتیاں نال کھیڈن کڈن کنوں ڈھیر، انہاں نال رشک رقامت یا نوک نوک زیادہ
 پڑھن کو ملدے۔

سینگیاں سرتیاں کچھ وچھاوون بانہ چوڑیلی ور گل لانون

ہک میں مفت رہی مجبور (۳۷)

سینگیاں سرتیاں شر وساون میں وت بوٹے لیاں (۱۰۶)

بٹھ تیج سڑی بٹھ تول تتی گیاں سینگیاں سرتیاں و سرتیاں (۱۰۱)

سب سینگیاں ملک امن وچ اے چھوری بیت حزن وچ (۱۲۰)

سینگیاں سرتیاں حق ہمسائے گلڑے کرن دکھوے (۲۰۸)

ہم سنگتی سارے کھوٹے پنج باز اُپٹھڑے ڈوٹے (۲۱۵)

سینگیاں وسن گھر بار وے لا گل کھن دلدار وے (۲۲۲)

ہمسائے ماپو جائے دی اکھان کوں خواجہ فرید بہوں چنگی طرح استعمال کیتے۔

کر وین ڈوہاگ سہانودیاں ونج حال گھنو ہمسائیں کنون (۹۲)

ڈیون ودھایاں سینگیاں سیاں رل وسدے ہمسائے (۲۱۹)

نختی تختے بد بختی تنڑی حال ونڈاو ہمسائی ہم (۸۱)

تھی راہی بر ڈوں جلاں

ول راہوں مول نہ ولساں

دنج ساتھ ہیں دے رساں

دنج روی کرسوں وہی (۱۸۴)

نبیلانی اس مددی تشریح کریدن: ”اتھان آتیں دنج ساتھ ہیں دے رساں، آکھن نال گھپ
نہیں ہیں داہک نواں رشتہ تے نویں صورت سامنے آندی ہے۔ تنک دنج صرف شاعر نی پورا ماحول اے
جہاں جو تنک دے سفر دان و نجن کیت طلب رکھیدے۔“

(ماہنامہ ’فرید رنگ‘ دیرہ غازی خان۔ فروری ۱۹۹۸ء۔ ص ۶)

نواج فرید اپنے محسن، عزیزاں تے خد متگاراں دا ذکر اشارات فریدی (مواثنا رکن الدین) تے کافی
دے اشعار اچ کر کے انہیں کوں زندہ ہمیش کرڈتے۔

صح صادق خاں صاحبی مانے پا سرے گانے گمنے (۲۴۰)

تو بن نظرم اوپریاں تو نیں سادھاں سول (۷۱)

پھلو ڈہے تے منت لیسوں تھورا چڑھیوں دینے لاڑتے (۱۹۶)

نوبھا ہو یسوں دل دے سانگے منت چڑھیوں لعلو لاڑتے (۱۹۷)

یار فرید نول ڈترے رودھے بچ آکھیا ہا قمرود شودے (۴۰)

مرید تے سینگے شعر اچ جام پور دے مولوی تاج محمود تاج (وفات ۱۹۲۳ء) ہرند دے عاقل محمد جوگی
(وفات ۱۳۱۱ھ) گڑھی اختیار خان دے مولوی محمد یار تے اچ بخاری دے سید ولایت شاہ نال کھل ہنس
نوک ٹوک تے اصلاح کلام دی بہوں ساری تفصیلات اے ظاہر کریندی ہے جو کتنے ملنسار تے دوستاں
دے معاملات اچ دلچسپی رکھیدے ہن۔

(ج) انگ سنگ

بڈاں اے ڈوہیں کٹھے تھیوں تاں ظاہری طور مجازی محبت تے سماجی حوالے نال زال مرد داروپ
نظر دے کلام فرید اچ گھر بار، مبر، بال بچے، تے سارے پرے پرے دی سکوت دی تندیر نظر دی ہے
تے دل کسی دا کردار وی سامنے آندے جیندے بارے جاوید چانڈیو لکھدن: ”زال تے پئے دے
درمیان حق دا اے استعارہ وسعت اختیار کرتے پوری کائنات تے پھیل دیندے۔ حق دی طلب تے گول
دا اے پندھ صوفیوں دا محبوب ترین روحانی پندھ اے“ (سویل-۲)

جس رس نہ مانیم گھر دی نہ وردی ہک پل نہ ڈترم سکھ بچ پاسے (۲۰۱)

کیا بردی کیا باندی یارا کردیاں ٹوک مبر دنج (۲۷)

لفظ نوکر باندی عام طور پر آج کم کار کرن آئے کچھ استعمال تھیں پر جنوبی پنجاب آج بھی عام لفظ ہے۔
تو جتنے پیار واسطے اپنے آپ کوں غلام آکھدی ہے۔ کلام فرید آج ڈوہیں مفہوم ملدن۔

دولت دنیا وار تھیوے نوکر میڈے دم دے یار (۵۸)
اللہ میلے ول سنگ یارا بردی توں دلبر دی (۱۷۱)
باندی بردی یار دی باندی بردی تھی (۱۶۹)
باندیاں بردیاں محض نہ ڈردیاں دائی دین الائی (۲۵۸)
عاشق نالوں معشوق ہوون ڈھیر فخر ہے کیوں جو او حکمرانی کریدی ہے۔ غصہ تے کاوڑ، واپ تے واپی
نال ہوندے تے اپنے اتوں کترتے آندے۔

بھینیں نوں نت تانواں ڈی تانواں تھیواں کاوڑ ما پیو ویر تے (۲۰۴)
خواجہ فرید پیتے کیتے -- پیا، کنتھ محرم راز، بر، ور، خاوند، سر دا والی، میر و لال، محبوب، راجھن،
راول دے لفظ استعمال کیتن۔

پی کے پے سنگ پریم کٹوری

ناچت گاوت رنگ رس تال (۷۰)

ایں سنگت نال بہوں ساری سماجی سکاوٹ بندی ہے اے سکھ، سور تے کچھی پچی تعلق ہن، سس
ننان۔ منکر نکیر وانگر ہر قول و فعل دا حساب رکھدن، سرال نو نہ کیتے صبر شکر تال ختی برداشت کرن دا
درس عمل ہے۔ فرید سس ننن، ڈیر ڈر انیاں، سالی سور ہیں سور تے دی توضیحات ایں کریدن

نیڑے	دسا	سب	کوئی	ہدا	تھیوا	جھگڑا	سس	دا	(۱۲)
امڑی	تھیوے	ویر	نہیڑے	سس	ننان	کھھیڑے			(۱۲)
سس	ننان	مارم	طعنے	مہنیں	ڈیوم	ما			(۱۹)
عشق	اوڑے	دشمن	ویڑھے	سس	نناناں	کرم	بکھیڑے		(۱۳۱)
مہنیں	ڈیوم	ننانے		طعنے	مارم	سس	سائیں		(۱۳۳)
ڈھولن	ڈتی	بانہ	سراندی	سس	ننان	تھی	درماندی		(۱۶۲)
کھیڑے	بھیڑے	رکھن	بکھیڑے	سس	نناناں	لانوم	بکھیڑے		(۱۶۵)
ما	بھینیں	وین	الیدیاں	سس	مارم	سو	سو	یولی	(۱۹۹)
سس	نناناں	کرم	بکھیڑے	روز	بروز	سوائے			(۲۵۸)

پا کس خان دا جھیرم (۲۶۵)	فرید اوڑا
تھورا جھساں ڈیر دا (۶)	پا کھکھساں
زورا زوری پکڑ نیو نے (۳۹)	کوں چا ہر میو نے
امڑی وین بابل	دایاں ڈرائیاں
توں کن دارو درمل (۷۱)	درد فرید دا
من موہن دے ساگ (۶۷)	سکڑے سور ہڑے
ڈیندی مٹھی نوں ما بھین ڈوہے (۲۰۱)	سور بھیں گلڑے دکھوہے
سکڑے سور ہیں پھٹی (۲۰۵)	سرتیں گلڑے جھیرمے
سور بھیں پیکڑیں ہس ہس	جن دی رس ڈکھایم چس
ندارد بیچ پروانے (۲۰۹)	دل دیوانہ باہر کس
سکے سور بچے ہر کوئی ڈکھاوے (۲۵۳)	بھین نہ بھاتواں امڑی الاوے
سب رانی خان دے سالے (۲۱۵)	نئے ہن مٹھوی دے کیتے

نہاں حالات دے وچ وی اگر برو چل جت، الھل کجا، ریت پریت توں ان سونہاں ہو دے۔

پہلوں پیت نہ پئی پیو ما دی

وت ہوت بلوچ نہ رادھی (۱۹۹)

کپ مٹاون کیتے او عشق کریندن۔ وچھوڑاتے وصل دی تانگھ، ذہن دی وجدانی اضطرابی کیفیات و ہزات، فریدی اشعار دی صورت اچ اوفی شہکار ہے جیہڑا ہمیشہ زندہ رہی۔

(د) روحانی تعلق :

ہر مذہب اچ سکون شانتی کیتے روحانی تعلق موجود ہے درد و الم توں چن کیتے 'جیون مکت' حاصل کریندن۔ فرید پریشان حالی اچ کتھائیں فالان پیندا، کتھائیں جوسی توں پوتھی پھلو پیندا، رکھڑے ملوانے (۱۷۸) مال جھیرمے لیددا سکھنیں پیری مریدی سٹن دی متاں ڈیندا (۲۰۰) پیر مغاں دے ہتھوں عشق الہام پیندا (۸۰) دلیں دے دوست خواجہ نور محمد مہاروی دا ذکر کریندیں ہوئیں اے نظر دے۔

فخر پیئے دی صحبت آیم تھیا ہمسایہ پارس دا (۲۳۵)

ن دلبر شکل جہان آیا ہر صورت عین عیان آیا (۳)

پان فرید اچ ۱۱۹ بزرگان دین دے حوالے ہن جنہاں اچ مرشد فخر جہان ۲۲ دفعہ ذکر ہے۔ ۷ صحابہ

کرامت ہے ۱۴ انبیاء کرام ویاں تفصیلات ہن۔

فنا فی الشیخ دی منزل توں بعد فنا فی الرسول بارے دا شاد گانچوی لکھدن: ”غوث قطب سب توں توں صدقے۔ کون فرید فقیر! مطلب اے ہے جو محبوب خدا خود سیدی ذات پاک میڈے واسطے لوکھ ہے۔ غوث قطب ابدال جیہے نکھاں ہزاراں کیوں نہ ہوں میڈے اتوں گھول نکھن کوئی شے نہیں بدو۔“

نکھتے احمد شاہ رسولاں دا

محبوب سکھ مقبولاں دا (۳)

آخری منزل فنا فی اللہ دی ہے۔ سارا کلام سلوک دیاں منزلاں دا اظہار ہے۔

ہر صورت من نوں موہندی ہے ہر صورت دل نوں کوہندی ہے

سب نسبت یار نوں سوہندی ہے ہر حال کنوں ہر قال کنوں (۱۳۱)

۵۶ عیسوی سال گزارن والے خواجہ فرید دی عائلی زندگی ول جہات پاؤں تاں فریدی مؤرخین

دے مطابق او اپنی ازدواج --- زہرہ بی بی، ہوت بی بی (فریدی مؤرخین دے مطابق اے ملتان دیاں

مطربہ ہن جنہاں نال ۷۷ ۱۸ء وچ شادی کیتی)، روہی والی مائی جان بی بی نال وسدے رسدے تے

ہوت بی بی دے زیر اثر وی نظر دن تے انہاں نال لا کے نبھاو وی جاندن --- تے گڑھی اختیار خان

دے خوبصورت نیچر ہندو قوال سندر نال گھاٹی سنگت وی ٹھہردن۔

مقائیس المجالس تے مرزا احمد اختر دی کتاباں دے صفحات وچ اپنے پتر خواجہ محمد بخش نازک تے اول

دھیاں الود، الودن دے نازنہورے چیندے ہوئے وی ڈسدن۔

نواب آف بہاولپور دی شادی تے صاحبزادہ صاحب کول ول ہاں نال لاونا، فرزند ارجمند

دے پرنیوے تے بے بہا انتظامات، منگلوٹ، یارے والہ تے ہیرو دے کور بجیاں نال قرامت داری دا

اظہار، جڑت تے سنگت دے ثبوت ہن۔ اے سارے ظاہری تعلق دراصل اوں عظیم خالق نال، ہک

عظیم صوفی دے، حقیقی واسطے دا احساس ہن، جیہیں اے سب کچھ پیدا کیتے۔

رفت عباس دی وسیبی شاعری

اولی ثقافتی میلہ مہر پور الہ -- پہلا یا ڈو جھا۔ پوری طرحاں یاد نہیں -- دے موقع تے -- مکی جہیں
 مارو کینٹین وچ لکڑی دی بیچ تے بیٹھے ہوئے ہک مسکین جہے ہدے نال میگوں ایس سو نہاں کینا گیا -- "اے
 سرائیکی دا چنگاں شاعر اے" میں اوں بوڈیکھاں۔ ول سرائیکی شاعری دو، میگوں کچھ کچھ ڈوہاں تے رحم
 پیاوے -- شاعر نال تعارف تھیوے -- ول اوں کنوں شعر سنن دی فرمائش (خواہش) نہ کیتی ونجے تے
 نہ صرف اوندی نفی اے بلکہ آپنی وی خوش ذوقی اتے ادب شناسی کوں مشکوک بناون اے -- تکلفاً شعر
 سنن دی استدعا کیتی گئی تے اوں بے تکلف تھی جھٹ اچ پوری غزل جیڑھی کہ نظم جہی ہئی -- سنواؤتی
 تے ہیاں مکلائے آپنی نوپکائی (تنہائی) دے جہان اچ ٹر گیا -- شعروی اینویں سنواویں جیویں کہ فیض
 مر فیض سنویندا ہا -- جیندے بارے آکھیا ویندے کہ ہک شعر سنوئے شعر دو اینویں لپکے جیویں
 کوئی درکائی آندا ہووے -- نال ایندے اے وی ڈسایا گیا کہ شاعر صاحب سٹیج تے شعر سنواون پسند نہیں
 فرمیدے -- حالانکہ اے اوزمانہ ہاجڈاں تو نہیں جوڑاٹسکی اتے عطا اللہ شاہ بخاری دی خطابت دا ورلڈ
 بیاہا -- لیکن سرائیکی مشاعرے وچ سکھ جانناز جتوئی دی "سسی" اتے عزیز شاہد دی نظم "کوئی دل
 فندے بھنٹی دل" دا بدبہا -- جیندا چسیلا ذکر ہک مشاعرے کنوں گھن -- بے مشاعرے تیں محفل
 محفل، مجلس مجلس گونجدا ہا -- اوں دور اچ شنت چنگے چنگے شعر کینٹین تے اینویں اے سنوئے ونج
 نگدے ہوسن --!

دل اوں شاعر رفت عباس دا پہلا شعری مجموعہ "پڑچھیاں اتے پھل" پڑھن سانگے ملیا -- جیندے
 پلے صفحے دا نوپکا شعر ہا

اے او تاں گھوڑا سواراں دے نال گھوڑ سوار ہے رفت

اساں تاں ایویں رہ ونجنا ہئی جیڑے تیکھے ٹردے

لفظ "گھوڑا" تے نظر پئی تے اے کچھ غیر شاعرانہ جیہا پیا لگے۔ دل آکھیا ایندی جاہ تے لفظ اسپ، اشہپ،
 اکب، وی تاں لگ سگدے ہن۔ انہاں لفظاں نال شعر وچ ہک خاص نزاکت، نفاست آونجے ہا --
 نا جوش ملیح آبادی دا واقعہ یاد آگیا کہ دلی شہراچ کوئی واقف مل گیا تے رسماً پچھ گھدوس "بر خوردار --

اکتھاں رہائش پذیر ہو؟“ اوں نے ڈسایا ”ایہ ورڈ رڈ اتے سہیں“ جوش کوں چھری آگئی آکھتے
 ”جتھاں اتھارے ‘ڈ’ (ڈال) اتے ‘ڈ’ (ڈے) ہوں اتھوں غنت لڈونج میں اتھو نہ آساں“ اصل
 گالھ اے ہے کہ ساڈا تہذیبی ادبی پس منظر فارسی، عربی ہون دی وجہ کنوں اساڈے شعور ویدوں وسیب
 دے لہجے والے گ، ڈ، ژ وغیرہ حروف دے خلاف اوپر انیت (اجنبیت) والا جذبہ نکھتا نہیں۔ تہوں اسے
 حروف دل انہاں نال بیے لفظ کھ اوپرے اوپرے جمیں لگدن۔۔۔ این شعر وچ تاں بکے ای مصرعے وی
 ڈو گھوڑے کھڑے ہن۔ میکوں جیویں متلی NAUSIA تھیون لگ پئی۔۔۔ مگر ایندی بک بنی شے
 اصلی وجہ اے وی تھی سگدی بنی کہ خود گھوڑا جانور وی تاں ایں وسیب سانگے اوپر اے۔ بلکہ ایندے
 اتے چڑھ کے آریائیں وغیرہ حملے کیتن۔ آکھیا ویندے کہ ’موہن جو دڑو‘ دے اصلی باشندیں اوپرے
 لوکیں کوں (وسط ایشیائی) گھوڑیں تے آندا ڈٹھا تے او گھریں وچ لک گئے۔۔۔ تے دل سجدے وچ ڈھب
 پئے ول صد میں تائیں گھوڑا حملہ OPPRESSION اتے ڈاڈھ دی علامت SYMBOL رہیا
 جیندے نتیجے اے نکھتا کہ ایں لفظ کوں ’ظلم‘ دی نشانی کھیا گیا تہوں تاں سندھی زبان وچ فریاد کرن والے
 سرانیکی لفظیں ”دھاڑوے، دھاڑوے“ دے مترادف لفظان ”گھوڑا ژے گھوڑا ژے“ لوک
 کہاوت اے کہ جیر ہلے مدد خان پٹھان۔ سرانیکی سندھ علاقے تے حملہ کیتا اتے ول ول آیا۔۔۔ یہ لوک
 گھوڑیں کوں آندا ڈیکھ کے اگے ای فریاد شروع کر ڈیندے ہن ”گھوڑا ژے۔ گھوڑا ژے“ اتھوں اے
 سندھی شعری ادب وچ آگیا

گھنٹو لگو گھڑیاں نے گھڑیاں کیو گھوڑا

’گھوڑا نے گھوڑا‘ گھڑی عمر جی گھٹ تھنی

ابے سندھی بیت اردو دے ایں شعر دا ہم معنی اے :

غافل تجھے گھڑیاں یہ دیتا ہے منادی

گردوں نے گھڑی عمر کی اک اور گھٹا دی

کتاب ”پڑچھیاں اتے پھل“ کوں آگوں تے کھولیم تے ول ہک صفحے تے اے نو یکلہ شعر کھڑا ہا :

مشکی نانگ تاں گھوڑے دے نال بھدا آندا رفعت

اساں اے جنگل پار وی کرتے کتھاں ونج سگدے ہیں

”یک نہ شد دوشد“ اتھاں تاں گھوڑے دے نال نانگ وی پہہ آئے اتے او وی مشکی۔۔۔ نانگ دی جائے

سانپ۔ سپو لیا۔ ناگ وی تھی سگدا ہا۔۔۔

مندی گالہ کتاب مکد ہیں تائیں انہاں گھوڑیاں، نانگاں، رچھاں، چیریاں، بیڑیاں، پڑچھیاں، گھڑاؤنجاں
 (۱۱۹۹) اے سارے بیت، غزلاں (نظمیں، کافیاں، ڈوڑھے ۱۱۹۹)۔
 ہاتھ اپنے ای انگن، ویڑھے دستی، جھوک دیاں گالہیں ڈسن لگ پیاں۔۔۔ اتے ایذا تخلیق کار۔۔۔
 ہوندا ای رہا کوڈن پے گیا۔۔۔ گچی گالہ پچھو۔۔۔ خواجہ فرید نال ای کچھ اوپر ایت محسوس تھیون پنے
 دل ہم سخن اتے سخن فہم نال ایہا گالہ ٹر پئی کہ کھو جہیں شاعری اے۔۔۔ کیا شاعری
 ہوندی اے۔۔۔؟! نہ میردی غزل دی نرمی، نہ فریدی کافی دی موندجھ، نہ جانباز جوتی دی گھن
 رچ۔۔۔ اے ہولی ہولی دھیمی دھیمی گوہے دی بھا جہیں دکھ دی ہوئی شاعری کیدی شاعری اے۔۔۔
 ہوندا تال اوزان، قوافی، چھند METER وی ڈھلے ڈھلے ان، اے تال گالہ وی پھلے پھلے وات نال
 ریدے۔۔۔!!! دل میکوں او مریوالہ دی کنٹین دی لکڑی دی بچتے بیٹھا ہو یا نما ناہدہ یاد آگیا۔ جیڑھا
 لکھا۔۔۔ مگر ہن محسوس تھیا کہ او تال کلما (اکیلا) نہ ہا نو یکل (منفرد) ہا۔۔۔ مسکینی۔۔۔ مگر نو یکلانی جینویں
 ہندی شخصیت کنوں جھلکدی ہئی اینویں اوندی شاعری کنوں وی ٹپکدی بلکہ سدی اتے ر سدی ہئی۔۔۔
 شاعری اج وی گھوڑے کوں طاقت اتے ڈاڈھ دی علامت سمجھدا ہا۔۔۔ اتے اوندنا منزل تے اگے بچ
 رچن داڈر، لا شعوری خوف موجود ہا مگر ایس کتاب دی پچھاڑی تائیں بجد ہیں۔۔۔ اوں نے مقامی شے
 ”ہانگ“ کوں اوندے نال رلا چھوڑ لیس اتے خود ”گھوڑے“ تے سوار تھی گئے۔۔۔ لیکن دلچسپ گالہ
 لے دی ہے کہ ایس وقت تائیں وی اوندی آخری کتاب ”بھوندی بھونیں تے“ دے آخری نظمیں
 ہون ہک نظم گھڑی۔۔۔ جیڑھی جو وقت دی علامت اے۔۔۔ جیکوں اوں گھوڑے دے پچھ نال بدھ
 ہونڈے۔۔۔ مگر گھوڑوی بے قابو اے۔ اتھن آکے گھوڑا۔۔۔ وقت کوں پکھولائی یاد ہی ودے

(جوالہ نظم گھڑی ص ۵۸)

”ایس گھوڑے دی پچھ نال بہوں پرانی گھڑی بدھی ہوئی، ٹردیں
 ٹردیں گھڑی گئی اے، ٹروی پووے تال، اوندے آون دا ویلا
 ڈسنی سگدی، ایس گھڑی کوں ولدا ٹھیک کرن دی سک وچ تساں
 بجدے رہو پر اے گھوڑا جے تال اے گھڑی
 ساڈے ہتھ لگے“

”گھوڑا ہک شے تھی گئے۔ سرائیکی دانشور سمن فدا حسین دا خیال اے :
 ”قوم پرستی اچ خارج دے نال نال داخل دا عمل بہوں تیز ہوندے۔ تحریک خارج کنوں ملدی اے پر

دے دے اپنے اندر وی کچھ ہوندے، تنوں تالیں میں عمدے شاعر اپنے اندر دیاں گالہیں زیادہ کچھ۔
(سویل - اشعبہ سرائیکی، اسلام آباد یونیورسٹی بھاولپور)

جگ مشہور نفسیات دان یک دی تھیوری وی آرٹ اتے کلچر بارے ایندے تال ملدی جلدی اے۔
چھوٹوں اوں نے قومیں، گروہیں اتے جماعتیں دی اجتماعی ثقافتی لاشعوری تحریک تال سلماز چھوڑی۔
جیہڑی کہ انسان دے صدیوں تے محیط معروضی (خارجی) تجربے کوں خارج اچ آن اوندے ہر جمعی
افعال BEHAVIOR اچ نشاں اتے پدھری تھیدی اے۔ کتاب ”پڑچھیاں اتے پھل“ دا پہلا شعر
اے :

بیڑیاں رنگن دے موسم وی پانیاں دے وچ لنگھ

یاد رہیاں بس اڈیاں کونجاں، و سر گئے سبھ کڈے

اتے ول آخری صفحے کنوں پہلے صفحے وانویکا شعر اے :

اھو جہیں وی چھل کہیں کوں بھل سگدی ہے رفعت

پکدیاں امباں دے باغاں وچ بیڑیاں ٹھنڈیاں پیاں ہن

بیڑی سفر دی بگھری دی علامت اے اتے اتھ کے تال حالات دے جبر نے بیڑی کوں ٹھلیا ہویا اے
-- اے جبر -- دریا دے پانی دے لوڑھ دا اے -- ول انسانی جبر دا -- ول شاعر دے لاشعور وچ --

درہ خیبر کنوں دہلی اتے ول پچھوں تے ولن والا انسانی لوڑھ ہووے -- یا ول اٹک کنوں ٹھٹھ تائیں
دریائے سندھ اچ ساگی طرحاں دے انسانیں دا -- بیڑی -- کونئیں -- غورائیں اتے جرمیں وچ سیلاب

ہووے -- صدیوں دا انسانی ذہن وچ محفوظ تجربہ -- بے گھری بے سمتی اتے بے پناہی دے کوزے
ذائقے دا تجربہ -- جیکر شعور دی سطح تے شعری صورت آن سر کڈھیا ہووے -- اتے انسان دے

نفسیاتی مظاہر OUT FLOW دا GENUINE PHENOMIN ہے پیا -- ویسے گھوڑا اتے
بیڑی سرائیکی وسیب دے لوکیں دے ڈکھ مونجھ ویلے دے گواہ ہن -- کڈا ہوں سنگتی دی صورت

جڈاں اپنے ہتھ و س ان، اتے کڈا ہوں ویری جڈاں ویریاں دے قبضے اچ ہن --!

ایں کنوں علاوہ وی اے ساگی شہیں، جانور، پکھی، جنگل، پھل، جاہ جاہ، موجودن بلکھ نویں روپ اچ اے
ساگی جانور گھوڑا ول ایں انداز اچ نشاں تھئے۔

کاٹھ دے گھوڑیاں اتے چدے سبھ دلاور جیون

ساڈیاں بتیاں بلدیاں رہون، ساڈے ٹھہر جیون

ہزار ہا بارے گا کہ جہیں انوکھے انداز اچ -- نظیر اکبر آبادی وار چہ تاں شہریں ویتی نہ --
 ہاری اے اہیں۔ مگر انھوں نے رچہ آپنے قدرتی ماحول اچ جہلی کم کار مال
 رچہ وی تاں بس ایہو نیت تے گھروں لڑیے ہون
 موسم ہے پیا مالمیاں دے کوئی چھتے ونج تے گولو
 ہونہ انھوال وی تاں گھ، اذیک اساڈے ویسی منظر دا مستقل بھانگاں اے۔
 کوئی انھوال وی شام تو نہیں اچ گھر نہیں اپڑیا رفعت
 مٹھریاں مٹھریاں چھانوواں والے رہ دے مکر جیون
 پس داڈ کر مگر بے نوکھے رخ تے :

-- ایہو ہے جو گل جھنگ دی خوشبو کوئے نہ ہوندی
 اٹھتی جلدی ہئی تاں رفعت بے وی رستے ہن پنے
 بکھی پرندیں دی اتے انھاں دے رنگے پریں دی گالھ کینجھن تے سوہنے، مٹھوے اتے
 من موہنے روپ اچ ہووے -- تو نہیں جو اینکوں علامتی انداز اچ چا گھنوں -- ول وی ایندا حسن نہیں گھمدا
 -- اے تاں انھاں دے رنگے پر ہن کہیں کوں ابھ پوون تاں
 آپ تاں سوہنے بکھی رفعت جتھاں اڈوے ہوسن
 ال ڈو جھاپا ساوی ڈیکھ گھنوں :

-- آسماں تاں رفعت مر و نچناں ہے ساڈیاں قبریں اتے
 راہواں بھلیاں چیریاں لہ تے گاؤں گاندیاں ہوسن
 ملاقہ -- پورا ویب آپنے معمول دے ویسی انداز اچ سئیں رفعت عباس دی غزلیہ شاعری
 اٹھائے۔ جیدی لاشعوری (شفت) چھک پورے ویب دے قاری کوں وندا لگدھے۔ ٹھکال گھدس
 لے بہوت کر گھدس -- مگر او میلے دی کینٹین دی میلی جہیں بچ تے بیٹھا ہو یا توڑیں جو اپنے آپ اچ
 رتے -- مگر میلے وال وی ہے پیا۔

-- جے تیں ویلاں بھدیاں پیاں ہن، کھیدی وی چلدی پئی ہے
 اپنی دھن وچ میلہ ڈیدھے، سوہنے نیگر جیون
 -- ایں پھیریں او موسم کیا ہئی کہیں تے وی نہ کھلیا
 بس ہک ساڈا نچن گاؤں دستی دے وچ ہلیا

جھمر پندیاں پندیاں کدوم اینویں وھیان آویدا
جیویں ساکوں جھمر سارا ویدا ہووے بھلیا

بس کد میلہ ڈیکھن والے تھکتے نہ بہہ و نجن
اساں تاں جھمر اں پییدے ویندے گاندے ویندے ہسے

دل کیا تھئے کہ خود قوال کوں حال آگئے۔۔۔ اداکار پر وڈیو سر بن گئے اتے جھومری، میلہ ال تھی گئے،
اتے نفلی، نٹ، جلاڈ، درباری، بادشاہ رعیت وغیرہ دے پاٹ ڈے۔۔۔ اپنے آپ سوچے یاڈے
یاہنائے ہوئے کردار انہاں دے حوالے کر ڈتن سی۔۔۔ اوایں تماشے، کھیڈ یا ناک اچ اتلا تاں بڈے، نو
تھی گئے کہ اوں اپنی اے کتاب ”جھومری جھم ٹرے“ میکوں تحفہ آذتی یہ کتاب تے ایں لکھیں:

”اپنے موہری تماشے وال۔۔۔۔۔

سہیں محمد اسماعیل احمدانی کیتے۔۔۔

۔۔۔۔۔ اساں آپنی کھیڈ کوں اگاں ٹورنا ہے

اپنے لوکیں واسطے، اپنے لوکیں نال

اے کتاب پڑھ میں اینویں محسوس کیتے کہ مریوالہ دے میلے دی کینٹین دی چکنوں اٹھی،
ہن او اوں چنچتے آن بیٹھے جیڑھی جو او ندے آپنے آپ نال سجائے ہوئے تماشے، ناک، کارنیوال-Car
nival دے تنبو دے باہروں رکھی ہوئی اے۔۔۔ اتے پورے سرائیکی وسیب دے تماشیں، ملیں،
ناٹکیں دا او مرکز تہو یا چھو لاری اے۔۔۔ تہوں یہ او مریوالہ اتے لال عیسن کروڑ والے تماشیں دا
ذکر صیغہ غائب اچ کریندے۔

اتھاں مہرے والیاں ٹوری ہے کوئی گالھ

اساں اتھاں ڈٹھی ہے نویں کھیڈ جگا

اتھاں لال کروڑ وچ جھمر لائی رفیق

اساں اتھاں بیٹھے ہیں نویں مچ بھا

ہن ایں کتاب ”جھومری جھم ٹرے“ دی تخلیق والے دور اچ اوایں کھیڈ، تماشا، جھمر، ناک

مخبر -- والے میلے اچ آپنے آپ خود کفیل تھیا ہویا نظر دے -- البتہ ایں میلے اچ
میلے بھائیوال تھیون دی پہلی شرط یا ذاتی تجربہ ایں بیان کریدے :

۔ پیریں بدھنیاں بھانجراں دل وچ رکھناں بھ

میلے دے وچ آوناں تے وت بہناں مہیجہ

بھانجراں یا اجتماعی نفسیاتی کیفیت ایں بیان تھئی اے :

۔ اساں تاں ایں شہر ڈٹھاناں تے راہ

سختیاں رلے رل ٹرے آپے بچ گئے

یں میلے داتماشا وال بن آپنے اندروں نکل باہری دنیا اچ آگئے اتے اہو گر بہناں کوں ڈسائیں

۔ بندہ آپنے آپ توں باہر سکے ڈیکھ

ہوندی کہیں وی کھیڈ دی ابا پہلی گالھ

ہوند انیچہ اے نکھتے :

۔ ہر کہ شے وی لگ گئی نویرں جاگ

بھونیں دے اندروں ڈس پئے ولدے نویرں رنگ

ایں کتاب اچ او نائک شروع تھیدے چیدے کردار جمعہ کہانی دے ایں بر صغیر اچ صدئیں کنوں

نچاپوں ان -- تاں جو جگ مشہور نائک شکنتلا -- (کالی داس) وچ وی اے ای بن -- البتہ موجود

جمہوری دور اچ شاعر نے آپنے ایں نائک کوں عوامیت دی جاگ لاتی اے۔

۔ اوں نے آکھیا اساں تاں سارے نقلی ہیں

او تاں اپنی کھیڈ وچ بھ کوں گئے رلا

۔ اتھاں کہیں دا پاٹ وی پکا ہوندا نہیں

جیرہا جیویں چاہوے او نویرں ونجے رل

ہن ایں نواں دور اچ لو کہیں دے اندر جیرہا بھی اختلاف کرن دی نفسیاتی کیفیت یا جرأت پیدا تھئی اے

انکوں آخری حصہ اچ بیان کیٹا گئے۔ چیدہ است، نچوڑاے پہلا ای نویرکا صفحے دا شعر اے باقی حصہ ایندی

نکھتہ۔ ناکی، تمثیلی بھادونی اے :

ہر اچا آپدے ڈیکھو تاں سچ توں سوہنا میں

کیوں اوہندا ساتھ ڈیوں اساں تماشے وال

البتہ ایں ناک (مظلوم) کوں کہیں جتنی نتیجے تے پہنچ رہی طرحاں مکدا میں دکھایا گیا۔۔۔ اتے اوہندی اوہ
وقت دا ہر اے۔ جیہڑا جو ہندا ای و ہندا اپنے

اگوں اکھوں کیا تسیا کیوں ٹری گالھ

ندی رستہ بدایا گزر گئے کئی سال

البتہ جدوجہد انسانی دے مسلسل جاری و ساری عمل دے روپ کوں ضرور نشاہر کیتا گئے۔

۔۔۔ اساں اپنی کھیز کوں اگاں ٹورناں ہے

اپنے لوکیں واسطے اپنے لوکیں نال

سرائیکی وسیب دے لوکیں دے ہمہ جہتی اعمال و افعال کوں عمومی طور تے اتے سرائیکی سہالی

والی تحریک کوں خصوصی طور۔۔۔ دھیمی دھیمی موج وانگ و ہندا ای و ہندا دکھایا گئے۔۔۔ رفعت عباس

نے ایں کتاب وچ جیہڑا ناک دا اسلوب اپنائے او سوہنا ضرور اے کہ ایندے وچ تشبیلی رنگ اے مگر

اج اوہندا قاری جیہڑا پڑھیا لکھیا طبقہ اے او اوں اصلی ناک دی روح کنوں پوری طرحاں واقف ای

کو نئی۔۔۔ تموں ایندی تفہیم اچ ڈکھالی پئی تھیدی اے۔۔۔ معروف نقاد سخی اسلم رسو پوری ہووے

اینکوں ڈرامہ اتے مثنوی دے بن بن دی کوئی شے (ادبی صنف) آکھئے (حوالہ صفحہ ۱۸۵ سویل-۱)

ویسے میڈا خیال ہے اے تاں شکنتا ناک دے قبیلے دا آخری فرد نظر دے۔

ایں کتاب اچ شعری روایت دے تقریباً سارے لوازمات دا خیال رکھیا گئے۔۔۔ لیکن پروتھی

کوئی شے کو نئی کہ شاعر دا اپنا نوکلا ڈکشن اے۔ جیہڑا پہلی کتاب ”پڑچھیاں اتے پھل“ کنوں شروع تھیا

باتے اتھانیں اوہندا ویبھی رنگ چوٹی APEX تے چک گیا۔۔۔ اتھ وی اہو موجود اے۔۔۔ مگر پرتھو (دوا)

دی صورت۔۔۔ ویسے اے نویں سمت اے۔۔۔ !!

ایں کتاب بارے سخی رفعت عباس کوں اے شکایت رہی اے کہ سرائیکی قاری اینکوں پوری

طرحاں سمجھ نہیں سگیا۔۔۔ تموں اینکوں ابیت نئی ملی۔۔۔ مگر اصل گالھ اے کہ ایندی ٹیکنیک، ہنت بالکل

نویں اے اتے پرانی ناک نال رلدی ملدی اے۔۔۔ اجو کا انسان تاں فلم اتے جدید تھیٹر دا عادی اے

اینکوں و ستیں اتے جھوکیں والے ناک دا انداز کیوں سمجھ وچ آسکدا ہا۔۔۔ ویسے کچھ تخلیق کار (شاعر)

وی ایندی فنی گرفت اچ ڈھلا ڈھلا اے۔ گالھ یا کمائی وی منطقی نہیں بن سگی بلکہ خلا رہ گئیں۔۔۔ ایندا

منہ (۱) اسار (۲) چولی (۳) اتے ول لاہ (۴) بک سے کنوں ترٹے ہوئے ان -- البتہ اے اوں
 عمری روایت دا بھانگاں ضرور اے جیہیں کون شاعر نے اپنی پہلی کتاب اچ نشا کریتا ہا۔ جیکر ارتقاء نہیں
 ہوا، مگر و فھر اووی نہیں۔ جمود وی نہیں۔ شعر دی ویجی جزت والی روایت دا اوکھرا تاں ہے مگر تکیوں
 موج دا مگر -- ہولا ہولا، گجھا گجھا -- البتہ اے انداز اے اسلوب ابو جہاں اے جیندے ویج بہوں کھ
 کھن دے امکانات موجود ان -- مگر کیسں اصلی نالک ڈٹھا ہووے تاں -- ول اوکھوں سرانیکہ سجائی
 وی موجود موج نال سو فیصد جزت ہووے -- ابو کم رفعت ہن وی پورا کر سگدے۔

یہ دی کینٹین -- اتے ول آپنی جوڑی ہوئی تصور اتی نالک منڈلی دی چھولداری دے اگوں -- لکڑی
 دی خ دا بیٹھا ہو یا مسکین بندہ اتھوں انھی گئے -- ول اینویں جا پدے کہ اوکھیں اوپری جاہ تے وکھرے
 دے کون ایں دنیا دے شمس کول ڈیکھد اتے کجھ البید اکھڑے۔ اتے او در اتھیا وڈے -- مگر اے منی
 ہوئی گالھ اے کہ او اتھوں ٹر گئے۔

سیر رفعت عباس دی کتاب ”بھوندی بھونیں تے“ دے پہلے اندر لے۔ ٹائٹل صفحہ تے لفظ
 ”نہاں“ لکھیا ہویا اے۔ ول نانویں (انتساب) والے صفحہ دی تحریر ایہہ ہے
 گوہر صاحب

ایں بھوندی بھونیں تے
 بہوں قدیمی شہر اساڈا وسیا ہوئے
 ایں شہر دے اندر شمس کول اساں
 وت ہک پھیرے ڈہدھے پئے
 کتاب دے صفحہ ۶۵ دی تحریر دا ہک اہم حصہ اے ہے :
 بھوندی بھونیں تے
 (گوہر صاحب کیتے)

کیونویں مدے کول چن گھندا ہے ہمدہ، اپنے نیڑے تھی کے باہون
 ڈیندے اتے بھوندی بھونیں تے پیر جماتے رکھن والی گالھ
 کریندے.....

ایں بھوندی بھونیں تے کتھاں کھڑتے پیر جماتے شمس کول ولدا
 کیونویں ڈیکھنے، تیں اسا کول بلہاتے اٹکل ڈتی۔

اس کتاب بارے معروف نقاد عظیم اسلم رسولپوری -- ہفت روزہ نیلاب، پور (۱۰ فروری ۱۹۹۶ء) وچ نقطہ نظر دے عنوان پیش لکھدن :

”رفعت عباس نے اپنی نئی کتاب ’بھندی بھنیں تے‘ میں سرانیکی نظم کے مخصوص ڈھانچے کو توڑے رکھ دیا ہے۔ وہ ایک وقت فارم اور خیالات میں تبدیلیاں لانا چاہتا ہے۔ جسے اس کا قاری پہلی پہلی نظر سے دیکھ رہا ہے۔ اس کا خیال ہے کہ شاید رفعت عباس کا دماغ چل گیا ہے حالانکہ یہ تجربہ گھمبیر ہے کہ عام قاری کی گرفت میں نہیں آ رہا۔“

شعبہ سرانیکی، میگزین سویل-۱ وچ عظیم علی تنہا اپنے مضمون صفحہ ۲۰۱ تا ۱۹۵ وچ لکھدن :

”اس پندھ ایچ بک لمبی مددی چپ دے بعد، بک بھوں چپ زبان وچ رفعت عباس شاعری دے بک نویں وژن نال لوکیں کوں بھواتے رکھ ڈتے..... رفعت عباس بک نویں بنیت تے بک نویں موضوع کوں، چند تصور ای سرانیکی جہیں کلاسیکل شعری روایت رکھن والی زبان ایچ ممکن ای کوئے نہ بنی آپن وچ بک کر ڈکھالئے.....“

اے ڈوہائی مستند نقاد ایں گلھ ایچ ہم خیال نظردن کہ شاعر نے سرانیکی وی شعری روایت (فارم اتے معنی) وچ ایسو جیڈی وڈی تبدیلی آندی اے کہ قاری کوں بھووالی تے بدالی آویندی اے -- پوری کتاب پڑھن اتے سوچن دے بعد او تبدیلی جیڑھی بھووالی د باعث پئی بندی اے ایسہ ہے :

(۱) نظمیں کوں آزاد نظم دے لکھن دے مروج طریقے دی بجائے سدھی سطریں وچ لکھیا گئے اتے پیرا گراف بنائے گئے۔ ہر فقرہ دے بعد -- جیڑھا جو اصل وچ نظم دا بک مصرعہ اے -- علامت وقفہ Coma لگایا گئے۔

(۲) نظمیں وچ شعری وزن، بحر، چھند، -- کہیں نہ کہیں صورت موجودن -- تو نہیں جوڈھلے۔ اتے اینکوں نثری نظم تھیون کوں چھیدن۔

(۳) شمل کوں نویں انداز ایچ بیان کرن سانگے نویاں تشبیہاں اتے استعارے کم آندے گئے۔ جیویں ’موت‘ سانگے (۱) نیلا پکھی (۲) ساوی چیری اتے (۳) جنگلی مور -- دی روایت بیان کیتی گئی اے۔

(۴) ہر نظم دے عنوان مطابق نویں نویں تشبیہات دے انبار لاڈتے گئے -- جیچوں -- شمل Ob-jects کوں نویں طور ڈیکھن اتے نویں انداز ایچ بیان کرن آکھیا گئے -- مگر اہادی اہا تعریف تال انشائیہ دی ہے۔ اے نظاماں ایں سیوں اتے ول نثری طور تے لکھیے ہوون دی وجہ کوں انشائیہ جہیں کوئی شے بناڈتیاں گئے۔

(۵) کچھ نظمیں وچ جنس sex دی گالہ دی ہے (۱) ملتان دی سوہنی کجھری نال رات نوزدن ول صبح
 سوچوک اچ سنگار تھیون (۲) بیت، مانون (شعری) تخلیق دے عمل کوں اپنی تربیت رے سمجھن
 آکھیا گئے۔۔ مگر انہاں نظماں وچ جنس دے ذکر وچوں تلذذ دی عکاسی Sharpnes کوں منجھا
 Blunt کر دتا گئے۔

(۱) ہولا ہولا، نمانا نمانا، انداز بیان جبران خلیل دے نظمیں، افسانیں دی بھاند ڈیندے۔
 سرائیکی شعری روایت اچ اے بالکل نواں تجربہ اے۔۔ میلے اتے ٹانگ والا۔۔ ویہی تخلیق کار۔۔
 کہیں اوپری اوپری دنیا دی کھیڑ اچ تھیں اہویا نظر دے۔۔ سرائیکی لکھاری جتنا ذہین اے قہقہہ نی، نی، نی،
 بھدار اے۔۔ اینکوں اصلوں بھوالی نہ آسی۔ جیکر او آپ (شاعر) شاعری دی بھونمیں تے یوں تھیں
 بھوالی (ترے کتاباں) دے بعد آپ بھون دی بس کر دھرتی تے پیر تھہرے۔۔!
 ہن ضمیمہ طور (جیڑھا جو ایس مضمون دا بھانگاں اے) ایس کتاب دی بک نظم، موجودہ صورت اچ
 سدھے سطریں طور لکھدے ہیں ول اوکوں مروج اتے معروف طریق (آزاد نظمیں سمجھن دا) دی
 صورت لکھدے ہیں۔

”اساں بیت بنیندے“

جینویں ساکوں یاد نہیں راہندا، اساں کینویں سہاہ گھندے، ٹردے
 ہوئے سجا پیر و دھیندے ہیں یا پہلے کھبا، جینویں اساں بھل ویندے
 ہیں، ساڈے ڈوہتھ، ڈواکھیں تے ڈو پیر ہن، جینویں اساں تے
 ستے جاگ پوندے ہیں اونویں بیت بنیندے،
 وڈے وڈے قصے اساں ہر کہیں نال کر باہندے تے بھیاں بھیاں
 گالھیں، سنگتیاں کول لکائی رہندے، جینویں اساں پانی پیندے، آپی
 تربیت رے سدھے، یاوت دھمی نویں کپڑے سوہنے لگن،
 سٹ لگدی تے لہو واہندا، جیویں آکھن پکھی تے اکھیں دے وچ
 پنج لاہندی، اساں پہلے تھک باہندے تے ہولے ہولے ٹروی
 پوندے، اونویں بیت بنیندے،

(کینجھیاں تے نویاں نادر تشبیہاں ان)

”اساں بیت بیندے“
(آزاد نظم دی مروج لکھانی دی صورت)

جینویں ساکوں یاد نہیں راہندا،
اساں یٹویں ساد گھندے،
ثردے ہوئے سجا پیر دودھیدے ہیں یا پہلے کھبا،
جینویں اساں بھل ویندے ہیں،
ساڈے ڈو بتھ،
ڈواکھیں تے ڈوپیر ہن،
جینویں اساں تے تے جاگ پوندے ہیں
اونویں بیت بیندے،
وڈے وڈے قصبے اساں ہر کہیں نال کر باہندے تے بھیاں بھیاں گالھیں،
سگتیاں کول لٹائی رہندے،
جینویں اساں پانی پیندے،
آپنی ترمیت رلے سمے،
یاوت دھمی نویں کپڑے سوہنے لگن،
سٹ لگدی تے لہو واہندا،
جیویں آلہنے پکھی تے اکھیں دے وچ ہنج لاہندی،
اساں پہلے تھک باہندے تے ہولے ہولے ٹروی پوندے،
اونویں بیت بیندے

سرائیکی زبان نت نویں اصنافِ ادب کوں قبول کر سدا نہیں ودھدی، پھلدی، نمو پذیر تھیدی رہی اے
مگر کہیں ماہر حیاتیات دا اے وژکا (انتباہ) وی دھیان اچا اے --

"In such mutations process, sometimes the hybrid species
turn to be morbids"

قدیم سرانیک کی وجہ حمد

اللہ تعالیٰ دی حمد میان کرن ظاہر وچ تاں اسان نظر آندے پر حقیقت وچ اے بیوں مشکل کم ہے۔ اسان ایں گالھوں جو رب تعالیٰ دی تعریف کیتے نہ کوئی حد مقرر ہے تے نہ ایں کیتے کہیں قسم دی کوئی پابندی ہے۔ جیڈاوی جیڈا دل کریندے او عبارت آرائی تے لفظاں دی شان و شکت تال اے کم سر انجام دے سکدے ہے۔

سرانیک وچ حمد دے باقاعدہ مجموعے تاں موجود کوئی نی پر اے ساڈیں شاعریں دا معمول رہیا ہے جو انہاں جیڑھی وی کتاب شاعری دی چھپائی ہے اوندا آغاز حمد یہ نظم یا حمد یہ شعر اں توکیتا ہے۔ بالخصوص پرانی تے قدیم شاعری وچ جیڑھے قصے لکھے گنن یا مرثیے لکھے گنن انہاں دے وچ ایں ریت دی بیوں پابندی کیتی گئی ہے۔

سرانیک وچ حمد یہ اشعار جیڑھے قدیم زمانے وچ یا اسان زمانے دا تعین اینویں کر گھندے ہیں جو قیام آستان توں پہلے لکھے گئے انہاں دا تذکرہ کر کے صنف حمد دی سرانیک وچ ٹور دا اندازہ لاسکدے ہیں۔

مولوی لطف علی ۛ جمل جہان مکان اتے تھیا روشن نور خدائی

کن فیكون کنوں جییں قادر بنا جہان بنائی

عادل محمد جوگی ۛ سب صورت صورت حق دی ہے

کل قید بکے مطلق دی ہے

عبدالملک عبد ۛ الف اللہ ہم آس تیڈی میکوں عرفی یار ملا چا

ہات میں کملی بے سمکھی میکوں عرب شریف ڈکھا چا

اللہ دادخاں ۛ ذات الہی صفت سبحانی نہ کوئی دوجا اُس دا ثانی

بہ پیر پیغمبر قطب زمانی نت یاد کرن غفار

میڈی توبہ استغفار

محمد رمضان بہار - ہر چیز تے قدیر ہے خلاق خشک و تر

ہا او ذات پاک ہے ہر بک توں بالا تر

گل محمد عاشق - حمد و ثنا محال ہے اوں بے نیاز دی

رب الانام وصف ہے مدہ نواز دی

نبی بخش شوق - پہلے ثنا ہو اوندی جو ہے سائر العیوب

رحمان ہے رحیم ہے تے غافر الذنوب

قادر بھی ہے کریم بھی ہے عالم الغیوب

جبار ہے ستار ہے تے کاشف القلوب

نبی بخش مضطر - یارب ذوالجلال، بے مثل و بے مثال، میڈی کیا ہے محال، میڈی سیڈی ثامال

توں صاحب کمال، تیکوں نہیں زوال، عجز و نیاز نال، عاجز کرے سوال

فتح محمد ناز - بسم اللہ اول پڑھ کے میں گفتار کرینداں

غفلت والی مستی توں دل ہشیار کرینداں

منشی برات علی - اول حمد خدا دی پڑھ مدہ بے انت شماراں

فاذ کرنی اذکر اے دل سمجھ سسی اخباراں

امام شاہ شفیق - جن تے نظر کراں اوندی قدرت نظر دی ہے

ہر پاسے ذوالجلال دی عظمت نظر دی ہے

سرائیکی زبان دے عظیم محسن خواجہ غلام فرید ہو ریں دے کلام وچ وی ساکوں حمد دے بہوں سارے

اشعار ملدے ہن۔

ہے بے عشق دا جلوہ ہر ہر جا سبحان اللہ سبحان اللہ

ہر جا ذات پتل جی عاشق جان یقین

ہر صورت وچ یار دا جلوہ کیا آسمان زمین

تھل دے لوک گیت

تھل دے لوک ادب کئی حوالیں نال بہوں اہم تے Rich ایند بہوں وڈا حوالہ ایڈی قدامت ہے۔ اگر اساتھ تھل دی تاریخ کوں ذرا گہرائی نال مطالعہ کردں تاں پتہ لگدے جو تھل دے اندر لوک ہیکڑاں سالاں توں وسدے آندے ہن۔ پروفیسر اکرم میرانی ایس بارے اچ لکھدن :

”تھل تاریخی طور تے ہند دی جائے سندھ دے نال منسلک رہیا ہے۔ جڈاں سکندر اعظم اتھاں آیا تاں اوہ دے نال آون آ لے لکھاریاں ملوئی قوم تے مہراں دا ذکر کیتا ہے۔“

(گریٹر تھل، از اکرم میرانی، ص ۲۳)

قدامت توں علاوہ تھل دی ہک وڈی خصوصیت ایندی وسعت وی ہے۔ شاید ایں گالھوں خواجہ فرید ہوراں ایکوں ’تھل مارو‘ وی آہدے ہن۔ ایندی وسعت دا اندازہ ایندے وسیع رقبے توں قہد ہے۔ دریائے سندھ دے نال نال ضلع میانوالی توں گھن کے ضلع مظفر گڑھ دی تحصیل کوٹ ادو اتے ضلع جھنگ، بکھر، تے لہ دے ضلعیں دے متعلقہ علاقے جتھاں کچھ عرصہ پہلے ریت دے وڈے وڈے بے ہوندے ہن اتے اج وی کچھ علاقیں اچ ایہو منظر نظر آندا ہے بہاولپور دے ایں طرحاں دے ریتے علاقے کوں چولستان اتے سندھ دے علاقیں کوں تھر آہدے ہن۔ (گریٹر تھل، ص ۲۰)

جڈاں اساتھ تھل دی قدامت اتے ایندی وسعت کوں سامنے رکھ تے ایندے لوک ادب دا جائزہ کھدے ہن تاں پتہ لگدے جو تھلوچی ادب اپنی جغرافیائی تاریخ دی کار اپنے اندر بہوں ساری وسعت تے گہرائی رکھیدا ہے۔ دراصل تھل دے اندر جدید زراعت بہوں نویں گلھ ہے ایندے توں پہلاں اتھاں لوک مال چراون اتے دریادے کنارے چھوٹے موٹے کم کر کے اپنا گذر گزار کریدے ہن۔ انہاں دا زیادہ تر وقت فارغ اتے نکما گزر دایا ہئی۔ اتے اے فارغ وقت گزارن کیتے اتھاں سوائے قہے کمائی سادوں، گاؤں گاؤں اتے ڈو جھیاں چھوٹی موٹی سرگرمیاں توں علاوہ بیا کوئی کم نہ ہوندا ہائی۔ ایں گالھوں اتھووا ادب اپنے اندر ہک فطری حسن اتے تاثیر رکھیدا ہے۔

تھل دے لوک ادب دی دلکشی و باعث ہک اے وی ہے جو اے علاقہ ہر دنی جملہ آوراں کیتے

کولی زیادہ کشش و اسب نہ ہائی (ماضی وچ) ایس گالوں اتھاں غیر تھلو چیاں و ا قیام نہ ہون و سدا و
ہائی۔ چویدی وجہ کنوں تھل دالوک ادب اپنے اندر یک الگ پہچان اتے الگ ڈکشن رکھدے، تھلانی
خالصتا تھلوچی آہنگ نال مالا مال ہے۔

تھل دالپناک فطری حسن ہے۔ جیہڑا ایندے لوک ادب اچ جاہ جادے نظر آندا ہے۔ جیہڑا
جالیں، لانے، کرینہاں، بے، ایویں ایندے پرندے، لالیاں، گیرے، وغیرہ۔ تھل دی شامی دی
اصل پہچان ہن۔ تھل دے ادب دی ہک وڈی خصوصیت اے ہے جو تھل خود یک مربوط ملے واپس
ہے۔ ایس گالوں اتھاں تخلیق تھیون آلا ادب کم و بیش ہکو جیہاں ہے۔ ول جیہڑے علاقے دی ہر ج
پرانی ہووے اوند ادب اتنا ہی جاندارتے وسیع ہوندے۔

دراصل تھلوچی اپنی فطرت اچ زیادہ لبرل اتے دوست رہنے ہن، مذہب وی جنون و
دوپ وچ ایندی تاریخ وچ نظر نہیں آندا۔ رل مل کے راہون ایندی فطرت اچ ہے اتے ول پردیس و
تصور ایندے کولوں موت دے تصور کنوں گھٹ نہیں۔ پیراں فقیراں دے درباریں اتے عرساں و
ایندی ثقافت نال بیوں گرا رشتہ ہے۔
پروفیسر اکرم میرانی ایس سلسلے وچ لکھدے ہن :

”شادی، بالان دا جمن اتے خوشی دے ڈوھیاں موقعیاں مثلاً میلے ٹھیلے اتے عرساں تے
موسیقی اتے گاؤں و جاؤں دا خوب ہمد و بست ہو ند اہائی۔ لوکاں وچ مقبول ترین موسیقی لوک
موسیقی ہائی، علاقائی گیت اتے سہرے عورتاں دے فکشتاں دی جان ہن۔ خواجہ فرید، بلی
شاہ، سلطان باہو اتے شاہ حسین دیاں کافیاں ہر محفل موسیقی وچ گائیاں ویندیاں ہن۔
ایندے علاوہ ڈوبے ولفے حضرت امام حسین دی شہادت اتے سکی پوں دی لوک کہانی کون
دی اتھوں دے شاعر اں اتے گویاں خاص اہتمام نال پیش کیتا ہے۔“

(گریٹر تھل از اکرم میرانی ص ۲۳، ۲۵)

ایہ وجہ ہے جو تھل دالوک ادب اپنے اندر زیادہ رو مانس اتے آزادی خیال رکھدے۔ جو
بعض اوقات ایندے لوک گیتاں کون سن کے ایویں محسوس تھیدے جیویں ہاڑ دے مینے وچ ہوا دی
ٹھڈی ہیل آونجے۔ ہجر فراق، محبوب دا وصال، محبوب دی سراپا نگاری، اتے اوندے حسن دے قصے،
پردیس و بختا اتے پردیس توں متعلق موضوعات تھلوچی لوک ادب دے اصل موضوعات ہن۔ انہاں
موضوعات توں علاوہ تھل دے فطری حسن اتے ایندے موسماں دی منظر نگاری وی ایس ادب دی ہک

جہاں ہے۔
 تھل والوک ادب دی کے علاقے دی کار زیادہ تر گیتاں اتے شاعری تے
 مشتمل ہے۔ نثر اچ تاں زیادہ تر قصے ہن۔ جیہڑے وقت دے نال لوکاں دے سینیاں وچ دفن تھی کے
 رہے ہن۔ پر لوک گیتاں اتے شاعری اپنے آپ کوں اپنی پوری توانائی نال ہن تو نہیں زندہ رکھے۔
 اے لوک گیت ہن کیا؟ تھلوچی لوک گیتاں دی وضاحت توں پہلے تھوڑا جیہاں انہاں دی تعریف
 بارے اظہار بہوں ضروری ہے۔ ڈاکٹر سعد اختر جعفری ”ادبی پرچھاویں“ وچ لکھدے ہن:

”لوک گیت اصل وچ او جذبے ہن جیہڑے کہیں جذباتی کیفیت نال لوکاں دے دلاں وچ
 پیدا تھین، دل آپ مہارے لفظاں داروپ پا کے انگور دے شیرے دی کار تھوڑاں توں
 پک پوندے ہن۔ جڈاں وی کوئی مدہ جذبے دے ہڑھ وچوں لکھے اتے دل اوں اپنے کہیں
 جذبے کوں موزوں لفظاں نال ظاہر کیتا ہے تاں او جذبہ لوک گیت دے روپ وچ ڈھل گیا
 ہے۔“ (ادبی پرچھاویں از سید اختر جعفری، ڈاکٹر۔ ص ۲۹۳)

اتھوں پتہ لگدا ہے جو لوک گیت کہیں منصوبہ بندی یا سوچی سمجھی طرز تے تخلیق نی کیتے ویندے
 بلکہ قلبی واردات کوں مناسب الفاظ اچ ڈھال کے لوک گیت تخلیق کیتے ویندے ہن دل لوک گیتیں
 کوں کھائیں وی تحریری شکل اچ آئن دی کوشش نی کیتی گی اتے نہ ہی کہیں شعوری کوشش نال آون
 آہاں نساں کوں اے گیت یاد کرائے گئے ہن بلکہ اے گیت اپنے آپ ای ہک سینے توں ڈو جھے سینے تک
 سُر کریدے رہ گئے ہن۔ اتے اپنے فطری حسن دی کشش نال اپنے لوکاں کوں زبانی یاد تھیدے رہ گئے
 ہن۔

تھلوچی لوک گیت وچ بالآخر تعریف تے مکمل طور تے پورے لہندے ہن۔ جڈاں اساں اے
 گیت سندے ہیں تاں معلوم تھیندا ہے جو اے گیت نہ قافیاں کہیں تحریک دی چھاں تلے تخلیق تھئے نہ
 انہاں کتے کوئی سوچ وچار کیتی گئی نہ انہاں کوں شعوری طور تے تحریر اچ آندا گیا بلکہ تہذیب دے سفر
 نال انہاں وی اپنا سفر جاری رکھیا اتے اچ تو نہیں اپنی اصل شکل، اصل لہجہ اتے اصل آہنگ تے نالواں
 نال جیہڑے جاگدے ہن، اے او گیت ہن جنہاں کوں تھل اچ راہون آئے آجڑی، ہالی جوان
 گورہاں، مردیکے مختلف موقعیاں دی مناسبت نال گاندے رہ گئے ہن بلکہ ہن تو نہیں دیساں وچ
 لائے ویندے ہن۔ انہاں گیتاں وچ بگڑو، ماہیا، یا پے زیادہ مقبول ہے بلکہ لوک گیتاں دیاں یکیاں صفحاں
 بگڑو، دھولا، ماہیا، میا، و اثر سب کنوں ڈھیر ہے۔ تھل وچ اے صنف زیادہ تر بگڑو دے نال نال

مشہور ہے۔ اسے صنف محبوب دے فراق و ج، اجڑی اپنا جڑ چھاندے وقت، ہالی بل و ہندے وقت،
راہی اٹھاں دے قافلے نال، شہر لو کریدے وقت یا مختلف میلے چھیلیں دے موقعے تے گاندے ہن۔
ایندے تک ڈونموتے کچھ ایس طرحاں ہن :

☆ ننگنے تے ننگ ڈولا

بک روئی ونڈ کھاسوں

پر دیس نہ ونج ڈھولا

☆ کالیاں شازلفاں

رکھو پیا امید چٹاں

چیدی ہوساں تاں آملساں

ڈھولا، ماہیا، عپ یا جگڑو دے ترے مصرعے ہوندے ہن، جیند اپہلا مصرعہ صرف وزن تے بر
رلاون کیتے ہوتا ہے۔ باقی ڈو مصرعے اصل گالھ دے اظہار کیتے ہوندے ہن۔ ایس صنف دے نال
ملدی جلدی یک ہٹی صنف چھلے دی ہے۔ جیسوی عام طور تے شادی بیاہ دے موقعیاں تے گائی ویندی
ہے۔ ایند اپہلا مصرعہ وی ڈھولے پاپے دی کار ہوتا ہے۔

چھلا یار دے پارو

بے گناہ نہ مارو

چھلا میں بنساں

تیکوں تاں میں گھنساں

بھانویں ودی پنساں

چھلا پار دے پارو

بے گناہ نہ مارو

چھلا میں نہ ڈیندی

گھر مامریندی

سس طعنے ڈیندی

چھلا یار دے پارو

بے گناہ نہ مارو

تھلوچی گیتاں وچ 'سہی' دی گیتاں دی ہک صنف ہے۔ سرائیکی عشقیہ لوک داستان واکہ اہم کردار ہے۔ اس گالوں میں گیت اچ ہک خاص قسم واسوزاتے کیفیت پاتی ویدی ہے۔ اسے عام طور پر تے چھوہریں شادی بیاہ دے موقعیں تے گاندیاں ہن یا ول اسے گیت اوں ویلے گایا ویندا ہے جڈاں مینہ نہ آندا یا ہووے، اوں ویلے وڈی عمر اں دیاں عورتاں اتے نیچریں اپنی دوستی توں باہر سکے ہوئے ٹوہے یا نے کھتاں دے کنارے بہہ کے گاندیاں ہن۔

سہی دے سہی کوئی تاں دور دا پندھ اے

ڈھے پووے شالا جیہڑی اوڈھر کندھ اے

دار ہک بھئی لوک گیتاں دی صنف ہے۔ جیہڑی مثنوی دے انداز اچ لکھی ویدی ہے اسے کہیں دی شخصیت دی تعریف یا تضحیک دے طور تے وی لکھی ویدی ہے۔ اتے ایندے علاوہ عشق تے بہت دی کیفیات وی ایندے وچ بیان کیتیاں ویندیاں ہن۔ ذرا تضحیک دا انداز ڈیکھو:

فیفا مکڑی دھوڑ والیا

چم جیندانی گوہ توں چکا

اووی پنج سوتیراں تے ڈھکا

تھلوچی وسیب وی ادبی امارت دی اے ہک بہوں وڈی مثال ہے جو اتھاں ہر موقعے دے گیت موجود ہن۔ مثلاً لولی، بالال کوں کھڈاؤن کیتے ہک الگ گیت ہے۔ لباس تے زیرواں دے گیت، فصل چن تے کپن دے گیت، پیلوں چلن دے گیت، جگراتے، ڈوہڑے، سرے، گانے، جھمر، ڈھولا، ماہیا، بالا، ایویں ہی، چھوہریں کھیڈ دے ویلے اتے گھرو چوکاں تے بہہ کے گیت گاندے ہن تے مٹی رڑکن اے گیت الگ ہن۔ مثلاً بال دی پیدائش تے اسے گیت گایا ویندا ہے:

دل آساں میڈیاں پنیاں وے

مرادیاں میڈیاں پنیاں وے

نکے دی مادیان سوہنیاں سوہنیاں گھماں

نکے بالال کوں ڈیندی چمیاں وے !!!

انکا بکدیا مشہور گاؤن ہے۔

شالا جگ تے جیویں ساکوں ملیں کھلدا

میڈ پتہ لگدا سو ہنا میڈی دل دا
 شالا جگ تے جیویں ساکوں ملیں کھلدا
 میڈے کھوہ تے آئی آں کوئی سا دل ڈس دی
 جتھاں دلیں اڑیاں، اتھاں کاہڑ کس دی
 شالا جگ تے جیویں
 میڈے کھوہ تے آئی آں توڈے پلاڈے
 سٹھاں واکوڑا چھلڑے ولاڈے
 شالا جگ تے جیویں

ایں طرح اے لوک گیت وی بہوں مشہور ہے جیندے وچ معصوم جذبہ دا اظہار ایں طرح کیتا گیا ہے۔

میڈا چن مساتا ایویں نہیں کریندا
 لوکاں دے آکھے رُس نئی دخیندا
 میڈا چن مساتا

میڈا چن مساتا

کھلی کھلی ہیری وچ گھیو دا ڈولا

پہلے لیہیں یاری پکھے ڈیندیں راولا

میڈا چن مساتا

میڈا چن مساتا [۱]

درج بالا مختلف گیتاں توں علاوہ بہوں سارے اچھے گیت ہن جیہڑے شادی بیاہ تے پیدائش دے موقع
 تے مختلف رسماں دے حوالے نال گائے ویندے ہن۔ مثلاً انہاں وچوں ”سہرا“ ہک معزوف گیت ہے
 جیہڑا رسم منگنی، رسم مہندی اتے رسم بارات دی روانگی، رخصتی اتے لائواں دے موقع تے گایا ویندا
 ہے۔ مثلاً

☆ جیویں بنرا لکھ تھیویں بنرا

میڈی بنری گھر وچ آئی

☆ مہندی لاون آیاں بنا

[۱] اے ڈو گیت سرمایہ سرائیکی بہاولپور اکٹوبر تا دسمبر ۱۹۹۳ء وچ شامل مضمون ’سرائیکی لوک گیت‘ از سعید اختر وچوں گدھے گن (ص ۲۶)۔

☆ میں تھاں مہندی دا چائی کھڑی آں (مہندی دی رسم دے وقت)

☆ میڈے سرے دیاں نوں نوں لڑیاں

جیوے موتی لالاں جڑیاں (برات دے وقت)

☆ توں میں واریاں جیوے بڑا، عمر اں ہزاریاں بڑا

تیرے سرے توں میں واریاں سریاں والا جیوے بڑا

عمر اں ہزاریاں جیوے بڑا (پیدائش دے موقع)

☆ میڈا آساں والا جیوے

میں لولی لال کوں ڈیندیاں آں

☆ میڈا نکا نکا بڑا دے

تیکوں لگ لگ کے ڈیدھی آں

☆ جڑ جڑا ہند ابڑی دے کول دے

میڈا لوکاں توں سوہنا بھر اوے (لاناں ویلے)

☆ بیہ کے کھوہاں تے چولایاں دادھونی آں

کل ماہی پردیس ویسی میں تاں بیٹھی روندی آں

☆ لگی ساڈی دل دادا کوئی نہ

بجناں باجھوں پار شفا کوئی نہ (فوتگی دے موقع تے)

☆ اللہ خوب سجایا سرانو شوواں

☆ اللہ جانے یار نہ جانے میڈا ڈھول جوانیاں مانے

(گھڑولی بھریندے ویلے)

☆ پتن تے بیڑی، بیڑی وچ ہک پھل رتا جیاں

مل کے وت نہ وچھڑوں ایسا چن منگاں دعا

☆ بھگ گاناوے بھن آئی گاناوے میڈا خیر اللہ دا بھگ گانا (گانا بھن ویلے) [۱]

اے چند تھلوچی لوک گیتاں دیاں مثالاں ہن۔ اساں اگر خوشی غمی دے ہک ہک موقع تے غور کرال تاں پتہ لگدا ہے جو تھلوچی لوک ادب اپنے دامن اچ کتنا زیادہ گیتاں داسرماہ رکھیدا ہے۔ ایندی

اے درج بالا کے گیت ماسی حاکم مران نال انتر دیو کر کے درج کیتے گئے ہن۔

سہ ماہی سرانپکی بہاولپور

وڈی وجہ قتل دی تہذیبی، معاشرتی سیاسی اتے جغرافیائی جائداد سازش ہے۔ ایہدے لوک گیت اپنے اندر اتھو دی ہکی معاشرت، لوکاں دے مزاج، اتھو دے موسم، تھلوچی مذہبی نقطہ نظر، اتھو دے کھو، درخت، فصلیں اتے ڈھور ڈگر، اتھو دے لباس، زیوراتے عشق و محبت دیاں یکیاں کیفیات کوں، دے سوہنے اتے بلیغ انداز وچ بیان کریندے ہن۔

ارشاد ملتانی

وقت دے شو دریا دے اندر چپ دے سو طوفان
ہر دے دل اچ جھکن سو سو روگ ارمان

اسماں تے چمکن تارے پھل باغاں دا نور
چندر تے سجھ دا جلوہ جلوہ ہک ڈوجھے توں دور

ویلے دا اے روپ انوکھا سو سو رنگ وٹاوے
کہیں جا گھگھ اندھارے ٹخن کہیں جا لور ہی نور

کندھاں اڈ اسماں تے جیاں ایریاں دے وچ گھم
ظاہر نظرن ماکھی ڈوڈے اصل دے وچ نم

رنگ برنگی چہرے چمکن جگمگ جگمگ ریسوران
ہک ہک چا دی پیانی دے وچ سو سو ہن طوفان

حساں ، شور ، دلیلاں ، نکتے
غزلاں ، نظماں ، علم مقامی
ہک ہک لفظ وچ سو سو پردے
ہر ہر پردا سوزوں خالی

پروفیسر وانٹ ہیڈ

اونویں آکھن کوں تاں جعفری صاحب یونیورسٹی دے بک شیعہ دی چیئر مین پروفیسر خان صاحب دے سیکریٹری ہن۔ پرائس گالہ دا علم بیوں گھٹ لوکاں کوں بھی تے بیوں تھوڑے لوگ ہی ایں راز توں واقف ہن جو جعفری صاحب سیکریٹری دے عہدے تے فائز ہن ویسے انہاں دے کم کار تے روز ڈیسیازی دے معمول توں ہر کوئی ایسوجاند اہنی جو اے شیعہ دے ہولی سولی مالک تے کار مختار ہن جعفری صاحب نقش نین تے مکھ مہاند رے اچ اپنی مثال آپ ہن۔ قد کاٹھ درمیانہ، رنگ روپ خالصتاً تمل وطنی تے دیسی۔۔۔۔۔ جیکوں کچھ بجن پیار کنوں 'سانولا سلونا' وی آوہن۔ ایں سوہنے رگ روپ نال جعفری صاحب جیہڑے ہلے تھری پیس پاٹھمکاتے اپنی مخصوص ٹور ٹردے سویرے سویرے دفتر آون ہا، تاں ڈیکھن آلے رک رک تے انہاں کوں ٹر ٹر ڈیکھن ہا۔ تے کچھ بجن تاں انہاں کوں ایں انداز نال الوادون ہا۔ "ہیلو جعفری صاحب! السلام علیکم....."

تے جعفری صاحب آپنی مخصوص کھل کھلدے، شکریہ ادا کریندے تے آگوں تے لگھ، بجن ہا۔ نویں اشاکل تے سوٹ بوٹ دے فیشن اچ تاں نیچر کیا یونیورسٹی دیاں چھوہریں کنوں وی آگوں تے ہن۔ او خوش پوشاک تے خوش خوراک مشہور ہن تے اے انہاں دے داد ہو گن سمجھے دیندے ہن۔ چنیر مین صاحب دے کمرے دے باہروں، گیلری دے وچ ہی چھوٹا جیساں کیمن نما جعفری صاحب داد فترا ہا، جتھاں یکدماں سنوڈنٹس تے متعلقین دارش لکچرار ہندا ہا۔ اسان چنیر مین صاحب دے کمرے اچ ہدیاں کوں گھٹ وڑدا ڈٹھے، کیوں جو سارے معاملات جعفری صاحب خود باہروں دے باہر نیز چھڑیندے ہن۔ ایں واسطے اندرون بجن دی نوبت بیوں گھٹ ای پیش آندی ہئی۔

اونویں تاں جعفری صاحب آپنی حیاتی اچ اٹھتالی بہاراں ڈٹھی ودے ہن۔ پر حالی تئیں فطری 'بہار' کنوں وانجے ہوئے ہن۔۔۔۔۔ میڈا مطلب ہے غیر شادی شدہ ہن۔ ایں بارے انہاں دا آپناں بک انج فلسفہ ہے تے ضروری نہیں جو تاں انہاں نال اتفاق کرو، پر او اپنے آپ کوں ایں نڈر حال کنوں چاتے خود کوں جگ جہان کنوں چنگاں سمجھدے ہن۔ پر اندروں اندروں انہاں کوں چنے

سر نے جی ڈاڑھی دا خیال تے تیزی نال ودھدے ہوئے بڑھے دا احساس کیں ویلے مونجھا ضرور کر
ڈیندا ہئی۔ اوتاں ہمیشہ جوان رہن چاہندن جید اظہار انہاں دے باقاعدگی نال ڈاڑھی منن تے مجھان
کوں خضاب ااون توں تھیدا ہئی۔ مجھان کوں کالون تاں لاگھدے ہن، پر تنوں نواں پلو جیدو جیل
تھیوے ہاتاں مجھان گدریاں گدریاں تھی ویندیاں ہن، جیدو ہیاں اکثر انہاں دی ہک من بھانونی نائی نال
میچ کر کھڑیاں ہن۔ چھوہریں تے چھوہر جعفری صاحب دی 'ڈیلنگ' توں بہوں متاثر ہن تے پیار
کنوں انہاں کوں 'پروفیسر وائٹ ہیڈ' آدھے ہن۔ جعفری صاحب وی ایس گالھ دا برا نہ منیدے ہن،
بھل خوش تھی تے مسخدے رہندے ہن۔

پروفیسر وائٹ ہیڈ دا نکا جیہاں دفتر کجے ویلے ہوئل تے پی سی او دا منظر پیش کریندا ہئی۔ آئے
گئے مہمان پراہنے کوں چا، بسکٹ، بوتل..... آپنی من بھاندی چیز مل ویندی ہئی۔ کوئی فون تے گھر
اطلاع پیا ڈیندے..... کیں دے گھروں کوئی پیغام آئے..... یا کیں ٹرین دی آمد دا ٹائم پچھنے..... یا کیں
دے دوست گالھ واسطے سڈوائے..... پروفیسر کیں کوں انکار نہ کریندے ہن۔ انہاں کوں اے پرواہ
وی کیناں ہئی جو بار حمان نائب قاصد پوڑیاں چڑھدے لہندے بہوں تیزی نال بڑھا تھیدا ویندے۔ بابا
رحمان تاں نوکری کوں فرض سمجھ تے صاحب دی جی حضوری کوں لگیا ہویا ہئی۔ تے پروفیسر وائٹ ہیڈ
خدمت خلق کوں آپنی زندگی دا مقصد سمجھدے ہن۔ ایس کیمپس دے کیں بندے قرض گھٹنا ہووے یا
ادھار ڈیوٹا ہووے..... دوستی کرنی ہووے یا دشمنی مکاونی ہووے..... سیاست کرنی ہووے یا کیں نال
رشتہ داری جوڑنی ہووے..... ہک واوی پروفیسر وائٹ ہیڈ نال مشورہ ضرور کرے ہا۔ پروفیسر وائٹ ہیڈ
وی نہایت رازداری نال آپنا مخلصانہ مشورہ ہر دو بھر ودان کرے ہا، تے او انہاں دی دور اندیشی تے دور
بینی دا دیوانہ تھی تے رہونجے ہا۔ مد ایس آکھوں جو پروفیسر وائٹ ہیڈ ہر مرض دی دوا ہن۔ اے ہن او
سارے کم جیڑھے پروفیسر وائٹ ہیڈ بغیر کیں وقفے تے ریسٹ دے سارا ڈیہنہ جت نال کیتی رکھدے
ہن۔ ایس کیمپس دیاں ساریاں رونقاں پروفیسر وائٹ ہیڈ دے دم نال ہن تے شعبہ تاں اکا چلدا ای
انہاں دے سر تے پیا ہا۔ ان سوئے بندے کوں تاں ایویں لگدا ہئی جو پروفیسر وائٹ ہیڈ صحیح سچ دے
پروفیسر ہن تے خان صاحب انہاں دے سیکرٹری ہن۔

نہ جان جو پروفیسر خان صاحب وی ایس رائے عامہ کوں اندروں اندروں سنجاتی ودے ہن
تہوں تاں او پروفیسر وائٹ ہیڈ نال اکثر شکوہ شکایت کیتی رکھدے ہن جو ”میاں توں کوئی کم نوہی کریندا
..... ایہ جیڈارش بلا لائی رہندیں.....“ وغیرہ وغیرہ

کے ڈیڑے پرو فیسر خان صاحب، جعفری صاحب نال گلہ شکوہ پے کریدے ہن :- ”جعفری صاحب! پچھلے ڈیڑے تہاکوں میں ہک کم آکھیا ہم اوکیتے وے“
 جعفری صاحب ولدی ڈتی :- ”جی تہاں کم تہاں میکوں آکھیا ہا وے پر او تہاں میکوں بھل گیا ہئی
 دل تہاں میکوں یاد ای کہہنی ڈیوایا“ تے پرو فیسر خان صاحب لا جواب تھی، چپ کرتے
 اکوں لے لکھ گے

ارشاد ملتانی

ڈکھ دا حال احوال وڈا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
 دل دا سارا بار لہا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
 آخر کے تیں ہک ہک سکھ دے پچھوں بھدے رہندے
 میڈے غم کوں ہاں نال لا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
 خبر نی ساکوں اکوں تے کیزھے چوراں دے دس پوسوں
 ہن تہاں جو ککھ با کھسوا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
 اے نی سوچیا گھر گھر اچ ڈوہیاں تے کیا گزری
 اپنی بیڑی کندھی لا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
 ڈھانڈیاں کندھاں، کردیاں چھتاں دی کہیں خبر نہ لدھی
 دروازیاں کوں جندرے لا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
 اچے منارے، نیلے گنبد اے محراب سلامت
 اساں تہاں اپنے ہتھ کپوا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
 ہن کہیں بے دے شور تے شر دی ارشد لوڑ نی ساکوں
 اپنے آپ اچ جھمیں پا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں

اگلی ڈھا تک

”اے میڈا چوتھا جنم اے“..... اوں چلے اچ کاٹھیاں اگوں تے کیتیاں تاں وسدی ہوئی بھاول بھر کن پنے گئی چنڈے نال کوٹھے دا اندھارا تھوڑا مٹھا تھی گیا۔ چھت اتے دیواریں تے دھونیں دی کالون اے ڈسندی ہئی جو مدتیں کنوں کوٹھے اچ کہیں لپا نہیں ڈتا۔ کوئی اتھاں راہنداوی ہووے ہاتاں۔ پروہک چنڈاچ تیل آلا ڈیوادی بلدا پیا ہا پر کوٹھے اچ اندھارا اونویں ہا۔ چلے دے ڈوجھے پاسو بیٹھے ہوئے مجذوب دا چہرہ غور نال تھکواتاں کچھ نین نقش نظر آندے ہن جے بھامٹھی تھی ونجے ہاتاں صرف اولوں پوند اہا جو کوئی بیٹھے۔ ایں وجہ کنوں اونکوں صحیح اندازہ نہ پیا تھیدا ہا جو ایں بندے دی عمر کیا تھی سگھدی اے۔ اوندی جو دی عمر ہووے گالھیں کنوں او کوئی عام بندہ نہ لگدا ہا۔ پچھلے کئی گھنٹیں کنوں او ڈوبائیں ایں چلے تے بیٹھے ہن جیڑھا کوٹھے دے درمیان بنیا ہویا ہا۔ دریادی من دی وجہ کنوں باہروں بہوں سردی تے کھیرہ ہئی۔ جو ہتھ کوں ہتھ نہ نظر دا ہا۔ اوں سوچیاوی نہ ہئی جو ایہ جھہی ڈراکلی جاہ تے اونکوں رات آویسی۔ ڈینہہ کوں تاں او کچھ ہدیوں نال ایں جاہ تے بچیا ہا۔ شام تھیون دے بعد او ندے کیتے کہیں دسوں تائیں مچن سوکھا کم کینا ہئی۔ رستے اچ ترے چار میل دا جنگل آندا ہا۔ اوں اندھارے اچ لگھن بہوں اوکھا ہا۔ جے رستہ بھل ونجوتاں وت ساری رات جنگل جھگیدے رہو۔ جے اونکوں پٹواری دوکھانہ ڈیندا تاں او ڈینہہ ڈینہہ دانکل ویندا۔ کئی ڈینہیں دی جھل خواری دے بعد پٹواری او ندے نال اچ دا وعدہ کیتا جو جل کے رقبے دی نشاندہی کر ڈیساں۔ جیڑھا چالی سال پہلے دریاد تھی گیا ہاتے ہن دریادے ہٹ ونجن دی وجہ کنوں باہر آگیا ہا۔ موضع دے باقی لوک تاں اپنے اپنے رقبے دا قبضہ گھن چکے ہن۔ او شہر اچ کاروبار دی وجہ کنوں اڈے توجہ نہ ڈے سگیا۔ اونکوں وسیب دے لوکیں کنوں پتہ لگدا رہیا جو دریا انہیں دا علاقہ چھوڑ گئے تے لوکیں والا اپنے رقبے بناون شروع کر ڈتن۔

رستے اچ وی اوں آندیں ہوئیں ڈٹھا جو جاہ جاہ تے ٹریکٹر کم کریندے پین۔ جنگل شگافی دے نال نال زمینیں دے سدھائی تھیدی پئی اے تے کتھائیں کتھائیں اونکوں رڑھ وی نظر آئی۔ ہن وی اونکوں رقبے نال بس اتنی دلچسپی ہئی جو او اندا قبضہ گھن تے اونکوں مچن چاہندا ہا۔ تاں جو شہر اچ اپنا مکان بنا سکے

ہاں دامو وضع دریا برد تھیا ہاو شراج کرائے دے مکان اچ راہندے پئے ہن۔ اونویں تاں کچے دی زمین دا کوئی مل کیناں ہا۔ پر چار مریے زمین اونکوں یقین ہا جو او اتنے دی دک ویسی جو ہک چنگا جیسا مکان شراج مانگئے۔ پٹاری اچ داو ندے نال وعدہ کیتا ہا قبضے ڈیو اون دا۔ پٹاری نہ آیا تاں اونکوں ایس جھٹی اجرات پئے گئی۔ پچھلے کئی گھنٹیں کنوں او جھجھ اہرن دے انتظار اچ مجذوب دے نال ایس بھادے

”بڈے سامنے اے موضع تر مچھی دفعہ دریا وچوں نکھتے.....“

مجذوب بھاکوں سریندیں ہوئے آکھیا۔ اونویں شکل تے حرکتیں کنوں اوبالکل گالھناں لگدا ہا۔ ول دی ہک خوف دی فضا، جیڑھی رات گزرن دے نال نال زیادہ تھیدی ویندی ہئی، مجذوب دے گالھیں نال ہنی ودھ گئی۔

”اے سو سال دا پھیر ہوندے ہر سو سال بعد دریا حضرت کبیر شاہ دا سلام کرن آندے“ علاقے دے مام لوکیں دا وی ایہو عقیدہ ہا جو دریائے کبیر عرصہ بعد حضرت کبیر شاہ دے سلام کیتے آندے تے وت پچھوں تے ول ویندے۔ ایس واسطے لوک ایس جھٹی دے درختیں کوں نہ تاں مریندے ہن تے تاں ڈٹھے ہوئے درختیں دی لکڑی کم لیدے ہن۔ چندی وجہ کنوں اے جاہ باقی جنگل کنوں بہوں گھاٹی ہئی بلکہ رخت ہکے تے چڑھے پئے ہن۔ ایس واسطے ایہہ جاہ ڈینہہ کوں وی بہوں ڈراکلی لگدی ہئی۔

”جڈاں پہلی دفعہ ڈھا لگی تاں میڈی عمر اوں ویلے ڈاہ سال ہئی.....“

بب گالھ جڈاں آخری دفعہ ڈھا لگی اوندی عمر وی ڈاہ سال ہئی او اپنے پیو دے کٹھے کئی دفعہ ایس جھٹی اچ اچکا ہا۔ اوند اپو ہر سال کبیر شاہ دی دیگ چڑھیدا ہوند اہا۔ خیرات آلے ڈینہہ ڈھیر سارے لوک کٹھے قی ویندے ہن خاص طور تے چھیڑ و گرمی دے موسم کوں کبیر شاہ دی جھٹی اچ ڈوپر بھیندے ہن۔ ریاردگی کنوں پہلے پورا علاقہ اوند اڈٹھا ہویا ہا۔ ہن سوائے ایس جھٹی دے کوئی نشانی نہ پچی ہئی۔ پہلے ناں بہوں رونق ہوندی ہئی ہر پاسے انہیں دے باغ ہن کھیاں دے جھنڈا اتنے ہن جو ڈینہہ کوں انہیں دے باغ اچ کوئی نہ وڑ سگھدا ہا زمینیں کنوں علاوہ لوکیں دے گھریں اچ وی کھیاں تے انب عام درختیں نول زیادہ ہن۔ اوندے گھردی حویلی جیڑھی ہک ایکڑ کنوں گھٹ تاں بالکل نہ ہو سی اوندے وچ وی اٹھ اداوٹے انہیں دے تے انتیاں کھیاں لچیاں ہوئیاں ہن جنہیں دی وجہ کنوں اونکوں رات کوں ڈرو لگدا اچو انہیں تے جن نہ ہوون بعض ویلے تاں ڈر کنوں او سازی رات جاگدا راہندا ہا۔ انہیں دے موسم اچ ڈی رونق ہوندی ہئی۔ سارا ڈینہہ انہیں دے باغیں اچ انب لہا لہا کے تیں پیٹیں اچ بھریندے ہن تے

شام کوں شہری منڈی دور یڑھے تے اٹھیں دیاں قطاراں ویدیاں نظر آندیاں ہن۔ سارا منہ
 ٹھیکیداریں دے نوکر بائیں اچ شور مچائی رکھدے ہن۔ درختیں دے پتے ہلکے ہلکے ہل
 جھڑھا کھڑکار تھید اباوندے نال طوطے اڈویدے ہن تے کہیں ویلے کوئی پکانب دی اُصہ ہندا
 جودے اتے کہیں چھیز دی دید پئے ونبے ہاتاں اوجھٹی مارتے جلدی نال کھسے اچ پاکھدا ہئی تے اگر
 ونج تے کہیں درخت دی چھاں بیٹھ بہہ تے کھاندا ہئی۔ انب پنڈ دے موسم اچ اونگوں رات کوں ارن
 لگدا کیوں جو ٹھیکداریں دے بندے رات کوں وی بائیں اچ ہکاں مریدے رہ ویدے ہن اوندے
 گھر اچ ہک انب اوندے نال داوی ہا صیحوں اوندے پوکھاں دی نہ وچیاں۔ ہک منجھ دی اوندے ہاں
 دی ہئی تے پنج لٹخیں دے پچے وی اوندے ہن جیڑھے حویلی اچ انہیں کوں پانی لاون آئی کسی اچ تردے
 رہندے ہن۔ عید و ماچھی ہر عید دے موقعے تیں اوندے کیتے پیگھ دے رے وٹ تے گھن انداہاتے او
 سب توں اچے انب دے لڑے نال اونگوں بدھ وی ڈیندا ہا۔ عید تے اوندی بو اپنے بالیں نال آویدی
 ہئی وٹ تاں وڈیاں چھاں تھی ویدیاں ہن بال سارا ڈینہہ پیگھ جھوڑے ہاں انہیں تے چڑھدے ہاں
 جنگل اچ گڈ دے شکار تے ویدے ہاں تے دریادی بدھ تائیں تچ ویدے ہاں جیڑھی چھل روکن کیتے
 انگریز دے وقت کنوں بدھ ہی ہوئی ہئی۔ اونگوں جنگلی طرح یاد اے جو ہک ڈینہہ ہک بوڑی بندہ آیا اوں
 ویلے اوند اپو تے علاقے دے کچھ بدھ کھوہ آلی ٹالھی دے بیٹھ بیٹھ ہن او پگھر و پگھر تھیا ہویاتے بہوں
 پریشان لگدا ہاتے اوندے منہ توں گالہ نہی نکدی اوں ڈسایا جو بدھ دے ابھے سرے کوں ڈھاگی ہوئی
 اے تے پانی بہوں تیزی نال چڑھا پئے۔ بیٹھ ہوئے سارے لوکیں دے چہرے ڈر کنوں پیلے تھی گئے
 وٹ تاں روزانہ خبراں آون پئے گیاں۔ جواج دریا بدھ دا اتنا حصہ چاگئے تے اچ اتنا۔ ہفتے دے اندر
 اندر دریا سامنے نظر آون پئے گیا۔ کندھی دے نال دے لوک لڈن پئے گئے۔ ہر پاسوں ڈھادے قصبے،
 ہر پاسوں بربادی دیاں خبراں۔ دریادیسہ وانگوں ہر شے کوں اپنے ڈڈھ اچ پاتی ویندا ہووے۔ ہک وسدا
 رسدا وسیب اجڑا پیا ہا۔ لوکیں حضرت کبیر شاہ دی جھنگی آکے وڈیاں خیراتاں کیتیاں وڈیاں دیگاں
 چاڑھیاں۔ نہ کبیر شاہ کوں ترس آیا تے نہ دریا کوں۔ کوڑے خان سانگی کچھ سال پہلے نواں پک سلہماکان
 ہویاتے سارے علاقے دے زمینداریں دی دعوت کیتی۔ ڈو وگھے دا آٹھیا کین نال سدھا کر یاتے
 اوندے اچ وڈیاں نکھاں وچھاتے انہیں دے اتے چٹیاں چادر اں دسترخوان کیتے وچھایاں۔ پنج سو بدھ
 شریک تھیا ساری رات چوکیاں تے جھمراں لگیاں رہیاں۔ لوک آہن جڈاں اوند انہیں داباغ پہلی دفعہ
 پھلیا تاں اوں تڈاں وی اتنی وڈی دعوت کیتی ہئی۔ اوں سال ترے لکھ روپے اچ اوندے باغ دا ٹھیکہ

مورخان باغ دے آخری درخت تے مکان دی آخری سٹھ دریاج لوڑھ تے دریادی کندھی توں
 ول جو گھوڑا ملیا تاں موت اوں کنوں کھوڑا چھڑوایا۔ ڈو جھی پک سکی جاہ آسے رام دی ماڑی بنی
 جی ویب دی سب توں اچی جاہ تے بنی ہوئی جی تے بہوں پریں توں نظر آمدی جی آسے رام دی
 پیر مرے زمین ایں موضعے وچ بنی۔ علاقے داوڈاز میندار وی اوہوہا۔ ساری زمین اوں و باج اچ اپنے
 ہن لوائی بنی۔ جڈاں وڈی چھل چڑھی جی لوکیں دی ہر شے دریاد وچ لڑھ گئی تے لوک بیچ واسطے آسے
 رام کنوں وہاج تے پیسے چاتے تے رڑھیں رہائیاں تے وت ولا کڈا ہیں وی اوہدے پیسے نہ سچا گئے۔ پیسے
 وودھے گئے۔ تے آسے رام دا حصہ وی پیداوار اچ وودھد اگیا۔ آسے رام دی ماڑی ملکی وڈدے بعد
 کڈا ہیں نہ وی۔ آسے رام دی زمین ہک مہاجر کوں ملی او کڈا ہیں کڈا ہیں آندہا باقی اوندی تمام زمینیں دا
 انتظام فضل خان لمبردار دے ہتھیں بنی۔ فضل خان لمبردار پہلے تاں ہک چھوٹا جھیاں زمیندار بنی بعد وچ
 پنج مرے زمین بنا گھدی۔ اوہدے دیرے تے ہر وقت سرکاری لوک جیے راہندے ہن۔ موضع دا
 پواری تاں مستقل اوہدے دیرے تیں راہندہا۔ لوک آہدے ہن جو پنج مرے زمین اوں آسے رام آلی
 زمین کنوں علاوہ جی دلالی کر کے بنائی اے۔ اونویں جیڑھانواں تھانیدار آندہا۔ پہلے فضل خان لمبردار
 دی دعوت کھاندہا۔ فضل خان ہر تھانیدار دے گھر ہک بجی سوہا منجھ بد آندہا۔ پہلے اوہد اگھروں باقی
 ویب دے گھریں آلی کار چوڑی داہا بعد اچ آسے رام دی ماڑی دے ترے چار کمرے ڈھواتے گھر دی
 رہائش آلے کمرے پکے ہو اگھدے۔ لوک تاں اے دی آہدے ہن جو جیڑھے ویلے کراڑ و نجن لگے تاں
 اوہوں ساری اپنی مڈی فضل خان کوں امانت ڈے گئے جیندے نال او بھکم امیر تھی گیا۔ تے چاچے
 دے مرن دے بعد چکر چلا کے لمبردار وی بن گیا۔ علاقے وچ وت وی وڈاز میندار کوڑا خان ہا۔ پراو
 خانے پکھری کڈا ہیں نہ گیا۔ تے نہ اپنے درتے پولیس آلیں کوں آون ڈتا۔

اوہدے اپنے ڈاڈے دی وی ویب وچ بہوں عزت بنی جیڑھے کراڑ و نجن لگے تاں پہلے انہیں کوڑے
 خان تے اوہدے ڈاڈے کنوں اپنیاں امانتاں رکھن دی کوشش کیتی۔ انہیں ڈوہائیں شخصیں دے انکار
 دے بعد انہیں اپنی مڈی فضل خان لمبردار کنوں مجبوری نال رکھی۔ اونویں وی پیسے دی ایڈی لوڑ نہ
 پائی بنی ہر شے جنس دے وٹاندرے مل ویندی بنی۔ نہ بنک ہن تے نہ منڈیاں۔ نقد پیسے لوکیں کول
 اوہد اکی کاٹاں ہا۔ پیسے دا اے حال ہا جو جڈاں اوہد اڈاڈا پر نیاتے انہیں دے خاندان اچ رواج بنی جو
 نرٹلے کنوار سر سبجے گھر آوے تاں گھوٹ در سال اچ کنوار دے پیریں تلے چاندی دا ہک روپیہ رکھدہا
 نرٹلے اوہدی ڈاڈی پرچ کے آئی تاں گھر وچ چاندی دارو پیہ نہ ہووے بلکہ پورے علاقے وچ چاندی

داروپہ نہ ہووے تاں اوند اڈا شہر گیا تے بک روپیہ کراؤ کنوں ادھار گھن آیا۔ اے چار مرہ زین
 چنڈے کیتے اوکوں اج دی رات ایس سچ بر وچ کئی پئے مئی اوندے کہیں وڈے بک گھوڑی دے کے
 گھدی ہئی۔ کوڑے خان ہووے داتھ۔ وی کچھ ایسو جیہاں ہے آہن پرانے وقتیں وچ بک بادشاہ اے
 موضع اپنے کہیں ماں کوں جاگیر اچ ڈتا ہا۔ اوں اتھاں بک وڈا مدرسہ بنایا تے بک سرانہ وی بنائی تے لکھ
 وی جاری کیتا۔ کوڑے خان دا کوئی ڈاڈا ایس مدرسے دا لاگھری ہئی۔ ماں وچارے دی کوئی اولاد نہ ہئی
 تاں اوں مردے وقت وصیت اچ کچھ زمین کوڑے خان دے وڈے دے نال لاڈتی۔ آہن ماں اپنے
 وقت بک وڈی مسیت وی بنائی ہئی جیڑھی بہوں پریں تائیں مشہور ہئی۔ ڈوجھی ڈھادے ویلے اے سب
 چیزیں دریا برد تھی گئیاں۔ تے انہیں دانشان وی نہ ریا۔ اے گالھ وی بہوں مشہور اے جو ہر ڈھادے
 بعد اتھاں نویں لوک آوسدن۔

”پتہ نہیں اے ڈراکلی رات کیڑھے ویلے مکی“ اوں دل اچ سوچیا تے ول ڈوترے کاٹھیاں اوں چلے
 وچ سٹیاں چنڈے نال بھا بھر کن پئے گئی۔ کوٹھے اچ یکدم سو جھلا ودھ گیا۔ اچانک سو جھلا ودھن نال
 مجذوب دا چہرہ بک لٹھے کیتے روشنی اچ آگیا۔ بس بک لٹھے کیتے اوندی دید مجذوب دے چہرے تے پئی ول
 اوں کمبل دا لٹاگو کر گھدا۔ چنڈے نال اوں اپنا منہ سر ولہیٹیا ہو یا ہا۔ اوں بک لٹھے اوندے اندر دے کئی
 طبق الٹ ڈتے۔ رات تے ایس ماحول دا ڈر یکدم لہ گیا۔ پنجاہ سال دی عمر اچ او ہزاراں لوکیں کوں ملیا
 ہو سی اوندے اچ بہوں نیک لوک وی ہن پر ایسو جیہاں بلد اچہرہ اوں پہلی وار ڈٹھا۔ اوں پریشان تھی
 تے باہر آلے پاسے ڈٹھا۔ باہر جھنگی دے درخت صاف نظر آندے پئے ہووے۔ حضرت کبیر شاہ دامزار
 بالکل اوندے اکھیں دے آگو ہووے۔ ”فجر تھیون آلی اے“ اوں خیال کیتا۔ ”رات دا تاں اجاں تر سٹھا
 پھر گزریا ہو سی۔“ اے شاید کوڑی سویل ہو سی..... نہیں نہیں ہر شے صاف نظر آندی پئی اے
 کبیر شاہ دے مزار تے لوک کٹھے ان..... ہائیں؟ اے لوک ایندے سو نہیں ہن۔ کوڑا خان، فضل
 لمبردار، اوند اپو..... اوں کوں اوند اپرانا گھرو وی نظر آون پئے گئے۔ او سامنے اوندے حصے آلا انب
 کھڑے۔ اوندے لٹخ دے پچے وی کسی اچ تردے ودن۔ جیڑھی رات انہیں کوں لڈنا پئے گیا اوں ڈینہہ
 وی او کسی اچ تردے ودے ہن۔ جنہیں کوں بھج درک اچ او چانہ سگے تے کئی مدت تک اوکوں یاد آندے
 رہے..... حضرت کبیر شاہ دی قبر تے لوک ودھدے ویندن..... سامنے ڈتے چاکی آلا ڈاند گھنگھرتے
 حمالاں پاتی کھڑے۔ شاید وسانخی جت کے آئے..... دریادے حاطے دے پرودیگاں چڑھدیاں ہن
 موضع کوں ڈھا جو لگی کھڑی اے۔ پیر عنایت حسین شاہ گھوڑے توں لہندا پئے۔ او حضرت کبیر شاہ

ماہب دی اولاد وچوں ہن تے اج دعا کیجے لو کیس انہیں کوں سڈیا ہوئے۔ اوندے گھر دے اگو بہوں
 مارے لوک کھئے ان۔ سامنے کرسی لگی ہوئی اے تے کرسی تے کوئی سرکاری افسر بیٹھ تھیا۔ لو کیس دے
 اج کاغذ ان۔ سرکاری افسر کاغذ وٹھیندا بیٹھ۔ اوندے گھر اج کوئی لوک ان جیڑھے اوندے
 واقف نہیں لگدے۔ کہیں بے علاقے دے لگدن۔ سامنے بھیڑ اج اوٹکوں پٹاری نظر آندے او
 پٹاری کنوں بھدے اوندے گھر اج کون لوک ان۔ ”اے زمین ہن تماڈی نہیں رہی۔ تماڈی زمین او
 سامنے آئی اے۔ ڈہد انویں پیا اج ملکیت دے کاغذ۔۔۔۔۔“ دریادی ڈھاتیز تھی ویندی اے تے دریا اوٹکوں
 بالکل نیڑے آند لگدے۔ بالکل نیڑے آویندے اوندے اگوں ہک وڈی بھک ڈاہندی اے۔۔۔۔۔ اوٹکوں
 یکدم چھری آندی اے تے او چلے اج ڈھاہند ڈھاہند اچدے۔ او یکدم اٹھی کھڑدے تے کوٹھے دے
 باہر نکل آندے باہروں سجھ اٹھر چھیا ہوندے۔

نیو بہاول پور موتی چور ہاؤس

فاضل سینٹر بالمقابل قائد اعظم میڈیکل کالج سرکلر روڈ بہاولپور

موتی چور ہاؤس والے ہمیشہ کی طرح نئی وراٹھیاں پیش کرتے ہیں

ہماری فخریہ پیش کش رس ملائی اور زعفرانی ٹھنڈے رس گلے ہر موسم میں دستیاب ہیں
 ☆ بادام پاک ☆ پستہ پاک ☆ سنگاپوری سموسے ☆ ریوالہ پیڑھے ☆ کلکتسی لڈو ☆ مولی پاک
 ☆ گلاب قلاقند ☆ اورنج برفی ☆ ونیلا برفی ☆ پائن اپیل ☆ رس گلے ☆ بنگالی رس گلے
 ☆ ملائی چانپ رس گلے ☆ ملائی چانپ گلاب جامن ☆ من پسند شاہی پیس اور نمکوکی
 مکمل وراثی دستیاب ہے

صدر سویٹ ایسوسی ایشن موتی چور والے فتح خان

بازار بہاولپور فون نمبر ۸۸۱۷۳۰

استاد ایم صدیق

سنجھان

پروفیسر مظفر علی آپنی لاہوری وچ فلاسفی دی ہک کتاب وچ گم ہا۔ کئی سالوں کنوں تاکیاں کھلیاں نہ ہن۔ دروی اینویں ہند راہندا جو ہوا کیتے کوئی ولیک نہ نظر دی ہئی۔ اندر آون دی کہیں کوں اجازت ہئی تے نہ جرات۔

مظفر علی دی لاہوری وچ صرف پروفیسر مظفر علی ای او ندے نال راہندا ہا۔ پروفیسر، او ندا علم، او ندی شخصیت او ندی سنجھان، بہوں عزیز، بہوں پیارا ہئی او کوں ایہ پروفیسر۔

رپٹار ڈتھیون کنوں پہلے مظفر علی بہوں پریشان ہا۔ اوں پروفیسر مظفر علی کوں آکھیا:

”پروفیسر توں میڈے نال راہویں۔ جدا نہ تھیویں۔ توں میڈے نال ہون دیں تاں لوک میڈی راہ وچ اکھیں وچھیدن۔ میکوں سر سر آہدیں انہاں دے منہ نہیں تھکدے۔ سیمینار تے کانفرنساں وچ لوک میڈے کنوں آٹوگراف منگدن۔ میڈا سٹاف میڈے احترام وچ کھڑا تھی ویندے۔ طالب علم رستہ چھوڑ ڈیندن۔ پروفیسر میڈے کنوں منہ نہ موڑیں۔ میں تھڈے بغیر ادھورا ہاں۔

ایں پروفیسر کوں آپنا سنگتی بناون کیتے اوں بہوں محنت کیتی ہئی۔ آپنا شہر بہاولپور چھوڑیا ہس۔ ماپو کنوں نکھڑیا ہا۔ اتنا تیں جو آپنیاں زیناں وچ تے پی ایچ ڈی کرن لندن چلا گیا۔ اتھاں شادی وی کیتی پراگریز زال ہک پتر دا تحفہ ڈے تے کہیں بے نال ٹر گئی۔

تے واپس آتے پنجاب یونیورسٹی وچ پروفیسر ڈاکٹر مظفر علی کوں کہیں دی لوڑ محسوس نہ تھئی۔ نئے کاشف کوں آیا بہوں چنگی طرحاں پلیدی پئی ہئی۔ یونیورسٹی وچ زندگی سوہنی پرسکون پئی گزردی ہئی بس اور یٹار منٹ توں پہلے پریشان تھیا ہا پر پروفیسر نے اوں کوں ترسلا ڈتا ”توں گھبراند اکیوں پیں مظفر علی۔ عمدے تھڈے کنوں جدا تھیسن۔ ہیڈ آف ڈیپارٹمنٹ دی کرسی تے دفتر تھڈا ساتھ چھڑیں۔ سرکاری نوکری تیکوں رخصت کر ڈیسی پر۔۔۔ میں یعنی پروفیسر تاں تھڈے نال راہی۔

تھڈا علم، تھڈا شعور، تھڈا فلسفہ سب کچھ حیاتی دے آخری ساہواں تیں تھڈے سنگتی راہن۔ مظفر علی نے لمبا ساہ گھدا جیویں ویندی روح کوں آپنے اندر ولا گھدا ہو دس۔ ایسا وجہ ہئی جو جڈاں

اوندی الوداعی پارٹی تھی تاں بہوں ڈکھ، بہوں مونجھ دے باوجود اوندے منہ تے تراوت ہئی۔ اوں
وڈی بہادری، وڈی خوش اخلاقی نال آپنی ریٹائرمنٹ کوں قبول کر گھدا ہا۔

اوں آپنی پروفیسری آپنیاں کتاباں تے اپنے آپ کوں لا بہریری وچ بند کر گھدا ہا۔ پتر کاشف نال وی
گت ملاقات تھیدی ہئی۔ پروفیسر مظفر علی نے اوکوں ٹیوٹر رکھ ڈتا، پر اوندار زلت کڈا ہیں ایویں نہ آ
سیا چویں او چاہندا ہا۔ اوندیاں ڈتیاں اکثر کتاباں دے صفحے جڑے رہ ویندے۔ او انہاں کوں پڑھے بغیر
ای رکھ ڈیندا۔ ہک ڈینہہ اوں نے اپنے سامنے اوکوں ہک کتاب پڑھن دا آکھیا تاں کجھ دیر بعد او اک تے
بولیا:

ابو جی! میکوں ایندی سمجھ نہیں پئی آندی۔ دراصل میڈا ایس پاسے رجحان کینیسی۔

جانداں میں حیدر حجان۔ او کوڑنچ پیا۔ تیکوں بس کرکٹ دامیدان ای چاہیدا ہے۔ جتھاں تو ہو ویں تے
کرکٹ ہووے پر یاد رکھیں جیہڑا شخص آپنی فلاسفی کنوں پرے تھی ویندے سوچ تے فکر کوں چھوڑ
ڈیندے۔ آئیڈیالوجی کوں بھل ویندے اوکوں زمانہ وی وسار ڈیندے۔ وقت وی اوندی مردہ سوچ دی
لاش کوں بے گور و کفن چھوڑتے اگوں لنگھ ویندے۔

”ابو جی! کاشف نظراں نیویاں کرتے بولیا۔ میں بہوں کوشش کرینداں جو تماڈیاں گالھیں سمجھ سگاں۔
تماڈیاں توقعات تے پورا نہ سگاں پر۔۔“

ایہ صرف تیڈے بہانے ہن۔۔ مظفر علی دالالیا وی اچا تھی گیا۔۔ توں پروفیسر مظفر علی دا پتر۔۔ علم
دے سمندر دے من تے کھڑیں۔۔ سمندر وچ لبون تے اوندی گہرائی کوں پاؤن دانہ تیڈے وچ حوصلہ
ہے تے نہ خواہش۔۔ ایہہ نہ تھیوے جو گمراہی تے بے علمی دیاں چٹاناں وچ تیڈے پیر رتو رت تھی
ونجن۔۔ تیڈے ہوٹھاں تے تریسہ دیاں کنڈیریاں جم آون۔۔“

کاشف انھی کھڑا تھیا۔۔ ”ابو جی تماڈے نال بہہ تے۔۔ تماڈیاں گالھیں سن تے میکوں آپنی ہستی بہوں
چھوٹی لگدی ہے۔ کم مائیگی دا احساس تھیدے۔“

کاشف دالالہنجواں وچ بڈ گیا

پروفیسر مظفر علی کوں کاشف پیارا ضرور ہا پر او آپنیاں لکھتاں کوں وی آپنی اولاد سمجھدا ہا۔۔ کتاباں نال
وی ڈونگھار شتہ ہا۔۔ اج وی اودر بند کرتے کتاباں نال گالھیں بیٹھا کریندا ہا۔۔ انہاں نال حال احوال بیٹھا
وٹھیندا ہا۔۔ تے اودر جیہڑا کاشف کھلیدے ڈردا ہا۔۔ اودلیری نال کھول تے اندر آگیا۔۔ اوند
چرے خوشی کنوں بلدا پیا ہا۔۔ اکھیں وچ تارے پئے چمکدے ہن۔۔ او پہلی دفعہ بے تکلفی نال بولیا۔۔

”ابو جی میڈی فرسٹ ڈویژن آئی ہے!
تے پوزیشن۔۔۔؟ پروفیسر مظفر علی نے فوراً پچھیا
”اوتے کوئی نہیں۔۔۔“

کاشف دنی مسک وسم گئی

چھتری فرسٹ ڈویژن۔۔۔ ڈسینڈے شرم تاں نہیں آئی تیکوں۔۔۔؟“

”ابو جی۔۔۔ شہزاد دی تاں سیکنڈ ڈویژن آئی ہے۔۔۔ اوندا پیو سن تے بہوں خوش تھئے۔“

”ہک عام آدمی کیجئے سیکنڈ ڈویژن وڈی شے تھی سجدی ہے۔۔۔ پر کتنی بد قسمتی ہے جو پروفیسر داپتر کوئی
پوزیشن ای نہ گھن سکے۔۔۔ ایکوں آہدن چراغ تلے اندھارا۔۔۔“

”ابو جی۔۔۔ کاشف دے ہنجوں تر آئے۔۔۔ کاش میں کہیں عام آدمی داپتر ہو داں ہا جیہذا انا خوش تھی
تے میکوں گل لاوے ہا۔۔۔ پیار کرے ہا۔ جیہذا صرف پروفیسر ای نہیں پیو دی ہووے ہا۔۔۔ میں دیدا

پیاں۔۔۔ میڈی یکمڑی اتھاں ما بیٹھی ہے۔۔۔“

کاشف چلا گیا ہا۔۔۔ پروفیسر مظفر علی آپنی لا بیریری وچوں نکل تے سارے گھر وچ بے چینی نال پھردا

رہیا۔ انا اوکوں پہلی دفعہ محسوس تھیا بے شمار کتاباں تے چیزاں دے باوجود گھر خالی ہے صرف کندھاں

فرش تے چھت والا گھر۔۔۔ چندی ساری فضا اندھی گنگی تے بوڑی ہے۔ او کاشف دے کرے گیا۔

اوکوں پہلی دفعہ لکھیا ایہ کمرہ وی اونڈے گھر دا حصہ ہے۔۔۔ پر اتھاں کچھ آوازاں ہن۔۔۔ کچھ نظارے ہن

۔۔۔ ہک خوشبو ہے۔ اوں سٹڈی ٹیبل دی دراز کھولی تاں اوکوں جھٹکا جیہا لکھیا۔ اندر اونڈی انگریز ما

دی تصویر اونڈے پیار وچ بھیجے ہوئے خط تے بہوں سارے وش کارڈ پے ہن۔

پندرہ سالان بعد وی کاشف دانا نال رابطہ ہا۔۔۔ ایہ انکشاف پروفیسر مظفر علی کوں جیویں ہلا گیا۔۔۔ ایہ

رابطہ کڈاں تھئے۔۔۔ کیویں تھئے۔۔۔ اوکوں کچھ پتہ ای نہیں لکھیا۔۔۔ اونڈی ما پرے ہوون دے باوجود

اونڈے اتنے نیڑے ہئی تے اوندا پیو ہکے گھر وچ ہونڈے ہوئے وی

پروفیسر مظفر علی سر پکڑتے کر سی تے بہہ گیا۔۔۔ او کتھاں گئے۔۔۔؟

اوکوں تاں کچھ پتہ ای نہ ہا۔

میں اونڈے کہیں دوست کوں فون کرتے پچھاں۔۔۔؟ پر اوکوں تاں ایہ وی پتہ نہ ہا جو اونڈے دوست

کتھاں راہندن تے انہاں دے فون نمبر کیا ہن۔

میں ڈاہ سالان کنوں آپنے پروفیسر دی پرورش کریندا پیاں۔۔۔ اوکوں پیار کریندا پیاں۔۔۔ میڈی علم نال

داری ہے۔۔۔ کتاباں نال دوستی ہے۔۔۔ اپنی لائبریری کوں ای میں اپنی ساتھی تے آپنیاں لکھتاں کوں ای
آپنی اولاد ہمار کھے۔

مظفر علی نے سر جاتا۔۔۔ سامنے پروفیسر مظفر علی مسجد اکھڑا۔۔۔ او بولیا :

”مظفر علی۔۔۔ آؤ۔۔۔ ڈے رویے کنوں تنگ آتے میڈا پتر تیکوں چھوڑ ای گئے تا۔۔۔؟“

مظفر علی دامنہ پروفیسر دے طنز تے رتالال تھی گیا۔۔۔ اوں کاوڑ نال جواب ڈتا :

”ایہذا مہ دار توں ہیں۔۔۔ توں میڈے تے میڈے پتر دے درمیان حائل رہ گئیں۔۔۔ میں اوندے نال
محبت کریداں۔۔۔ پر تیں کڈا ہیں میکوں اوندے نال پیار دی گالھ نہیں کرن ڈتی۔۔۔ تیں میڈے کنوں
میڈا پھیجیوی سہارا وی ر ساڈتے۔۔۔ توں ظالم ہیں پروفیسر۔۔۔ ظالم“

پروفیسر کھلیا۔۔۔ ”میں علم ہاں۔۔۔ دانائی ہاں۔۔۔ روشنی ہاں میں تاں آپ محبت ہاں۔۔۔ پر توں خود غرض
بیارہ گئیں۔۔۔ آپنی عزت شہرت تے ناں کیتے خود غرض۔۔۔ توں آپنے کیتے جیند اپیں۔۔۔“

پروفیسر مظفر علی کوں ایویں محسوس تھیا او جیہڑا اپنی ذہانت تے قابلیت تے فخر کریدا ہا۔۔۔ ترٹ تے
ڈھبہ پے۔۔۔ اوندے دماغ وچ مکوڑے گھر بنیدے پن تے دل۔۔۔ جیہڑا بہوں مضبوط ہا۔۔۔ اوندے تے
ڈانہور جالاوئی ویندن۔۔۔ او کوں لچیا زندگی بالاں دے اخبار دے ہک سرے تے بنی بھل بھلیاں ہے
۔۔۔ ڈنگے پڑنگیاں رستیاں دے ہک سرے تے کاشف تے ڈوجھے تے مظفر علی کھڑے۔۔۔ ہر رستہ کچھ
پرے ونج تے بند تھی ویندے تے دلدا و لٹا پوندے۔

دل نے پتہ نہیں احساس دے کیمہڑے ٹوبھے وچ غوطا کھا داجو جڈاں او تریا تاں اوندادوست ڈاکٹر اوندے
کول بیٹھا ہا۔

”مظفر علی۔۔۔ تساں ٹھیک ہیو وے۔۔۔ بس نکا جیہا ہارٹ اٹیک ہا۔۔۔“

تماڈی ملازمہ نے میکوں وقت تے فون کر ڈتے۔۔۔“

میں پروفیسر مظفر علی ہاں۔۔۔ او ذرا کاوڑ نال بولیا۔۔۔ پروفیسر میڈے نال میڈی ذات میڈی سنجان دا
حصہ ہے۔۔۔ میں اپنی سنجان آپ ہاں۔۔۔“

”ٹھیک ہے پروفیسر صاحب۔۔۔ آپنی صحت کیتے تساں لائبریری ذرا گھٹ بیٹھے کرو۔۔۔ تازی ہو اوچ سیر
کیتی کرو۔۔۔ آپنے رشتہ دار تے دوستاں کوں ملن گے کرو۔۔۔“

تے اگلے ڈینہہ پروفیسر مظفر علی ڈاہ سالوں بعد آئیں یونیورسٹی گیا۔۔۔ او ہوا اعتماد۔۔۔ او ہورعب۔۔۔ اوہا
چال۔۔۔ بہوں پروقار انداز نال آپنے ڈیپارٹمنٹ وڈیا۔۔۔ اتھاں کواں ہیڈ آف دی ڈیپارٹمنٹ کچھ

پروفیسر اس نال بیٹھا ہا۔۔ انہاں جیرانی نال اوکوں ڈٹھا
”میں تاساں سبھاں کوں ملن آیاں۔۔“

معاف کرا ہے۔ اسوں تہا کوں پچھانیا کائے نہیں۔ ”ہیڈ عینک لاتے بولیا۔۔ پر ایس کمرے بلجھ سارے
ڈیپارٹمنٹ دیاں کندھاں میکوں چنگی طرحاں بنجیدیاں ہن۔۔ تہاڈی ایس الماری وچ رکھیاں کتاباں
تے میں وڈا عرصہ کٹھا گزارے۔۔ میں جڈاں ایس ڈیپارٹمنٹ وچ قدم رکھے میکوں محسوس تھئے ٹھڈی
ہوانے اگوں ودھ تے میڈا استقبال کیتے۔۔ پر تاساں۔۔؟“

ہیڈ اوکوں غور نال ڈھدیں بولیا۔۔ ”تاساں مہربانی فرماتے آپناں تعارف کرویسو۔۔“
میکوں ایہ ڈسو پروفیسر عزیز احمد کتھاں ہن۔۔؟“
اوسکار شپ تے پی ایچ ڈی کرن لندن چلے گن۔۔“
”اچھا پروفیسر منظور احمد۔۔؟“

اوتوں پچھلے سال فوت تھی گن۔۔“

”اوہ پروفیسر جمشید تاساں ہوسی۔۔ اوتوں بہوں جو نئیر ہا۔۔؟“

اوا جکل اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور پڑھیدے پن۔۔“

”جیہڑے میکوں بنجیدے ہن۔۔ اوتوں رہ نہیں گے۔۔ خیر تاساں میڈے نال تاساں واقف ضرور
ہو سو۔۔ میں ڈاکٹر مظفر علی ہاں۔۔ اتھاں ویسہ سال پڑھیدارہ گیاں۔

”اچھا اچھا۔۔ وڈی خوشی تھئی ہے مل تے۔۔ فرماؤ اسوں کیا خدمت کر سکدے ہیں۔۔؟“

میں کہیں کم کیتے نہیں آیا۔۔ تہا کوں ملن تہاڈے نال گالہیں کرن آیاں۔۔“

مے پروفیسر کلاس شروع تھیون دایا ضروری کم کرن دا بہانہ کرتے کھسک گئے۔ ہیڈ آف ڈیپارٹمنٹ
چیر اسی کوں چاہ دا آکھ تے فائلاں ڈیکھن بہہ گیا۔۔

اوہ۔۔ مظفر علی نے سوچیا۔۔ اتھاں تاساں میڈی کوئی سبجان کائے نہیں۔۔ میڈی شناخت۔۔ میڈا احترام

۔۔ میڈی سک چاہ گم تھی گئی ہے۔۔ میں اتھاں آپنا علم۔۔ آپناں وقت آپنی طاقت اپنے جذبے آپناں

صلاحیتاں سمجھ کجھ طالب علماں کوں ڈے ڈتن۔۔ پر بد لے وچ میکوں کیا ملیا۔۔ ایہا ہے میڈی ساری

زندگی دا حاصل۔۔؟“

پروفیسر مظفر علی ول کئی ڈینہہ بسترے تے ڈٹھا رہیا۔۔ اوں اپنے دوست ڈاکٹر کوں آکھیا ہا کاشف داپتہ
کڈھے۔۔ اوکوں کال ہیل تے فون دی گھنٹی دا انتظار راہندا۔ پر لگدا ہا زندگی دیاں ساریاں گھنٹیاں

اوندے کنوں رس گیاں ہن۔

اوں آپنے آپ کوں ایس یونیورسٹی دے زمانے کنوں وی پچھوں مڑتے ڈٹھاتاں اوکوں بہاولپور وچ آپنا
مڈکل پورہ یاد آگیا۔۔۔ جڈاں دا اولاد ہور دا تمہیا ہا۔۔۔ آپنا شہر، اپنا محلہ، آپنیاں گلیاں سکو کجھ بھل گیا ہا۔۔۔
آہلیں سکیاں نال وی کوئی رابطہ نہ ہا وندا۔۔۔ تے آخر او آپنے آپ کوں لکھن بہاولپور چلا گیا۔
گل پور دیاں سڑیاں گلیاں وچ اوکوں آپنے ملیں رمضان دا گھر او کھا لکھیا۔ اوں در کھڑ کایا تاں ہک بیچر نکھیا

”رمضان کوں آکھ مظفر علی آئے لہور۔۔۔“

”سہن میں رمضان دا پتر ہاں۔۔۔ پر اباجی تاں ترے سال پہلے رضا تھی گن۔۔۔ تباں۔۔۔؟“

مظفر علی سوچ وچ پے گیا، جو اوکوں کیا ڈسے۔۔۔ کیا سمجھاوے۔۔۔ جیکر اور شستے وچ اوند اچا چاہے تاں
ایں بیچر دے جمن کنوں جوانی تیں کتھاں رہ گے۔۔۔؟ پر اوند اڈا اڈا ہر نکھیا تاں مظفر علی نے اگوں ددھ
تے اوند اتھ پکڑ گھدا

اماں۔۔۔ میں مظفر علی ہاں۔۔۔“

ماے افضل نے اوکوں گلگزی پاتی۔۔۔ اندر گھن آیا۔۔۔ بھل و نجن دے الا نیھے ڈیندار یہا۔۔۔ کجھ

بے سکے وی اوند اسن تے آگئے۔ کوئی آہدا میں تیڈے پیو عبد القادر دا سوتر ہاں۔۔۔ کوئی آہدا میں اوند
لمنجا ہاں۔۔۔ کوئی ڈال آہدی میں تیڈی مادی مسات ہاں۔۔۔ کوئی بیچر آہدی میں تہاڈی اماں دی ڈو تری
لگدی ہاں۔۔۔ پر کہیں ایہ نہ ڈسیا جو او مظفر علی دا کیا لگدے۔۔۔

کیں ایہ نہ پچھیا جو پروفیسر تیں کتنے تحقیقی مقالے لکھن تے نہ ای اوندے ایوارڈاں تے کوئی گالھ کیتی۔۔۔
او اوندے مایو کوں یاد کریندے رہے۔ ماما افضل بولیا :

”مظفر پتر۔۔۔ تیڈا پیو بہوں سیاناں حکیم ہا۔۔۔ ہتھ ڈیہدیں ای مرض پچھان گھند ہا۔۔۔ اوندی ڈٹی دوا ہک
لک ہندی ہئی۔۔۔“

چاچی خٹو بولی ”تیڈی اماں دا اخلاق بہوں چنگا ہا۔۔۔ اوڈا ہڈیاں سوہنیاں چنیاں رنگیدی ہئی۔۔۔ عید تے
ہر کہیں کوں چتی رنگ تے ڈیندی ہئی۔۔۔“

ہر کوئی اوکوں صرف حکیم عبد القادر دا پتر سمجھدا ہا۔۔۔ اتھاں اوندی آپنی کوئی سجان نہ ہئی۔ دل تے ہک
بار پئے گیاتے او اگلے ڈینہہ ای لاہور واپس آ گیا۔

اوبالکل کلہارہ گیا ہا۔ بے چین تھی تے گھر وچ پھر دا ودا ہا۔۔۔ اوکوں ایویں پیا لگدا ہا ہن تاں ایں گھر

دیاں کندھیاں دیاں اکھیں وچ دی اوندی کہتے کوئی پہچان نہیں رہ گئی۔۔۔ ایہ ماحول۔۔۔ ایہ فضا۔۔۔ تاکیاں
وچوں آندی ہو اسب او پریاں او پریاں ہن۔ تاکیاں نال لگی ہو گن دیلیا دی ہیل دے پھل کر گن تے لوں
کلیاں بے نیازی تے لا پر واہی نال اسان کوں کھریاں ڈھدیاں ہن۔

دروازے تے ہیل تھی۔ پروفیسر نے در کھولیا۔ سامنے کاشف ہا، تے نال فوٹو گرافر تے رپورٹر کھڑے

ہن

”تہا کوں مبارک ہو دے پروفیسر صاحب۔۔۔ تہا ڈاپٹر کرکٹ دی قومی ٹیم وچ سلیکٹ تھی گے تے اسان
اوندے والد دی حیثیت نال تہا ڈانٹو یو گھن آئے ہیں۔“

اوں اگوں دودھ تے کاشف کوں ہاں نال لاگھدا۔۔۔ او چمکدیاں اکھیں تے لشکرے چرے نال پریس کوں
ڈسیندا پیا ہا۔

”میں ساری زندگی فلسفہ پڑھدا تے پڑھیدا رہ گیاں پر ایہ فلسفہ اج میڈی سمجھ وچ آئے جو ساڈی کھی
کوئی شناخت کائے نہیں۔ اسان آپنے وڈکیاں کنوں وی پھیندے ہیں تے ساڈی پیڑھی وی ساڈی
سجھان ہدی ہے۔“

فتوحاتِ فریدیہ

خواجہ فریدؒ کی فارسی تصنیف **فتوحاتِ فریدیہ** کا سرائیکی ترجمہ

علامہ میر حسان الحیدری چانڈیو کا ترجمہ ۷۵ صفحات کے شاہکار مقدمے کے ساتھ

خواجہ فریدؒ کے سوویں عرس کے موقعہ پر

تصوف اور مسائلِ سلوک پر ایک روشن کتاب

۱۸۲ صفحات، رنگین سرورق، عمدہ کاغذ اور طباعت، مجلد قیمت = ۹۰/ روپے

مینی آرڈر بھیجے یا دی پی منگوانے کے لئے لکھیں :

ناظمِ مطبوعات

سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) - ”جھوک سرائیکی“ - سرائیکی چوک بہاولپور

سہ ماہی سرائیکی بہاولپور

جانباز جتوئی دی شان وچ عرشی مشاعرہ

(بہشت وچ حضرت خواجہ غلام فرید دی سرپرستی)

ہک ڈینہہ میں (راقم الحروف) سرانیکی ادنی مجلس دے دفتر جھوک سرانیکی وچ میز گرمی تے لکھ ایٹھا ہم جو میکوں نندروی گھل آگئی۔ کیا ڈیہداں جو باہر ہک سوہنا جیہاں گھوڑا کھڑے چندی گردن تے سُہری والاں دی جھار ہے اوندی کنڈا تے نویں زین کسی ہوئی ہے او آبدے جو ذوق صاحب جلدی آؤ جو آسماناں تے عرشی مشاعرہ پیا تھیدے تے میں تہا کوں گھن آیا ہاں میں پھٹھا جو توں کل والا گھوڑا ہیں۔ اوں جواب ڈتا جو میں سمند ہوا یعنی خیالی گھوڑا ہاں میں سوار تھی گئیں۔ اوتاں ایڈی تیز رفتاری نال اُڈن پنے گیا جو سائنس دان دے اپالو تے فضائی سیارے وی اوندی تیز رفتاری دما مقابلہ نہ کر سگدے ہن۔ پتہ نہیں کھاں میں اُڈ گیا ہوسی ایڈی تیزی نال اُڈا پیا ہئی جو میکوں ڈاڈھی گرمی لگن پنے گئی ایں دے لگے جو میڈے کپڑیاں کوں بھاگ ویسی۔ میں خیالی گھوڑے کوں آکھیا وے گھوڑے آتوں ہو لے ہو لے اُڈ جو میکوں ٹھڈی سلامتی والی ہوا لگے اُڈانا ہا سمجھ گیا۔ اُڈان ہولی چاکٹس میکوں ٹھڈی ٹھڈی ہوا گئی۔ دس وچ دم آیا ہک جاتوں لکھد میں ہوئیں ڈاڈھی روشنی آئی میں پھٹھا تاں گھوڑے آکھیا اے چندر دا خطہ ہے۔ میں دل وچ سوچیا جو انساناں تیری آبادیوں کے مشورے ہیں آسمانوں میں۔ ولا کیا ڈہداں جو سامنے ہک بہوں ڈاڈر وازا ہے چندے اگوں فرید گیٹ تے مشہور جنگ والا درہ خیبر کوئی حیثیت نہیں رکھدے اوندے اتے بہشتی دروازہ لکھیا ہو یا بائی۔ گھوڑا رک گیا تے آکھیں تہا ڈی منزل آگئی ہے

یاران تیز گام نے محمل کو جالیا

اے سارا سفر ہک سیکنڈ وچ طے تھی گیا۔ بہوں سارے فرشتے ودے ہن میں مشاعرہ گاہ دا پتہ پٹھا۔ اومیڈی بولی نہ سمجھ سکے۔ میکوں ہک پیر بزرگ فرشتے کوں گھن گئے۔ میں ڈٹھا جو اوں فرشتے دا سر آسمان نال لگدا پیا ہئی۔ سفید ریش ہاتے جسم دے وال وی چٹے ہن نکھاں سالاں دی عمر دا لگدا ہئی۔ ویناں دی ہزاراں بولیاں دا ماہر ہئی۔ چندے اگوں سرانیکی دے PH.D ڈاکٹر شکیل دغیرہ وی صفر نگدے پنے ہن۔ اومیڈی سرانیکی گالھ بات سمجھ گیا۔ فرشتیاں کوں آکھیں اے کوئی سرانیکی شاعر ہے ایں کوں

جنت دی مشاعرہ گاہ وچ پہا آؤ۔ میں دل وچ شعر کہتا جو جنت وچ کوئی تاس میڈی ہو لی کھیا ہے۔
 اک نقذات میری سمجھا توں ضمہ اس سمجھا مجھ کو جنت سے نکالا ہوا انسان سمجھا

ڈوں فرشتے میکوں جنت دی مشاعرہ گاہ وچ کھڑا آئے۔ میں عرشی مشاعرے دے پنڈال کول ڈنھا پنڈال
 کیا ہئی مک بہوں وڈا باغ بہشت ہئی ہزاراں کرسیاں وچسیاں پیاں ہن۔ سامنے وڈی اسٹیج تے رنگا میری
 قالین وچھے پئے ہن۔ سونے چاندی دے جڑاؤ تخت پوش وچھے پئے ہن۔ انہاں دے ہیرے جواہرات
 وچوں سرخ، سبز تے پیلے رنگ دیاں شعاعیں (Rays) نکل نکل تے ماحول کول ہر نورناؤیندیاں ہن۔
 مشاعرہ سنن والے لوکاں نال پنڈال بھر تیج گیا۔ سٹیج دے نال سرانیکسی اوئی مجلس دے ممبران کیتے مک ہا
 تے خاص انتظام کیتا گیا ہئی۔ اُتھاں (Reserve) دی پٹی لاڈتی گئی ہئی۔

مک پاسوں میں بہوں سارے ہدیاں دی بھیر۔ آندی ڈٹھی جیندے اگول اگول سب سید نذیر علی شاہ
 بریگیڈیئر صدر سرانیکسی اوئی مجلس آندے پئے ہن۔ انہاں دے نال نال مجلس دے بانی ممبران دی وڈی
 تعداد ہئی جیندے وچ صدیق طاہر (M.A) (نائب صدر ۱۹۶۳)، بشیر احمد ظامی محقق سرانیکسی (اول نائب
 صدر ۱۹۶۳ء)، حاجی محمد دین بشیر (B.S.C) (اول جنرل سیکریٹری ۱۹۶۳ء) شیخ محمود علی افسوں علیگ
 (M.A L.L.B) (نائب صدر) نور محمد علوی (M.A L.L.B) (نائب صدر) خان بقا محمد خان بقا (سابق
 ڈائریکٹر تعلیم اسلامی ریاست بہاولپور) خان نور احمد خان خاکوانی (سابق مشیر مال) نجم الدین لغاری
 ایڈووکیٹ (نائب صدر) محی الدین شان B.A ایڈیٹر روزنامہ پرواز (نائب صدر) شعرا حضرات وچ
 سائیں جانباز جتوئی، استاد الشعرا حافظ عبدالکریم دلشاد، فیض محمد دلچسپ، دبیر الملک نقوی احمد پوری،
 عبدالعزیز نشتر غوری دے نال سینکڑے بے شاعر وی ہن جو مجلس دے مددگاری تے امدادی رہ چکے ہن
 سارے شامل ہن مشاعرے دے کارکن مہاندریاں نے سرانیکسی اوئی مجلس دی ٹیم کول وڈے ادب نال
 کرسیاں تے لٹھایا تے انہاں کول ہمیشتی شربت دیاں بوتلاں وڈا یونے۔

مک پاسوں بہوں وڈا پہلی کاپڑوانگول جہاز نظر آیا۔ شور مچ گیا جو امام سرانیکسی حضرت خواجہ غلام
 فرید رحمۃ اللہ تشریف گھدی آندن ساوے ساوے گھاہ والے میدان وچ جہاز لتھا (Land تھیا) پٹ کلبا
 اگول اگول خواجہ سائیں ہن انہاں دے پچھوں وھویں (۲۰) صدی دے سرانیکسی دے بادشاہ شاعر علامہ
 مولانا نصیر الدین خرم بہاولپوری تے دبیر الملک مولانا عزیز الرحمن عزیز محقق و مورخ بہاولپور طابع دیوان
 فرید ۱۹۴۲ء آندے پئے ہن۔ میں اگول تے ودھ کے خواجہ دا قدم بوس تھیم سیں خرم تے مولانا عزیز
 دے ہتھ چٹیم۔

اس ماہی نے خجان کھداتے فرمایا دے چھو کر اتوں ذوق ہیں ساڈے یار حکیم عبدالحق شوق دا پتر ہیں
 مولانا نال تعارف کر ایو نے اے شوق دا بال ہے۔ ڈوہاں بزرگاں محبت نال میڈے سرتے شفقت و احبت
 پھر یہ پنڈال وچ ٹریا ماتا نیکر دی آواز وچ پلے بیک موسیقی و جن لگ پئی ع
 آچنوں رل یار بیلوں پچیاں فی وے

خواجہ سائیں دا اے مصرعہ پورے عالم انسانیت دے واسطے امن امان دا پیغامبر ہے۔ سارا ماحول جھومد اپیا
 ہائی۔ اتنے وچ خواجہ سیک سٹیج تے بچ گئے۔ سارے داسار اپنڈال ادب نال کھڑا تھی گیا۔ خواجہ صاحب
 ہوں پہلے آون والے حضرات جبرہ جھے سنہری تخت پوشاں تے بیٹھے ہن انھاں وچ حضرت خواجہ حافظ خدا
 علی خیر پور شریف والے (اٹھارویں صدی)، سرائیکی دے باوا آدم سائیں سچل سرمست (اٹھارویں
 صدی)، مثنوی سیقل الملوک دے مصنف سیک لطف علی ۱۱۵۲ھ شامل ہن۔ سب صاحبان دے نال
 خواجہ فرید نے بادب مصافحہ کیتا۔ مشاعرہ دا سٹیج سکر یٹری ہک سو ہنڑا نیگر ادیب شاعر صدیق طاہر کون بنایا
 گیا۔ جیں ادب نال خواجہ فرید دی اجازت نال مشاعرہ شروع کرن دا اعلان کیتا۔ ایں عرشی مشاعرہ دی
 ترتیب دی آفاقی ہائی۔ حضرت خواجہ دے فرمان تے شاعر کون سڈیا ویندا ہائی اتھاں وڈے چھوٹے شاعر
 دا کوئی فرق نہ ہائی مشاعرے دے آغاز کیتے صدیق طاہر نے حضرت خواجہ خدا بخش دی خدمت عرض کیتا
 آپ نے تلاوت پاک کیتی اوندے نال اپنے کلام مثنوی جنڈری دے کچھ بند ارشاد فرمایو نے۔ ایندے بعد
 سرائیکی زبان وچ تصوف دے باوا آدم عبد الوہاب سچل سرمست نے نعتیہ اشعار پیش کیتے۔

گل نبیاں دا سرتاج محمد ﷺ

بحر عرب امواج محمد ﷺ

امت تیڈی کیوں غم کھاوے

چیندی تیکوں لاج محمد ﷺ

سچل کون غم کوئی نہ ہئی

کیتا لا یحتاج محمد ﷺ

صدیق طاہر نے صوفی فیض محمد دلچسپ کون سٹیج تے سڈیا۔ کچھ شعر ملاحظہ کرو۔

محمد ﷺ بشر نہیں اے خیر البشر ہے

محمد ﷺ دا نوریاں تے راہندا اثر ہے

محمد ﷺ دا بولن خدا دی خبر ہے

محمد علی شاہ

شیخ بکری نے سردار غلام رسول خان جانباڑ جتوئی واناں پکاریا جانباڑ نے لمبا کر تاسر شائے
ماوے رنگ والا اچا پاتا ہویا ہانی۔ گل وچ بیرے موتیاں والا حسینی کنٹھا بھی ماوہی سو بھی ڈاڑھی تے
تے ونگرے ونگرے چوٹے ہن جب قلندری شان نال دیوویں صدی دابے نیاز شاعر آیا سبھ توں پہلے
اوں نے خواجہ فرید دی قدم ہوسی کیتی ول سارے بزرگان کوں ادب نال جھک ہتھ بدھ عاجزانہ انداز دے
سلام پیش کینس خواجہ سائیں دی فرمائش تے نظم نیک جی دے اشعار سنایوئے۔

بک نیچر گھڑ سیانی کوں
میں ویدا ڈھم پانی کوں
او گھڑا گھڑ چاتی ویدی
سدھی سدھی سادھی سادھی مرادی
بانہی سوہنے پاک خدا دی
مست غزالی اکھیاں جیندیاں
خوف خدا توں جھکیاں ویندیاں

صدیق طاہر نے جانباڑ صاحب کوں آکھیا جو خواجہ سائیں دا فرمان ہے جو روہی تاں سنواؤ۔ جانباڑ نے ہتھ
بدھ تے وڈی نیاز نال کچھ شعر سنوائے۔

کھپ تے بوئی بنن و جاوون
مورے ٹولے وجد وچ آوون
کنڈی کنڈا جھمراں لاوون
کریمہ کنڈیری جشن مناوون
چڑیاں چوہکن لالیاں دھاوون
بلبل خوش تھی گاؤں گاؤں
مور جھنگار پئے پیلاں پاوون
کونجاں کرکن جوڑ قطار

اجن مشاعرہ جاری ہا جو اچن چیت صدیق طاہر دی نگاہ میڈے اتے پئے گئی میکوں اشارہ کرتے سڈیوں
ذوق توں اتھاں کتھاں میڈی منظوری کنٹیں۔ جلدی جلدی اتھوں نکل ونج میں ڈاڈھی منت کیتی مشاعرہ

من دے۔ میں عید اپنا ساتھی محاسن دامبر ہاں۔ آکھیں ذوق سیڑی میدے دل وچ اذھی قدر ہے پر
 ۱۷ مشاعرہ تاں اللہ کول جگہ ہوئے باقی باللہ عالم بقادے مرحومین حضرات دا ہے۔ حاجی محمد دین بشیر
 کون آکھیں جوایں کول فوراً عرشی لفت تے سوار کرو او وٹجی والی ہے۔ میں ڈٹھم جو بک پاسے ہوانی جہاز
 اٹھوں باڈی ہو اوچ لڑکی کھڑی ہئی۔ جیہند اسرہانہ پیراوندے وچ اٹھ بلدی تے وسدی کھڑی ہئی۔ حاجی
 صاحب نے میگوں سوار کر ڈتا فرشتے کول آکھو نے جو ہیں کول پاکستان وچ لہا ڈیوانے میں بہہ گیم لفت
 زمین ڈوں منہہ کرتے چلن لگ پئی وڈا شور تھیا کڑا کے دھماکے تے بدلاں نال ٹکراں دی مینہہ ہوادے
 جھڑاں کول چیرن لگ پئی۔ اوں ویلے میگوں سیفل ملوک دے او شعر یاد آون لگ پئے جتھاں مندر وچ
 شراوے داہڑا ترٹ تے پھالے پھالے تھی گیا۔

گرد ولہیٹ سلیٹ گھدا، تے سخت چپیٹ چلمانی
 پیا کڑکاٹ، دھنداٹ دھما دھم سہم شوکاٹ ڈکھانی
 کن من، گڑا، کڑاکڑ لتھا جھڑ مڑ مینہہ وسائی
 پیا گھمسان گھماچے کھاتے کھڑ بڑ بیریاں لائی
 کھا ٹکر تھئے ٹکڑے ٹکڑے بیڑے تختے تھئے توانی
 آپو آپ انجو انج رلے تختے جا پجائی

جڈاں لفت کشش ار ضی وچ آئی تاں جہاز دے چلاون والے سٹورٹ وغیرہ فرشتیاں نے اعلان
 کیا جو زمین دا جیڑھا پیل پیل خطہ نظر دا پئے اے چین دا ملک اے۔ ہاکیٹا ساوا خطہ انڈونیشیا، ملایا، جاپان
 ہے۔ سرخ سفید علاقہ امریکہ تے انگلستان دا علاقہ ہے۔ میں ڈٹھا جو اتھاں لال تے چنے گاماں والے لے لے
 لے باندرال و انگواں بندے دے ہن کچھ دیر بعد ساوا ساوا علاقہ آیا اعلان تھیا جو اے پاکستان ہے۔ پر ابا کھ
 (مصدق) دا ویلہا ہئی اذاناں دی آواز آندی پئی ہئی۔ مسیتاں تے امام بارگاہیں نظر دیاں پیاں ہن جنہاں
 دے باہر دروازاں تے کلا شکوف چاتے لوک پھراؤ بندے ہن۔ جو کوئی نمازیاں کول نہ مار گھتے میں آکھیا
 میں سجان گدھے اے میڈا وطن پاکستان ہے۔ میگوں بہاوپور لہا ڈتا دنجے۔ وڈے دھماکے نال لفت جہاز
 ڈک گیا اینویں لگا جو میں ڈھے پیٹم۔ میڈی نندرا کھڑ گئی۔ کیا ڈہاں جو میں سرانیکی جھوک دے کمرے
 وچ کرسی توں تلے ڈٹھا پیاں اپنے آپ کول سنبھال تے میز تے ڈٹھم تاں کاغذاں تے عرشی مشاعرے دی
 اے کاروائی لکھی پئی ہائی جو کچھ یاد رہیا لکھ ڈتم۔

مزاحیہ خاکے عید الفطر دی مناسبت نال

پئے : میں کھیا، بھلا تھیوی! گالھ تاں سن۔

زال : آئی آئی

پئے : کیجے کم اچ رو دھی پی ایس جو تر بھکھا سڈ مریندا پیاں تے توں ”آئی آئی“ آکھ تے چپ کرویندیں۔

زال : اے۔ اے گھنوں۔ میں آگئی آن، ہن ڈسو کیا گالھ اے؟

پئے : اے کیا ہے تیڈے ہتھ اچ؟

زال : سینویاں ان، میں سو چیا عید نماز تے و نجن توں پہلے کچھ منہ مٹھا کر گھنوں۔

پئے : اے تاں وڈی سمجھداری آلا کم کیتی۔ آن طبق ایڈے رکھ۔ تے ولا میڈ کم ڈکھ۔

زال : میڈا خیال اے کچھ کچیاں رہ گین، بھنیاں ٹھیک فی گیاں۔

پئے : (چڑچڑ کھاون دی آواز) نہ نہ ستھریاں بنیاں پن۔

زال : ہا ہن ڈسو، کیا گالھ اے؟

پئے : کیا ڈسوں سائیں؟

زال : سینویاں مل گن تاں آپنے سڈوی بھل گیو۔

پئے : بھلا تھیوی، کھاون پیون داترول تھی و نجنے تاں، یا سب کچھ بھل ویندے۔

زال : اچھا ان سنیویں تے تہاں ہتھ ہولار کھیہ جیو۔

پئے : کیوں سائیں؟ عید آلے ڈیہ نہ تاں جھلا دلائی ہو و ناچا ہیدا۔

زال : میں سارا تھاں تہاں ڈے چئی آئی آن۔ بالیں واسطے پچھتے کچھ کوئے نی۔

پئے : اول حاضر۔ میں لالائے کھانداں (ہولے ہولے کھاون دی آواز)

زال : تو ایڈا دفترا دورہ کینویں رہیا؟

پئے : بس بھلا تھیوی بھکھا چھوڑیم۔ نوکری جو کرنی تھی۔ ڈکھ رات کون چ گیاں تاں؟

عید بالیں اچ آن کیتی ام اے تاں منیں۔

زال : ڈاڈھا سو ہنا کم کیتے وے۔ ہن کھاپی تے عید نماز واسطے وی تیار تھیو و

پے: تیار ہاں قمیواں۔ پر فی گالہ سنی۔ میں کپڑے کپڑے پیساں؟
 زال: سائیں میں تویدے واسطے شلوار قمیض سا رکھی ام۔
 پے: دو بے توں اتھی ہشیار تھی گی ایں۔
 زال: آخر میں زال کہہ دی آں۔

پے: اچھا میاؤس۔ لیا کیا خریداری کیتی ای؟ میں تاں اتھاں ہم کیناں۔
 زال: آپنیاں چوڑیاں گدھیم۔ نذیراں واسطے بوجھن گدھم، کلپ، پراندہ، نکلے دی موٹر۔
 پے: واہ واہ ہیا کیا گدھی؟
 زال: نکمیں دے کپڑے آپنا سوٹ، تویداسوٹ، اماں واسطے کاشن داکہ جوڑا۔
 پے: بیا؟

زال: بالیں دیاں جتیاں گدھیم۔ شودے اینویں لڑ لڑکنی ودے ہن۔ موسم بتل گے اونویں وی تاں
 انما لے دیاں چپلاں گھنیاں ہن۔ میں کھیا عید تے کیوں نہ چا گھناں۔
 پے: چنگاں کیتی۔ بیاؤس کوئی بی شے؟

زال: نکلے داپو آ۔ اج اے ہیا بیا کیوں بھدا تھیں؟ سودے سن تے صلواتاں نانی سنوایاں۔ بھلا
 ٹوک بازی تاں ناہیں کیتی بیٹھا؟

پے: پتر جیونیں۔ میں کڈوں تیڈے تے طنز کیتم؟ اے ڈس کوئی کھاؤن پیون دی شے وی گدھی ای یا
 عید آلے ڈینہ روزہ رکھو یس؟
 زال: ترے سیر کچی بانسپیتی گھن رکھی ام۔
 پے: تے پکی بانسپیتی؟

زال: ناں زردے دی جاہ تے کسٹرڈ دا دیگڑا پکا رکھیم۔
 پے: اوکوں فریج اچ چارکھ۔ عید توں جو دلاں کسٹرڈ دا ہاں ٹھریا پیا ہووے۔ بیا کجھ؟
 زال: کلو گڈ داوی گھن رکھیم۔

پے: کلو گھٹنی؟ آیا گیا وی تھی ویسے۔
 زال: قیمہ وی تاں ہے ڈو کلو۔ کجھ کباب تل گھناں۔ کجھ کو فنتے بنا گھناں۔
 پے: میں کھیا سلاد ضرور بنا گھنیں۔

زال: میوکوں پتہ اے تویدی عادت دا۔ ہیں ساگوں و سلیں دا کنڈھاتے ٹماڑیں دا کجیر گھن رکھیم

پئے (پس عرصے ایچ یکا کھاندر ہندے، اوندے چپہ چپہ کھان دی آواز آندی روہندی اے) لھر
چٹنی وی ہانگھنیں۔ توں دھانیں دی چٹنی سواد دی ہیندی (ڈکارڈے تے) اے چاہن تھال۔ میں
بتھ اگھ گھناں تیڈے بوچھن نال؟

زال: (خالی تھال ڈیکھ تے) ہے اللہ تہاں ساریاں سنیو یاں بہکل چھوڑین؟

پئے: تے ہیا تیڈے وڈیں واسطے رکھاں ہاں؟

زال: میں آکھیا وی ہم۔ بالیں واسطے جی جو۔ پچھوں دیجڑے ایچ کھ کوئے نی۔

پئے: میکوں یاد کیوں ناوی ڈوایا؟

زال: میں تاں گالھیں لگ گی ہم۔

پئے: تو میڈیں گالھیں ایچ نہ آئی کرنا۔ ہشیاں تھی تے تیٹھی کر۔

زال: اچھا ہیں واروں سودے وی اتھال اتھال تے بھدے بیٹھے ہاوے۔ اچھا بیا، اچھا بیا۔

پئے: اچھا چھوڑ کھپار۔ بالیں واسطے بیاں اکال گھن۔ بہ تھالی میکوں وی ڈینویں چا۔

زال: (در کھڑکن دا آواز سن تے) میں آہدی آں، کون اے؟

(ونج تے ولن دی آواز) نال آلیں دی نکئی ہئی۔ جیوڑے پکئے نیں۔ اے پلیٹ ڈے گئی اے۔

(بال دے روون دی آواز آندی اے) تہاں اے تھالی اندر چار کھو۔ میں بال کوں سنبھال گھناں۔

(زال مائیک توں پرے چلی ہندی اے۔ پرے توں بال دے روون دی آواز آندی اے پی تے مادے

چپ کر اوندی آواز وی آندی اے) نہ میڈا پتر نہ میڈا چن۔ بس بس شاہس، تیں عید نماز تے کبہنی

ونجنا؟ شونے شونے کپڑے پیسے میڈا لال اج۔ جتی وی نویں پیسے (بال ہولے ہولے

سڈکدے۔ اونکوں چاتے پئے دی طرف یعنی مائیک دے نیڑے آندی اے) آ۔ میں پتر کوں جیوڑے

کھواواں۔

(پلیٹ خالی ڈیکھ تے) کیا؟ تہاں اے جیوڑے وی چھنڈک چھوڑین۔

پئے: (وڈا ڈکارڈے تے) آپ تاں آکھی انہاں کوں اندر چار کھو۔

زال: میں آکھیا ہم اندر کوٹھے ایچ چار کھو۔ آگواڑا ایچ کاں چنچ نہ مارونجے۔

پئے: اچھا، میں سمجھیا آکھی اندر ڈڈھ ایچ چار کھو۔

شاہپنگ

پے : اے اتنی خاطر داری کیوں پئی تھیوی اے اج ؟
 زال : کیا دی خاطر داری ؟ تویدی خدمت کرن تاں میڈا فرض اے۔ ہے کے کوئے تاں ؟
 پے : او تاں ٹھیک اے پر اے فرض اج نواں تاں نی لتھا۔
 زال : تاں میڈی خدمت کوں کڈا ہوں نیا ہے ؟
 پے : اے منید انم بیٹھا، تاں ہیا کیا بیٹھا کرینداں ؟
 زال : تساں تاں اکیوں وی مسکا بیٹھے سمجھدو۔
 پے : تاں جس جہی گروی گالھ کرن آلی مکھن لاون پے ونجے تاں ڈس حیرانی تھیوے کہ نہ تھیوے ؟
 زال : گالھیں ہاوں تاں کوئی تساں کنوں سکھے۔
 پے : تے بیوقوف ہاوں کوئی تاں کنوں سکھے۔
 زال : اچھا اٹھو ہن کپڑے بدل گھنو۔ میں استری کر چھوڑیم۔
 پے : کیوں خیر ہے ؟
 زال : جلدی کرو۔ روزے افطاری دانا نم وی آون آلا اے۔
 پے : کیوں اج استری تھئے کپڑے پاتے افطاری کرنی اے ؟
 زال : ول او ہے گالھیں دے گھبوڑ۔ بزارنی ونجنا کیا ؟
 پے : کیوں ؟ افطاری بزار اج کرنی اے اج ؟
 زال : تو کیوں افطاری دی لگی پی اے۔ دوکاناں بند تھی ویسن۔ روزے کھولن دانا نم نیڑے آند اویندے
 پے : ول اساں کیا کروں ؟
 زال : اساں ابھل کروں، بزار ونج تے شاہپنگ کروں۔ عید دی جیرھی خریداری کرنی اے۔
 پے : یکھی خریداری ؟ میں کوئی خریداری نی کرنی۔
 زال : پر میں تاں کرنی اے۔
 پے : کیا شاہپنگ کرنی اے ؟

زال : گمن سائیں ہن میں ولا مری و جانواں ۔ گل ڈیاناں ہم سارا کتھ ۔ ہوں ویلے سر نئی نئے رہے ہاوے ۔

پئے : ہر سٹ بہن وی تاں میڈی عادت اے ۔ جذوں دی شادی کیتم میں تاں سر

زال : (کالھ تک تے) ہر لوڈیا ہئی تہاں ۔ تے آکھیاوی ہئی اچھاڈ بکھسوں ۔

پئے : ول ہن کیاڈ بکھوں ؟

زال : میڈے نال جلو تے میکوں شاپنگ کریندا ہویاڈ بکھو ۔

پئے : اللہ نہ ڈکھاوے ۔ اسجھا ویلہا تاں دشمن کوں وی نہ ڈکھاوے ۔

زال : اچھاڈ سو بوٹ کیرھے پیسو ؟ اے مکیش پاگھنو ۔

پئے : چلو ایہے سہی ۔ پر جراباں وی تاں گول ڈے ۔

زال : انہاں نال جراباں دی کیا لوڑاے ؟ اونویں وی تاں توڈیاں جراباں تاں ساریاں پھٹ گن بوٹ

ہالی نویں ان ۔ توڈیاں جراباں بوٹیں کنوں پہلے کیوں پھٹ ویندین ؟

پئے : جراباں چمڑے دیاں ہوڈے ۔ ول جراباں تے بوٹ کٹھے ہنڈھسن ۔

زال : میں کھیا ، توڈیاوی میڈے آلا حال اے ۔

پئے : او کیوں نیں ؟

زال : تہاں کنوں بوٹ ہن پر جراباں کوئے نی ۔

پئے : تے تائیں کنیں وی کیا جتی ہے تے جراباں کوئے نی ؟

زال : نہ نہ میں کنیں بو چھن ہے پر او ندے نال رلد اسوٹ کوئے نی ۔

پئے : اوہو

زال : رو مال ہے اجرک کوئے نی ۔

پئے : واہ بھئی واہ

زال : مندری ہے کٹھ مالا کوئے نی

پئے : خوب

زال : شیشی ہے عطر کوئے نی ۔

پئے : اچھا

زال : منہ ہے کریم کوئے نی ، اکھیں ان کجل کوئے نی ، ہتھ ان میندی کوئے نی ، نو نہ ان نیل پالش

کوئے نی، چپ ہن سرخی کوئے نی۔

پئے : واہ بھلا تھیوی واہ۔ توں تاں شاعر بن گی ایں۔
زال : کیوں؟

پئے : اے ہے تے اوکینیں۔ ایں اے تے اوں کوئے نی۔ اے پوری غزل ای تاں ہے جیرھی تیں سنائی
اے۔

زال : تویدی صحبت رہی تاں ول شاعر ای بننا اے کوئی ہدے تھوڑی بننا اے۔

پئے : واہ واہ اے ڈو جھاشعر عطا کیتی

زال : اچھا ہن اٹھووی سسی، اے مشاعرہ کئے نی۔

پئے : ہد ہن میڈے شعروی تاں سن گھنوں۔

زال : کیجے شعر؟

پئے : ڈیکھ یڑی تری ! میڈاوی منہ ہے پر زبان کوئے نی، کھیسہ ہے پر پیسہ کوئے نی، گوڈے ہن پر سہ
کوئے نی، گھر ہے پر اختیار کوئے نی، یعنی توں ہیں پر میں کوئی نی۔

مچھی دا شکار

نذیر : یار غفور ! عید آلے ڈینہہ مچھی دا شکار کروں، کچھ بے تکی گالھ نی؟

غفور : اساں اج تائیں بے کیرھے ٹک آلے کم کتھن؟ نذیرن سائیں۔

نذیر : ہیں واروں میں آہداں، چھوڑایں کھچ کھچ کوں۔ گھر ول جلوں۔

غفور : نہ یار نہ، ہن تاں دریاتے وی پچ گیوں۔

نذیر : تے جے مچھی نہ پکڑی گی تاں

غفور : تاں ول شرم کنوں بڈ مرسوں

نذیر : توں بسم اللہ کریں۔ میں تاں گھر ول ویساں۔

غفور : اچھا اے گھن کاٹا۔ اوپی اے تیڈی سوٹی۔

نذیر : میں سانپے کوں ہتھ نم لیدا۔ توں ہٹاڈے میکوں۔ ناتاں میڈا جواب ای۔

غفور : اچھایار اچھا۔ ہک تاں تیڈے نخرے نی مکدے۔

نذیر : بھک توں پرے تھی بیہ۔ اونہ ہووے ٹٹارے ودا کھانویں۔

غفور: چلو ڈھبہ ہج سے تاں تھیں نال مچھی پکڑ گھنوں
نذیر: توں تاں ارمانی تھیں۔ عیڈ اوہاون دار یکار ڈجو ترث ویسے۔
غفور: او کیوں؟

نذیر: تیں آپ نہ ڈسیا ہجو میکوں دائی دھنویا ہایا مکاں دھنویسے۔
غفور: اوہ تاں میں محاورہ لا لیا تم۔

نذیر: چلو توں محاوریں نال دھاں گدھا کر ایہا تیڈی مہربانی۔
غفور: یار کوئی مچھی نی پی آندی ہالی تائیں۔

نذیر: سوہنا، مٹھیاں اج عید گاہ گیاں ہوں۔

غفور: یاوت گھر بہہ تے سینویاں بیٹھیاں کھانڈیاں ہوں
نذیر: اساں آنگے نکمیاں کوئی نی جو دریادی بھک تے اونجن۔

غفور: ہو سجدے مچھی بزار اچ و دیاں ہوں۔

نذیر: اچھا سائیں جتھاں رہن خوش رہن۔

غفور: ہدیار آپنی خیر خبر تاں ڈیون۔ (وڈی ساری حباسی گھدے)

نذیر: یار میڈیاں تاں بہہ بہہ تے لتاں گڑگن۔

غفور: کوئی گالھ نی خدا کیتا تاں نہیں کوئی مچھی پھس ویسی۔

نذیر: تے جے خدا نہ کیتا تاں اینویں جج بیٹھے مریوں۔

غفور: یار کوئی گالھیں کروں تاں وقت گزرن دا احساس نہ تھیسے۔

نذیر: تے اے کیا بیٹھے کریندوں؟

غفور: میڈا مطلب اے جو کہیں موضوع تے گالھ کروں۔

نذیر: کیرھے موضوع تے؟

غفور: جینویں۔۔۔ (چکیدیں ہوئیں) جینویں جو۔۔۔ مثلاً شعر و ادب تے کوئی گالھ کروں۔

نذیر: دماغ ٹھیک اے تیڈا؟

غفور: کیا مطلب؟

نذیر: تیڈا شعر و شاعری نال کیا تعلق؟

غفور: او میڈا دھاگہ لڈیے (دھاگہ چھکیدیں ہوئیں) اے۔ اے۔ کچھ کوئی نی یار۔

نذیر: جیڑا ہتھ لڈیا ہو سے۔ اونوئیں وی سیڑے ہتھ کھن پے گن۔

غفور: یار اے مرزا غالب بھیاں پکڑیندا ہائی؟

نذیر: تیں اوندیں شعریں اچ بھیاں تردیاں ڈٹھن کیا؟

غفور: او آہدے: جی ڈھونڈتا ہے پھر وہی فرصت کے رات دن

نذیر: ہی س یا تعلق اے؟

غفور: اتھھی فرصت تاں مچھی دا شکار کرن آلے کوں ملدی اے۔

نذیر: پر ڈوجھے مصرعے اچ تاں اوں آکھیں جی بیٹھر ہیں تصور جاناں کیے ہوئے

غفور: ٹھیک اے ناں۔ اتھاں ”جاناں“ توں مراد مچھی اے

نذیر: واہ وا اے معاناں تاں مرزا غالب دیں وڈیں کوں نہ کھیا ہا۔

غفور: یار ہن بس نہ کروں؟

نذیر: شعر و شاعری توں؟

غفور: اوئے یار اے مچھی پکڑن دی بے ہودگی توں۔

نذیر: ڈیکھ گھن۔ شوق سیڑا اے۔ میں تاں اونوئیں یاری اچ بدھاوداں

غفور: یار میڈے پیرو سم گن۔

نذیر: میڈے پیر تاں ظہر دے وسمے پن تے ہن عصر آگی اے۔

غفور: ہا یار بھجھ ای بس تردا ودے۔

نذیر: بس نہ کروں؟

غفور: جینوئیں سیڑی مرضی۔

نذیر: آگھر جلوں۔ مچھی واسطے عام معافی دا اعلان کریندوں۔

غفور: یار ہک آئیڈیا اے۔

نذیر: آکھ

غفور: مچھی بزاروں نہ گدھی جلوں

نذیر: کیا مطلب؟

غفور: گھر آلیں کوں ڈیسوں جو دریا توں پکڑی اے سے۔

نذیر: گلہ تاں ٹھیک اے جل ول مچھی بزار جلوں۔

غفور: نواں آیاں ایس سوہنیاں۔ بہاولپور دے مچھی بازار اچ مچھی کوئے نی دکدی۔
 نذیر: ول او انداناں مچھی بازار کیوں اے؟
 غفور: اے کہیں مچھی کنوں پھسوں۔ ہن اتھوں تاں ٹروں۔
 نذیر: سبزی منڈی آلے پاسوں جلوں۔ اتھوں مل ویسے۔
 غفور: او۔ او۔ اوں ریڑھی تے چٹکی مچھی اے۔
 نذیر: اے ڈو نہیں ہنھیاں گھن گھنوں۔ ہک توں چائی ونج ہک میں۔
 غفور: میڈا گھر پہلوں اے جل سینویاں کھاتے ونجیں پیا۔
 نذیر: ول میکوں پجا آتویں۔
 غفور: اچھا (جلن دی آواز)
 نذیر: اے آگے سائیں تیڈا گھر
 غفور: اباسائیں بہروں کھڑن۔
 نذیر: چاچا سائیں سلام علیکم
 غفور: اباسائیں سلام علیکم
 اباسائیں: وعلیکم سلام۔ پتر پکڑ آؤ مچھی۔
 غفور: جیا اباسائیں۔ اے ڈیکھو
 نذیر: (تھیلے توں مچھی کڈھ تے ڈکھیرے)
 غفور: سائیں کیجھی نروئی مچھی اے؟
 اباسائیں: (مچھی کو سنگھ تے) ہا پتر پرے تاں پرو تھی۔ تاں دریا توں پرو تھی مچھی پکڑ آؤ؟

صداق نامہ

بریگیڈئیر سید نذیر علی شاہ مرحوم کی معرکہ الآراء انگریزی تصنیف کا اردو ترجمہ

مترجم: صدایق طاہر

نظر ثانی و اضافہ: عثمان شاہ

سابق ریاست بہاولپور کی تاریخ کے گم شدہ اوراق۔ والیان ریاست کے افسانہ ہائے زندگی

سرانیکی ادبی مجلس کا دوسرا ایڈیشن اضافوں کے ساتھ ۱۵۲ صفحات، رنگین سرورق، مجلا قیمت = ۷۵ روپے

سہ ماہی سرائیکی بہاولپور

قائد اعظم

قائد اعظم محمد علی جناح و اجم ۲۵ دسمبر ۱۸۷۶ء کوں کراچی وچ تھیا۔ آپ دے ابا سائیں
واناں پونجاہی۔ جیہڑے کراچی دے ہک دولتمند تاجر تے چڑے دے وڈے وپاری ہن۔ قائد اعظم
آپنی ابتدائی تعلیم کراچی تے بمبئی وچ حاصل کیتی۔ میٹرک دا امتحان پاس کرن توں بعد انگلستان چلے
گئے۔ اتھاں بیر سٹری دا امتحان پاس کیتو۔ نے تے ہک بیر سٹری حیثیت نال ۱۹۰۸ء وچ وطن واپس
ولے۔

سب توں پہلے آپ کراچی وچ وکالت کریندے رہے۔ ول بمبئی چلے گئے کیوں جو آپ
دے خیال پاروں اتھاں انہاں کوں آپنی ذہانت کوں ازماون دا زیادہ موقع مل سگھسی۔ پہلے ترے چار
سال تاں تنگ دستی وچ گزریے پر آپ نے حالات کوں بہوں جلدی قابو وچ کر گدھا۔ تے آپنی عقل
تے ذہانت نال اتنی ترقی کر گدھی جو انہاں دا شمار بمبئی دے مشہور وکیلاں وچ تھیون لگ پیا۔ کچھ
عرصے مجسٹریٹ وی رہے۔ پر سرکاری نوکری آزاد طبیعت تے بار پئی تاں جلد ای استعفیٰ ڈے ڈتا۔

قائد اعظم نہ صرف ذہین، فطین ہن، او بہوں خوددار وی ہن۔ ہک دفعہ دا ذکر اے جو آپ
عدالت وچ موجود ہن۔ آپ کنوں عینک تلے ڈھے پئی تے گاندھی جی دے قدمیں دے نزدیک۔
گاندھی جی نے اپنی قدم ذرا او دھاڑتے، تاں جو محمد علی انہاں دے قدماں وچ جھک تے عینک چاوے۔
مگر آپ نے اپنی جیب وچوں ڈو جھمی عینک کڈھ تے، صاف کرتے لاگدھی۔ اے ڈیکھ تے گاندھی جی دا
رنگ اڈ گیا۔

آپ شروع توں ای سیاست ڈوں مائل ہن۔ دل وچ قوم دی خدمت دا جذبہ ہئی۔ ایں پاروں
اول دور دی مشہور سیاسی جماعت ”کانگریس“ وچ شامل تھی گئے ہندواں تے مسلماناں وچ اتحاد دیاں
کوششاں پاروں آپ کوں ہندو مسلم اتحاد دا سفیر آکھیا و نجن لگا۔

پر آپ کوں بہوں جلدی احساس تھیا جو کانگریس صرف ہندواں دے مفاد کیتے کم کریندی پئی

اے ، مسلماناں دے قومی مفاد نال اوں کوں کوئی دلچسپی کینیسی ۔ ایں واسطے آپ نے کانگریس دی رکنیت توں استعفیٰ ڈے ڈتا۔ کانگریس توں علیحدگی دے بعد آپ مسلم لیگ دے صدر چنے گئے۔

۱۹۴۰ء وچ آپ دی صدارت وچ ہک اہم جلسہ تھیا۔ جیہدے وچ مسلماناں کیتے ہک انج وطن دا مطالبہ کیا گیا۔ ہندواں ایں مطالبے دی بہوں مخالفت کیتی پر آپ ایں مخالفت دی ذرا جی پر واناہ کیتی تے اپنے فیصلے تے جبر ہے ۔ مسلماناں دی وڈی اکثریت آپ دی ہم خیال تھی گئی ہئی۔ اخیر حکومت برطانیہ کوں اے فیصلہ خنایا تے ۱۴ اگست ۱۹۴۷ء وچ پاکستان ہک انج ملک بن گیا تے مسلماناں دا اے محبوب رہنما پاکستان دا پہلا گورنر جنرل بن گیا۔ پاکستان دے استحکام تے ترقی دی خاطر آپ کوں سخت محنت کرنا پئی۔ جیں دی وجہ کنوں آپ بہوں جلد کنزور تھی گئے۔ ڈاکٹراں دے مشورے تے آپ کوئی چلے گئے۔ انتہاں آپ دی طبیعت کچھ بہتر تھی پر واپسی تے حالت بنی وی خراب تھی گئی تے اخیر مسلماناں دے اے محبوب رہنما ایں جہان فانی توں کوچ کر گئے قوم نے آپ دی وفات دا وڈا سوگ منایا۔ آپ دامتار کراچی وچ ہے۔

عصمت اللہ شاہ (مخدوم عالی)

آفر

ایں کوں چاگھن ٹھوک و جا کے ڈیکھ
تیڈے پیاربا جھوں میا کچھ کائنی
متاں اے سمجھیں بے ملکا ہے
ودا جا جا ڈھاندا پوندا ہے
اے اودل ہے جیہد امل کائنی
اے جگ تے ہے انمول جن
ایں کوں چاگھن سوچ و چار نہ کر
اے ویلے نت انت آندے نیں
نت قسمت در کھڑکیدی نیں
نت یاد دے ڈیوے بلدے نیں

اکھیں چارتھیاں
دل تے تیر لگے
ان ڈھٹے تیڈے قدمیں وچ
ایں کوں چاگھن ٹھوک ماریں ناں
بہوں نازک ہے متاں ترث پووے
دل اوگر ہے جتھ رب راہندے
دل تر تار ب ناراض تھیں

تکلف برطرف (اردو)

اقوام متحدہ کے سروے کے مطابق دنیا کی آبادی پچاسویں صدی کے اختتام تک ۶ ارب ہو جائے گی۔ ہم نے تو پہلے ہی کہہ دیا تھا کہ ایسا ہو گا۔ اردو کا محاورہ ہے ”ایک ایک اور دو گیارہ۔“ ادیبوں کے ذہن میں اس محاورے کے کچھ ہی معنی ہوں، ہم تو یہ سمجھتے ہیں کہ یہ خاندانی منصوبہ بندی کا کوئی چکر ہے۔ یعنی ایک میاں، اور ایک بیوی اور پھر۔۔۔۔۔ پھر گیا۔ دے! قومی زبان کی اس قومی پیش گوئی میں کتنی ٹھوس حقیقت ہے!

ہمارے ایک معزز، روحانی سیاستدان، پشین گوئیوں کے ماہر ہیں۔ وہ ہر حکومت کے متعلق پچیس ہی دن سے کہنا شروع کر دیتے ہیں کہ اس کے دن گنے جا چکے ہیں اور ویسا ہو بھی جاتا ہے۔ یہ اس لئے نہیں کہ ملکی حالات کی نبض پر ان کا ہاتھ ہے بلکہ یہ اس لئے کہ وہ ہر حکومت سے باہر ہوتے ہیں۔ کوئی حکومت انہیں گوارا نہیں کر سکتی، تو، وہ کیوں کسی حکومت کو برداشت کریں!

محکمہ موسمیات میں کچھ ایسے ہی مزاج کے لوگ آباد ہیں۔ ان کی پشین گوئیاں بھی کبھی غلط نہیں ہوتیں۔ محکمہ والے اعلان کرتے ہیں ”آج موسم عام طور پر خشک رہے گا۔ تاہم شمالی علاقہ جات کے مشرق، اور جنوب مغربی ساحلی یا میدانی علاقہ میں جھلڑ چلنے یا کبھی ہلکی بارش ہونے کا امکان ہے۔“ اب یہ پشین گوئی کیسے غلط ہو سکتی ہے جس کے ایک ایک لفظ میں سیاست ہو!

وطن عزیز میں سیاستدانوں کے جذبہ عشق کا اندازہ اس نعرے سے لگایا جاسکتا ہے جو زبان زد عام و خاص ہے۔ موسم کیسا ہی ہو، حکومت کسی کی ہو پہلے کہیں گے ”آوے ای آوے“ جب کوئی آجائے گا، تو کہیں گے ”جاوے ای جاوے“!

ٹیش گوئی کی طرح ٹیش بیٹنی بھی بڑی صفت ہے۔ اس طرح کی صفتوں کی مالک ایک قوم،
 تقسیم ہند کے بعد، ہم سے جدا ہو گئی ہے۔ اور اب ان کی یادیں باقی رہ گئی ہیں۔ کسی نے پوچھا، سردار
 جی، سنا ہے آپ نے غنی کو غنی میں تین تالاب ہوائے ہیں؟ سردار جی نے مسکراتے ہوئے جواب دیا،
 اس میں حیرانی کی کوئی گول ہے جی۔ بھائی میرے، ایک تالاب ٹھنڈے پانی کا ہے۔ جب گرمی محسوس
 ہو اس میں نہاؤ۔۔۔۔ اور دوسرا تالاب۔۔۔۔ مثلاً آپ کو سردی لگ رہی ہے، تو دوسرے تالاب
 میں گرم پانی موجود ہے، اس میں چھال مارو، موج اڑاؤ۔ ٹھیک؟ اب آپ پوچھیں گے کہ تیسرا
 تالاب۔۔۔۔ بادشاہو، سمجھی آپ کا جی نہانے کو نہیں بھی چاہتا۔ اس کہنے بھی تو ایک تالاب کا
 بندوبست ہونا چاہیے۔ اس لئے تیسرا تالاب۔۔۔۔ خالی!

اردو کا ایک زوردار محاورہ۔۔۔۔ آج زور شور سے یاد آرہا ہے۔ یعنی ”تین میں نہ تیرہ
 میں“، جو اس سہ ماہی میں بے محل نہ ہو گا۔ اس محاورے کا اصل کچھ بھی ہو، آپ ہمارے اس تبصرے
 پر کیا کہیں گے کہ۔۔۔۔ ہم ۱۹۸۶ء سے مدیر چلے آ رہے ہیں۔ اور تکلف برطرف، تحریر کر رہے
 ہیں۔ اور ہر تین ماہ بعد۔۔۔۔ اور پھر ہمارے اس تیرہ سالہ دورِ ادارت کا آغاز۔۔۔۔ دیکھ لیجئے
 حکومتیں ہر طرف ہو رہی ہیں یا نہیں؟

تین عورتیں تین کمائیاں، بھی اب محاورہ سا بن گیا ہے۔ اس پر ہم تبصرہ کرنا نہیں چاہتے۔
 کیونکہ ایک جریدہ نے اب تین مرد تین کمائیاں، شائع کرنا شروع کر دیا ہے۔ ہم اس خون خرابے میں
 نہیں پڑتے۔

سنا ہے کہ ایک شخص کے پاس بیک وقت تین عینکیں موجود رہتی تھیں۔ اس تین عینکوں والے
 شخص سے کسی نے پوچھا کیوں حضرت تین عینکیں، چہ معنی؟ حضرت نے جواب دیا سمجھنے کی کوشش
 کرو بیٹنی۔ میری ایک عینک قریب کی چیزوں کو دیکھنے کے لئے ہے۔ اور دوسری عینک دور کی اشیاء
 کو صاف دیکھنے کے لئے۔۔۔۔ جبکہ تیسری عینک پہلی دو عینکوں کو صاف ڈھونڈنے کے لئے ہے۔ اگر
 قریب اور دور کی دیکھنے والی عینکیں ہی نظر نہ آئیں گی، تو بس۔

اے حقیقت منتظر نظر آ، لباس مجاز میں

ایک خاتون کے مجازی خدا کو نسیان کا مرض تھا۔ وہ چیزیں اور واقعات بھول جاتے تھے۔ اس لئے اس کی بیوی بچاری نے اپنے میاں کو تین چھتریاں لے کر دیں۔ ایک اگر کہیں بھول آئیں تو، دفتر میں اور ہر میں ایک ایک مزید چھتری موجود ہو۔ تاکہ وقت بے وقت، موقع بے موقع تکلیف نہ ہو۔ مگر پھر بھی ایسا ہوا کہ ایک روز بابو جی دفتر سے گھر پہنچے تو بارش میں بھیگے ہوئے۔ بیوی نے انہیں دیکھا تو بہت سٹ پٹائی۔ بابو جی نے بڑی معصومیت سے وضاحت کرتے ہوئے کہا۔ ”نیک نخت، ایک چھتری تو تمہیں پتہ ہے میں گھر بھول گیا تھا۔۔۔ دوسری کہیں دفتر میں رہ گئی ہے۔۔۔ اور دفتر والی تیسری چھتری، میں لے کر نکلا ہوں، مگر اسے کھولنا بھول گیا!

اپنا خیال رکھیے گا، ہمیں اجازت۔

سید دین محمد شاه

مدیر 'سماهی' سرائیکی

1986 تا حال

الکرہ

سوئٹش، بیکرز ز اینڈ فالو وہ شاپ

پاکستان کے ماہر کاریگروں کی زیر نگرانی
خالص ویسی گھی سے تیار کردہ مٹھائیاں اور بیکری کا سامان

محمد حنیف، منور حسین چوک فوارہ بہاولپور

سیٹل سٹور ہاؤس

فون نمبر: 7432

اسلم خان موٹر ورکشاپ

دکان نمبر 10-11 رینو مارکیٹ چوک سرائیکی بہاولپور

بھاری ہار ڈیزل اور پیٹرول گاڑیوں کا کام تسلی بخش کیا جاتا ہے